The Philosophy and Teachings of Yuma Samyo (Yumaism)

-- The Religion of Limboos of the Himalayan Region

Cemetry of Phedangma Dhan Man Ponthak

J.R. Subba

Costumes of Phedangma/Yeba late Dhan Man Pondhak

The Philosophy and Teachings of Yuma Samyo (Yumaism)

-- The Religion of Limboos of the Himalayan Region

J.R. Subba

Copyright © : By J. R. Subba

Translator *(Nepali)* : Harish Moktan *'Allarey'*

Translator *(Limboo)* : Yem Prasad Limboo

First Edition : May, 1998

No. of Copies : 2000

Donation : Rs. 100/-

Published by : SIKKIM YAKTHUNG MUNDHUM SAPLOPA
GANGTOK, SIKKIM

Printed at : Himalindia Photo Offset, Kashiraj Pradhan Marg,
Nam Nam, Gangtok (Sikkim) Phone : 22286

Dedicated to

All The Phejiri Phedangma

The Asamgo Samba,

The Ayepco Yepya

(Yeba & Yema)

including

Dhan Man Subba

(Samboko Sammuktimba)

&

Yemachuk Khamthak

(Yaboko Yeroktimma)

PREFACE

Zoologically man, is a social animal. He cannot live in isolation or cut off social contacts or group-life. Man's consciousness shares with animals in the first two stages of its development; SENSATIONS *and* PERCEPTIONS; *but it is the third state,* CONCEPTIONS, *that makes him* MAN.

Since, nature does not provide human beings an automatic form of survival; since he has to support his life by his effort, the doctrine that concern with one's own interests is evil means that man's desire to live is evil, that man's life, as such, is evil. Because of this he is perpetually in search of individual happiness. He has to reconcile his individual claims with those of the society in which he lives. The problem of reconciliation between the defender of man's soul (concerned with his feelings) — 'The MAN OF FAITH" *and the defender of man's body (concerned with his stomach) —* 'THE MAN OF FORCE" *(but both united against his mind) — the two conflicting claims puzzles him. What is more, he is not exclusively devoted to pursuits of sensual pleasure and worldly creature comforts, but he has spiritual yearnings, pious feelings and divine emotions. How to refine and strengthen these feelings is one of the problems that demand his attention and serious thought. Thinking about the state of things he feels that probably he had a life earlier than previous to the present one; and he feels that this life on this planet, he yet may have another life. He also feels that his present life is determined by his thoughts and deeds of the earlier life. The present life or his lot in life is a direct outcome of his deeds or misdeeds of the earlier life. In the same way he feels that the life to come would be determined by his thought, deeds and actions performed during the present life, on other wards he will have to face the*

consequences of his evil deeds in his next birth and life after. Man has a fee-will, freedom to desire but has to be ready for the consequences. That being the case he thinks of finding ways and means of leading his life in a proper disciplined way. He also directs his thoughts to Almighty Creator and His divine powers pervading to the entire universe. He thinks of his relation with his creator and tries to find out various ways and means to reach Him/Her puzzles him. RELIGION, *provides a comprehensive and effective answer to all his queries. Religion, thus, tries to guide him when he is helplessly grouping in the dark and wandering about the various problems he has to face and solve.*

Religion consists of faith, devotion, love, spiritual yearnings, intensive divine feelings and all that is associated with heart, but then we must not forget that its rationalism, either in an organized or unorganized form is at the basis of religion. Religion thus is a happy combination of qualities of heart and head.

Oswald Spangler in his 'Decline of the West" enumerated four different stages of religion.

(a) In its infancy religion was Mythological;

(b) In its youth religion took to nature's Worship;

(c) In its middle age religion consisted of worshipping Gods and Goddesses and its form was Theological; however,

(d) In its matured age religion searches for the essential elements and tends to be Philosophical.

Limboo belong to the Kirata of ancient central and eastern Himalaya, who were one of the off-shoot of the ancient race of the Inner and South Asia in different periods of the remote antiquity to the modern

historical times. According to Singh (1990), the ancient Kirat Civilization could be roughly divided into three stages :

(a) Palaeolithic Age of 8,000-5,000 B.C.

(b) Neolithic Age of 5,000 - 2,500 B.C. and

(c) Metal Age of 2,500 - 1,500 B.C.

The Limboos, one of the ethnic groups of central and Eastern Himalayas were living scattered in the early days in the Limbuwana country, the area of which extended from western border of Arun river to the eastern border of Tista river, and the greater Himalayas in the north to the Terai area of the northern India; are now mainly confined to the six districts of Nepal (Dhankuta, Teherathum, Sankhuwasobha, Tapleyjong, Panchthar and Ilam), Darjeeling district of West Bengal, all the four districts of Sikkim, Bhutan and the seven sisters of North-Eastern states of India.

The Limboos have a distinct religion of their own - known as 'YUMASAMYO' having its own Mythology — Mundhums, Animistic beliefs, Theological — Gods and Goddesses and essential elements of Philosophy and Teachings, thus fulfilling all the essential requirements of a good religion. **"Yumasamyo"** *or* **"Yumaism"** *beliefs are based on* **Henotheism** *or* **Kathenotheism** *like the religion of the Indus Valley Civilization.* **"Yumasamyo"** *beliefs on single Supreme Almighty Goddess "TAGERA NINGWAPHUMA" whose spirit is worshipped in every household as s deity "YUMASAM" or "YUMA"; The Almighty Goddess is Omniscient, Omnipresent, Omnipotent, Infinite, Eternal and Supreme Deity. Along with Her, Yumaism believes on several Mangs (deities), Sammangs (divinities) and Sammong Chyangs (retinues). All the Mangs, Sammangs and Sammang Chyangs have their own myth of*

origin, distinct roles and all of them are equally important for the welfare of the human beings. Yumaism have their won way of performing rituals, healing diseases and illnesses, preventing befalling misfortunes and worship of Gods and Goddesses. All the Limboo traditions, culture, ethics and belief systems are based on Mundhums. Mundhum is surviving on oral tradition mainly though the Limboo priests — The Phedangma, the Samba, the Yea (Yeba and Yema). They have their distinct division of functions, and distinct way of performing rituals. Recently, attempts are being made to compile these Mundhums and preserve them in black and white.

This booklet is my maiden attempt on the process of understanding this ancient religion, its philosophy, teachings and dissemination of the concepts underlying the belief system of the vanishing Limboo tribes of the Eastern Himalayas. It is certain that there are lots of variations, distortions, misconceptions in the understanding which is unavoidable on such a religion based on oral traditions. It is my humble request to the readers to kindly bear with me and correct me, so as to have a correct understanding of this religion. Lastly, I am extremely thankful to the translators of Nepali and Limboo for their hardwork and cooperation.

- J.R. Subba

THE PHILOSOPHICAL DOCTRINES OF YUMA SAMYO *(YUMAISM)* THE RELIGION OF LIMBOOS- BELIEF SYSTEM AND PRACTICE

The Limboos, one of the ethnic groups of Sikkim, eastern Nepal, Hill Districts of West Bengal and North Eastern States of the Himalayan region have a distinct religion of their own-known as *"Yuma Samyo"* (*Samyo*=religion) or "*Yumaism*". The historical, anthropological, religious and linguistic studies reveals the presence of this Palaeo-Mongoloid aboriginal tribe in the Himalayas since Palaeolithic Age of 8,000-5,000 B.C. (Singh,G.P. 1990). Although, they were living together with their Aryan and Dravidian Hindus since the age of Indus Valley Civilization, and they are living together with the followers of Hindus,Buddhist and Christian neighbours for centuries, yet they have a long tradition of narrating or reciting *"Mundhums"* and performing rituals and observing ceremonies in their own distinctive ways. *"Mundhum"* is a legend, a folk lore,prehistoric accounts, sermons and moral or Philosophical exhortations in poetic language. It is a scripture living in oral tradition.This ethnic group is

mainly found in an historic area of *"Limbuwan"*, the area lying between the Arun river in the Western boarder in Nepal to the Teesta river of Sikkim, inclusive of area of West Bengal.The anthropological survey of India has identified Limboos as one of the major ethnic group having its distinct culture,tradition,religion,script and language in Sikkim (Singh, K.S. 1993).

The *Mudhums* of the Limboo relate that *TAGERA NINGWAPHUMA* is the primordial Mother Goddess *(YUMA)* and she is believed to be Omnipotent, Omniscient, Omnipresent, Infinite and Eternal, which is also worshipped in her earthly form as a household deity-*YUMA SAM* (spirit of Yuma). Limboos believes that God is Almighty and a benevolent deity who does good for the people, and are regularly worshipped. The evil spirits who hover around are responsible for diseases, accidents and sometimes causing death of the individuals as *Sogha, Sugut, Susik,* and *Sugup*. These evil spirits are to be regularly appeased so that they may not cause harm to the people. The Limboo *Phedangbas, Sambas, Yebas, Yemmas* and *Sattehangmas* are part-time religious practitioners who,through a controlled state of ecstasy, trance or possession are able to intimate knowledge of supernatural beings, their mannerisms, dislikes, needs and requirements. They are specialist in human soul and therefore fulfill the function of a doctor, a psychiatrist and Shamanistic priests in a Limboo society. Whenever there is any disease, accident or any indication of bad Omen, the particular evil spirits responsible for the same, are traced out by these shamanistic priests through the performance of ecstasy, trance or possession and appease these spirits by uttering incantations and sacrificing fowl and other animals and offering *Cha-thi* to them. The Limboos believe that the soul cannot die, it leaves a body to visit the land of the dead, and thereby to *"Sangram Pedang*

Den" (probably heaven) or *"Khema Yongsong Phangbhey"* (probably hell) according to its work in this world where too it again comes back till his salvation. These Shamanistic priests are the religious preachers, conveyers of traditional message from generation to generation , perpetuator of age-old values and belief system, healers of illness, diseases and personality disorders in their own unique way of diagnosis and treatment. They are also astrologers, foretellers and performers of various rituals for the welfare of the Limboo households. The following are the belief system and philosophical doctrines of *YUMA SAMYO* or *YUMAISM* of Limboos:

THE PHILOSOPHICAL DOCTRINES OF YUMA SAMYO

1. CREATION OF THE UNIVERSE:

Limboos believe that the Almighty Goddess *TAGERA NINGWAPHUMA* created the universe, planets, man and every living and non-living objects of the universe. She created other Gods and Goddesses for helping her in her creation. The myth of the creation of universe, planets, Loks (Worlds), *MANGS, SAMMANGS* AND *SAMMANG CHYANGS* and other living and non-living objects of the universe in brief is as follows:

In the beginning, there was nothing at all, only the void. There was Almighty Goddess *TAGERA NINWAPHUMA* representing the void. The Omniscient, Omnipresent, Omnipotent, infinite and eternal Goddess and Supreme deity-*Tagera Ningwaphuma*, thought of creation of the universe. She created *"Sakti"* namely, The Sky, The Water, The Air, The Fire and The Earth known as "*Namuksam*". With the powers of *"Namuksam"*, She created magnetic stones and led down the foundation of the earth.

With the powers of "*Namuksam*" five great powers were developed which gave a blue colour to the sky and the variation in Nature. The laying out of the magnetic stone blocked the void down below and thus created the foundation of the earth.

Now, she created a *Mang,* the first divinity of the universe in Muna Temphe known as the *Mang* (God) *SIGERA YAPHUDIN HANG POROKMI YAMPHAMI HANG*. The most powerful and faithful messenger of the almighty God, through whom she completed creation of the universe. She placed him in Sang Sang Den (Sacred place = *Pabitra lok*) just below her own lok — *Sangram Pedang Den* (The heaven = *Baikuntha lok*). She blessed Him immortal and wonderful powers of intelligence, knowledge, wisdom and luck essential for creation. He is bright like the sun rays, he is cool like a moon light, he can do anything and knows everything with the blessing of God. He is the creator of nature and is a symbol of motherhood, a symbol of power, and immortal *Mang* (God) of the universe.

From the lightening of the Five Powers *(Namuksam = Panch Adbhud Sakti)* two fire sparks were created. From the sparks Fire was developed. The fire became bigger and bigger providing sufficient light on the earth. The Almighty God created *Mamandin Mang (Nambeymang)* and *Kamala Mang (Labeymang)*. They in turn created the Sun and the Moon by snow balling the fire bigger and bigger and finally attending the size of the Sun and the Moon respectively. From the heat of the Sun, sweating took place, which is evaporated and accumulated to fill up the void below the earth and formed the ocean. The ocean evaporated due to heat of the Sun and Clouds developed, rainfall occurred, storm developed, air developed, and cyclone developed. The cyclone collected the minute particles of dust which was settled after words to form the soil of the earth.

The ocean slowly evaporated and the *Muroplung Kheroplung* stones slowly appeared, Sipukhamma, Sitheng theytheng, *Simik Themak soils appeared* and *Muroplung Kheroplung* stones were covered slowly to form the fertile earth. Thus the creation of earth was completed. Limboos believe that there are nine world *(nine lok)* above the earth and nine world (nine lok) below the earth. These Eighteen Worlds *(Loks)* are governed by different kinds of deities, divinities and spirituals which are as follows :

THE EIGHTEEN DENS (LOKS) OF THE UNIVERSE

A IX. SANGRAM PEDANG DEN :

It is the sacred, bright and cheerful place where *Tagera Ningwaphuma* stays. Beyond this there is no any den(lok). This is ultimate land of immortal souls. This is the destination of lives on earth for absolute beatitude. Human souls become immortal when they reach here. Only the people with righteous deeds *(Nu Yambok)* go straight to this place to attain an eternal life, otherwise most of the souls of the dead have to face a trial in "Mudhang Khara Den", where judgement *(Suyo Kheyo)* on the actions of virtue and vice take place. Till their day of judgement, they have to stay in *"Samyukna Den"* a land of ancestors.

A. VIII. SANG SANG DEN :

This is a sacred place known as sacred lok or *Pabitra lok* where *Sigera Yaphundin Hang Porokmi Yamphami Hang* stays. This is the world of powerful creator God, who always remains praying and meditating *Tagera Ningwaphuma* for Her blessing for Power, intelligence, knowledge, wisdom, and for the success of universal management of His creation and also thanking Her to Her constant guidance for the creation of the universe.

A. VII. MANGKHOMA DEN :

It is the world of meditation or Top Lok where the forty four Gods and Goddesses *(Mang, Sammang and Sammang Chyangs)* meditate, sing devotional songs for the management of universal creation and for blessings of *Tagera Ningwaphuma* for Power, Knowledge, wisdom and express thankfulness for the advise and guidance during the work of universal creation assigned to them.

A. VI SEY SEYWA DEN :

It is the world of Powerful *Mangs* (deities), *Sammangs,* (divinities), and *Sammang chyangs* (retinues). The Gods and Goddess both benevolent and malevolent inclusive of *Manuksam* except *Sigera Yaphundinhang Porokmi Yamphamihang* stay here.

A. V. SUNAINGTONG DEN :

It is the *Satya Lok* (Truth) where *Sandige Pekesappa mang* (God of Destiny also supposed to be a Secretary of the Almighty) maintains the records of all human activities individually and submit to *Pasti Mang.* The records of such activities of all the living being of the universe are maintained here by seven wise *Mangs* (Gods). This is the place where the souls of all religious Shamanistic priests — the *Phedangma,* the *Samba,* the *Yeba,* the *Yema* and *Sattehangma* stay here as *"Sam Sire"*. These *Sam Sires* will be always at the disposal of The Almighty *Tagera Ningwaphuma*. As per the will and as per their need these souls transmigrate time and again into the body of adolescent young boys and girls and from as their deity — *"Sam Sire"* during their life time to serve their people on Earth. These *Sam Sires* constantly guided and monitored by *Tagera Ningwaphuma* herself

and Sodhung Lepmuhang (Demi God) for the welfare of the Limboos.

A. IV. MUTHANG KHARA DEN :

This is a *Nyaya lok*, a place for judgement of the souls. *Paoti Mang* makes the decision, *Tunghikke Mang* supervise the process to make the judgement rightful and accurate based on records of activities maintained in *Sunaingtong Den* by *Sendige Pekesappa Mang.* following the injunctions of judgements, some of them have to come down to the earth again and again and enter into the womb of viviparous or oviparous living creatures to find a life in movable or immovable living things and some have to go to the *Khema yongsong Pangbhe* in retribution of their evil deeds and sinful acts. The souls of perpetrators of heinous acts and crimes do not find way either to ancestors or to the womb of any living creatures and roam in ethereal form suffering from various spirits and also causing harms to the lives on earth. They are eventually captured by brutal and cruel Gods — *Haha mang, Hasu Mang, Habe Mang, Hadok Mang* and taken to the *Khema Yongsong Pangbhe* for further punishment and torture. Finally they are allowed to find rebirth in tribial creatures as the human beings. This is almost same as that of the philosophy of "*Karma*" in Hinduism.

A.III. TORONG TANGSANG DEN :

It is the world where the malevolent Gods and Goddesses - *Chillingen Nara Mikiphung Paruhang* stays here.

This is the *Akash lok* where *Haha mang* (God of laughter) *Habe Mang* (God of crying) *Hadok Mang* (God of sadness) and *Hasu Mang* (God of greed and love removing) stay. When the soul come in contact to these Gods, they attract the human

souls and make them forget everything. The destructive forms of Gods are found in this world. The souls of perpetrators of heinous acts and crimes are captured by these brutal and cruel Gods and taken to the *Khema Youngsong Pangbhe* for punishment and torture.

A. II. SAMYUKNA DEN :

This is the land of dead. The souls of human beings are reach by the Shamanistic priests of Limboos here. The souls have to stay here - in the land of ancestors, till their day of judgement. Further journey of the soul depends on the actions (Karma) of the individual soul.

A. I. IKSADING KHAMBEK DEN :

This is the land of *mang*(gods), *Sammang* (divinities), *Sammang Chyang* (retinue), human beings, animals, plants and other living beings. God is there in every living beings of the earth. Gods and Goddesses are propitiated here with flowers, rice, *thisok, toksok,* blood sacrifices, etc.

B. I. KHAMBONGBA LUNGBONGBA YUKNA DEN :

It is the world of *Khambongba Lungbongba Mangs.* The world consist of *Sipukhamma, Simkhamma* and *Theymakhamma* soils.

B. II. MUROPLUNG KHEROPLUNG DEN :

This place is created with *Muroplungma, Kheroplungma, Makalungma*, and *Poyonglungma* rocks.

B. III. MUGUPLUNG THEGUPLUNG DEN :

In the beginning *Vallmang* tried to create this place with

metals but failed. Thereafter he created this land with Mugoplung Theguplung (rocks).

B IV. MURUPLI KHERUPLI DEN :

Awanama Mang stays here and sometimes appears on earth in the form of fowl. If this God is not propitiated, it causes tremendous loss on earth.

B V. MUJINGNA KHEYONNA DEN :

This lok is full of water. *Mujingna Kheyongna mang* stays here in the form of a big fish. She is the authority in *Mundhum* and known as Yuma guru of the Shamanistic priests.

B. VI. MUSEKHA SEKHANNA DEN :

This lok has a big lake where *Worokma Mang* (water God) stays here.

B. VII. TUNGUTLUNG HARALUNG DEN :

This is the world of ocean full of water. This is the world of *Tunguglung Pokma Haralung Pokma Den, Samjik Pokma Den Mundhum Pokma Den. Tunguglungma haralungma Mang* stays in this world.

B. VIII. SUMBADOMA LEKWADOMA DEN :

This is marshy land of *Tumbung Warok*, remained as such from the time of its creation.

B. IX. KHEMADING YOGSONG DEN :

This is a hell surrounded by flames of fire. The lok is ruled by an Styasam Jemahang *(Damu hang).* The souls of propitiators

of heinous acts and crimes are punished and torture here. Finally, they are allowed to find rebirth in trivial creatures as the human beings.

After the earth and the sky were created the Almighty God — *Tagera Nungwaphuma* thought of creating human beings, plants, birds, animals, fishes, insects etc. to match the earth and look beauty. She instructed and send her messenger, *Sigera Yaphundinghang, Porokmi Yamphamihang* to the earth for the creation of these living beings. At first *Sigerra Yaphundinhang Porokmi Yamphamihang* created idols of a man and woman of gold and silver and tried to put live and soul. But the idols could not come to live. Then he prayed *Tagera Ningwaphuma* for guidance. On her guidance he succeeded in creating human beings with the bamboo ashes, bird's excreta, rainwater collected on rocks and gums. He put both the life and the soul. Similarly, He created plants and animals on this earth with the duidance of the Almighty God *Tagera Ningwaphuma* to look matching and beautiful.

Thus, the Limboos believe that there are nine worlds *(loks)* above the earth (inclusive) and nine worlds *(loks)* below the earth in this universe. The earth is sandwich in between these worlds. These *loks* are described during *Toongsing Teayma Mundhum, Samchomma Mundhum* etc. The souls of the deceased are collected right from the bottom end of the world and reached to the world of ancestors — *Sam Yukma Den* by the Shamanistic priest to facilitate final judgement of the soul without any obstruction from the various malevolent *mangs* such as *Haha Mang, Habe Mang, hasu Mang* etc. These worlds are as follows :

EIGHTEEN DENS OF YUMA SAMYO

TOP OF THE UNIVERSE

IX.	Sangram Pednag Den	Baikuntha Lok (Heaven)
VIII.	Sang Sang Den	Pabitra Lok (Sacred world)
VII.	Mang Khoma Den	Top Lok (Meditation World)
VI.	Sey Seywa Den	Ujjwal Lok (Bright World)
V.	Sunaingtong Den	Satya Lok (Truth World)
IV.	Munthang Khara Den	Nyaya Lok (World of judge ment)
III.	Torong Tang Sang Den	Akash Lok (The Sky World)
II.	Samyukna Den	Atma Lok (World of Ancesters)
I.	Iksading Khambek Den	Prithivi Lok (Earthly World)
I.	Khambongba Lung-Bongba Yukna Den	The World of Soils
II.	Muruplung Kheroplung Den	World of Soils
III.	Muguplung Theguplung Den	World of Metals
IV.	Murupli Kherupli Den	Patal Dev Lok
V.	Mujingna Kheyongna Den	World of Water
VI.	Musekha Seykhana Den	World of Jaldevta
VII.	Tungutlung Haralung Den	The World of Ocean
VIII.	Sumbadoma Lekwadoma Den	World of Marshy Land
IX.	Khemading Yongsong Den	Narak Kunda Lok (Hell)

BOTTOM OF THE UNIVERSE

EIGHTEEN DENS (WORLDS) OF YUMASAMYO

TOP OF THE UNIVERSE

SANGRAM PEDANG

SANG SANG DEN

MANG KHOMA DEN

SAY SEYWA DEN

SUNANINGTONG DEN

MUNTHANG KHARA DEN

TORONG TANGSANG DEN

SAMYUKNA DEN

IKSADING KHAMBEK DEN

KHAMBONGBA LUNGBONGBA YUKNA DEN

MURUPLUNG KHEROPLUNG DEN

MUGUPLUNG THEGUPLUNG DEN

MURUPLI KHERUPLI DEN

MUJINGNA KHEYONGNA DEN

MUSEKHA SEKHANA DEN

TUNGUTLUNG HARALUNG DEN

SUMBADONA LEKWADONA

KHEMADING YONGSONG

BOTTOM OF THE UNIVERSE

II. YUMA SAMYO IS A WAY OF LIFE OF LIMBOOS.

It is not a man made religion. The belief system is traditionally handed over to the decendents, generations to generations through *thungsap lam* (Oral Mundhums). Like Rigvedic religion, *Yumaism is Henotheism* or *Kathenotheism*. The Limboos believe in single Goddess *Tagera Ningwaphuma* or *Yuma* as a Supreme deity of Limboos while still recognizing other Gods and Goddesses. *Tagera Ningwaphuma* is the ultimate and Supreme deity. She is Omniscient, Omnipresent, Omnipotent, infinite and eternal. All the rest of deities, *(Mangs)* divinities *(Sammangs)* and retinue of divinities *(Sammang Chyangs)* are her messengers to fulfill various tasks assigned by her. As the highest God, she is the creator and sustainer of the Universe, the giver of happiness to man, the protector of man from evils and the enricher of man, and is worshipped in every Limboo household as *"YUMA"*.

III. YUMAISM IS ANIMISTIC

Most of the divinities and their retinues are the personifications of the principle phenomena of nature. Limboos worship various powers and manisfestations of Nature such as, The Sun, The Moon, The Sky, The Fire, The Earth, The Air etc. Every object of nature inclusive of human beings has souls. Mangs (God) are abstract undescribable and entities without human form but with certain roles to create and regulate the Universe.

IV. YUMAISM BELIEVE IN YETHCHHAM (EIGHT SOULS).

Limboos believe that each person has eight souls namely *Hang Sam, Pung Sam, Si Sam, Nisam, Khemsam, Sikkum Sam, Ninwa Sam,* and *Thona Sam*. The perception of five sensitive organs of a person are also considered as separate souls. All the souls of dead persons have to go to the world of ancestors.

The Shamanistic priests *(Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema)* reach the soul of the persons to the world of Sam Yukna Den through the *Mundhum* of *Sam Sama* and *Sam Choomma.* The soul ultimately finds its way to *Sangram Peydang Den* (Heaven) which depends on his actions (Karma). The souls have to pass Eight Worlds to reach the Heaven from earth (Iksading Khambek). The souls of the person who love to remain in this world i.e. the souls of *Sogha, Sugut, Sasik* etc. are reached by the Samanistic priest to the *Khemading Yongsong Den* (hell) and such souls have to suffer eternal damnation over there.

V. YUMAISM BELIEVE :

Yumaism believe in profund feeling in Supernatural Powers. Such supernatural powers are of two forms - Malevolent and Benevolent to reattribute and reward the vicious and virtuous deeds of human beings. Benevolent divinites are invoked through litany and propitiated through certain liturgy procedure. It is a simple worship ceremony. But the Malevolent divinites and spirits are coerced either to fulfill the desire of the ritual performer to leave the place or not to cause harm by means of magic rites, incantations, or spells, which is a distinct branch of Limboo Shamanistic practices.

VI. THERE ARE NO TEMPLES.

Mundhums are passed down from generation to generations through oral traditions mostly in the form of stories. Most of the rites and rituals are based on Shamanistic practices. Worshipped, incantation, charm, magic possession and trance are the tools of such practices. The Shamanistic priests are incarnations known as *Phedangmas, Sambas, Yebas, Yemas* and *Sattehangmas.* In recent years with the spread of *Sattehangma*

Sect of *Yumaism,* the Limboos have also started construction of *Mangkhim*. However, there was no tradition of constructing *Mangkhim* before this.

VII. THE SHAMANISTIC PRIESTS :

Phedangma, Samba, Yeba or *Yema* are the incarnations of deities, who are deputed by *Tagera Ningwaphuma* from time to time for the welfare of Limboos, through the phenomena of transmigration and come to this world time and again to serve the Limboos on earth. After their death their soul stay in *Sunaingtong Den* in stand by position for transmigration order from *Tagera Ninwaphuma* which entirely depends on the will of the Almighty, his earlier Karma, and his requirement as a Shamanistic priest in the world.

TEACHINGS OF YUMAISM / YUMA SAMYO

1. AS A HUMAN BEING :

(i) One should be kind enough towards all living creatures;

(ii) One should love his or her fellow man and women;

(iii) One should feel grateful to one's saviors;

(iv) One should never envy and jealous to others;

(v) One should Revere mangs as Father and Mother;

(vi) One should Act with immaculate heart and mind;

(vii) One should never practice theft, Plundering, obetment, quarreling, fighting, murder, lying, slandering and back biting;

(viii) One should not be arrogant and involve in debauchering;

(ix) One should look after orphans and poor and be just towards; and

(x) One should never involve in incest and wicked sinful acts.

2. WISDOM OR INTELECT IS GOD:

(i) Works performed by good conscience will be fruitful and lasting;

(ii) Stupidity leads to misery and ruin;

(iii) One should lead a simple and sincere life to remain happy and prosperous throughout his or her life;

(iv) Distress and difficulties suddenly fall upon wicked persons, and death and disease attack them;

(v) Knowledge and wisdom are the only means to reform human beings, improve natural surroundings, and enlighten and civilize the people;

(vi) Lack of perseverance for attainment of knowledge and wisdom leads to paucity of knowledge and good conscience;

(vii) Lack of knowledge and good conscience produces arrogance, conceit, selfishness, which leads to the loss of money, power, prestige and health; and

(viii) Loss of knowledge and conscience eventually leads to darkness and destruction.

3. YUMA SAM IS A LIGHT :

(i) Yuma Sam is a light, a source of power or energy and a source of creation;

(ii) Only the bright soul causes light;

(iii) Light and darkness never coexist. When the light comes, in the form of power of understanding, communicating, perceiving, listening, doing justice and performing

efficiently, — the theft, spoilation, quarreling, war, evil thinking and actions will vanish inevitably as its source, the darkness, disappear;

(iv) Yuma, love her creation, nourish them, protect and preserve from evil spirits, enemies and annihilation;

(v) Those who have this understanding, never deviate from the path of devotion to Yuma and discharge their day-to-day responsibilities sincerely and properly.

4. ONE MUST HAVE A CLEAN MIND :

(i) Unsullied mind always remains free of trepidations;

(ii) One should save others to save oneself, raise others to raise oneself;

(iii) One should enjoy it over coming hindering, lust, anger and dejection;

(iv) One should make it fresh through self-control, austerity, purity, uprightness, forbearance, generousity, vigor and heroism;

5. VICIOUS ACTS ARE SIN AND SIN IS MORE POWERFUL :

(i) The only way to get rid of sin is the pious acts;

(ii) Retribution of such acts are meted out to the evil doors by the authority in life time and by God after life;

(iii) Everything are evanescent including prosperity, wealth, prestige and power, one should take these facts into consideration while in actions.

REFERENCES :

Limboo, Tej Bahadur, 1991 Swala Samloo, Tepleyjong, Nepal.

Singh, K.S. 1993. People of India, Sikkim Vol. 39., Calcutta.

Singh, G.P., 1990. Kiratas in Ancient India. Gian Pub. House, New Delhi.

Subba C. 1995. The culture and religion of Limboos. Kathmandu, Nepal.

Subba, J.R. 1980. Collection of live records of late Shri D.M. Subba. Hee West Sikkim.

THE LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS

A *Limboo Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* can be defined as a part-time religious practitioner who, through a controlled state of ecstasy, trance or possession is able to gain intimate knowledge of supernatural beings, their whereabouts, their mannerisms, their desires, dislikes, needs and requirements. He is specialist in human soul and therefore fulfills the function of a doctor, a psychiatrist and *Shamanistic* priest in a Limboo society. Limboos believe that a *Shamanistic* priests are sent by *Tagera Ningwangphuma* the almighty God herself to look after her creation - the human beings on earth. One can not become a limboo *Shamanistic* priest at his own will by learning limboo *Mundhums*. To become a *Shamanistic* priest, there must be a will of the Almighty God *Tagera Ningwaphuma* and the phenomena is known as *"Tagera Ningwaphuma re Assenang lot aboong."*

HOW THE LIMBOO PHEDANGMA, SAMBA, YEBA OR YEMA DIFFER FROM PRIESTS ?

. The Limboo *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* are gen-

erally distinguished from the Hindu or Christian Priests by the following attributes:

1. Limboo *Phedangma, Yeba,* and *Yema* are part-time professionals and seldom make their living solely through their religious occupation, as does a priest.

2. They do not inherit their status or succeed to it, but acquire it by divine intervention, which generally occurs in adolescence as a result of the trance or a state of possession within the family clan. The priests, on the other hand, lacks the psychodrama of the *shaman* and generally acquires his position through inheritance, study or other channels of succession.

3. They are primarily curer's and healers, while priests seldom diagnose disease. and misfortune but instead limit their activities to prayer, worship and religious offering to supernatural beings.

4. They are generally shy away from set rituals having to do with the life-cycle, planting, harvesting or temple worship, while these are the stock in trade of a priest; and

5. They are controlled ecstatic who assume a trance or become possessed, and in that state they serve as medium through which supernatural beings make known their wishes display, often dramatically, their power.

KINDS OF LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS:

Basically there are four different kinds of Limboo religious priests namely *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* and *Yuma.* The differences are often difficult to distinguish by a non-limboo.

Their functions are specific but all the religious priests can perform religious rituals like weddings, funerals, wakes, harvest rites and periodic rituals for the welfare of household etc. Which one will be called upon is a matter of kind of religious rituals to be performed, individual choice and availability in the society. The differences are on their gear, kind of religious rituals they perform, method of diagnosis and cure of disease and the prevention of misfortunes and other calamities that have supernatural causes. In many cases shamans of other communities also perform with great confusion to a non-limboo people. For instance, a *mangpa*, a *bijuwa* and an *ojha* are shamans of other communities; and a *dhami* or a *jhakri* is a shaman of other Nepali community but all these *shamans* are able to perform various limboo rituals to some extent. The *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* may also obtain *samsire* or spirit or guru from the *dhami* or *jhankri* or other Nepali community and thus they may also perform Nepali rituals by using two headed drum called *dhangro, shawli* etc. Some people may practice traditional plant and herbal medicines to cure some diseases. They are known as *baldang*. The *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* may also practice such traditional medicines in addition to their other shamanistic power. Thus, such overlapping Shamanistic powers and the practice of traditional plants and herbal medicines further create confusion to the non-limboo people. Although all the above described limboo and non-limboo shamans may be capable of performing a few or many rituals but their effectiveness depends on their specialization. The following are the basic division and specialization of limboo shamans:

LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS

(The entire shamanistic affairs are controlled and guided by the *Ye-hang*, consists of elderly religious experts)

YE-HANG

PHEDANGMA	*SAMBA*	*YEBA OR YEMA*		*YUMA*
(male)	(male)	(male)	(female)	(female)

GEAR OR COSTUMES OF LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS:

The differences between limboo religious priests are also defined in their respective costumes or gears and shamanistic paraphernalia. The gear in general is called *sama* in limboo. It is used by the religious priests when he or she dances around the *Yaguesing* pole. The entire costume or gear is contained in a small satchel or in a small *bhuney* (a small bamboo basket) known as *Yelumphu*..

I. THE PHEDAMGMA'S GEAR (SAMA):

The costume or gear of *phedangma* is the simplest of all limboo religious priests. The most important gear of *phedangma* is known as *PHENGBO*. It is a garland of acorn seeds or *rudraksa* beads of one hundred and eight in numbers, and with two to four numbers of *sirpong* (small brass bells) at the lower end. In some cases, *Keaba sanndee* (tiger nail), *serra heaboo* (wild hug tusks) etc. may also find the place along with the *Sirpong*. *Phengbo*. *Laphija Mudenphe* (long sword) and *Yathala* (brass plate) are the only costumes required by a phedangma. All other gears whatever he may possess or use in performing shamanis-

tic rituals are of secondary importance, and are usually used to enhance his additional shamanistic power. He may use *wasang* of *yema* and *yeba* to drive away evil spirits; *dhangro*, trident, *ghungring sewil*, crystal quartz stones *(pati lung)*, large cowrie shells, *bajra* stones *(serilung)*, etc. but these gears are not essential gears of a *phedangma*. *Phedangma* is always a male shaman priest.

II. SAMBA'S GEAR:

There is a great confusion in between *Phedangma, Samba* and *Sing-Phedangma*. *Samba* is a wise man and is a distinct category of limboo religious priest and knows *yakthung mundhum* and performs a number of rituals. On the other hand *Sing-Phedangma* is a term used to refer to a senior most *phedangma* who is an authority in limboo *mundhum*. Samba has his own gears but is like that of phedangma or yeba. Usually, *Sambas* are male shamanistic priests and the gears of *Samba* are *Phenabo, Yathala, Yepongey, Paga, pangphoyee, Aplak, wasang, olting, Thokeri Penyangma sukwa omlari tetteri, Sukwa* attached to *Aplak, Yasim* etc. like that of *Yeba*.

III. THE YEBA'S OR YEMA'S GEAR (SAMA):

Sex is the only distinction made between a *Yeba* and *Yema*, the *Yeba* is a male while the *Yema* is a female. Hence, the costumes or gears of *Yeba* and *Yema* which are used when they dance around the Yeguesing pole are the same. The gears of a Yeba and Yema are more complex than that of a *Phedangma*, and *Samba* and are composed of the following elements:

1. *Phengbo*: consists of one hundred eight seeds of a *pimbrikpa (rittha)* or *rudrakcha pomal* (mala), with *Sirpong*, Tiger Claws, wild bore Canine teeth etc. same as that of a

Phedangma. The *Yeba* and *Yema* mostly deal with the evil spirits by their specialization and hence also use "*Osek Pomai*" made of snake vertebrae, which they supposedly drive away the *Boksa Boksi*.

2. *Ya boto* or *Ya logek*: A white shirt is also worn by some *Yeba* and *Yema*.

3. *Simna* or *Ya jama* or *Yesim:* A long pleated robe is held at the waist by a strip of cotton passed through a hem-like belt. It is usually white and pleated and decorated with two wide red horizontal bands, one at the level of the thighs, the other at the calves.

4. *Ya-pho-*or *Phangphoyee:* A wide belt of red cotton is worn around the waist: One end falls along the front of the robe down to the feet.

5. *Ye-Jey-Phey:* A headdress or head band is made of a circular support with circular sections analogous to a crown, consists of a cotton or straw pad, covered with cloth on which corrie shells *(Paga)* are sewn. In the support of *Ye-jey-phey, wasang* and *oi-ting* (porcupine quills) are inserved in six distinct groups.

6. *Wasang:* consists of five to six inches long pointed hollow cone, in which a variety of feathers are inserted. The feathers are those of *wado* bird *(Gracula religiosa)*, cock *(wa)*, the *Samdangwa (Lophophorus imperjanus), khewa,* mora (peacock), *karangwa* (flammingo), *Muya* (buzzard), *Tikwa, Mekem Pu* etc.

7. *Ya-burko:* consists of a long braid made of a band of black cloth with a red pompom at the end remain attached to the headdress and hanging down the back of the *Yeba* or *Yema*.

8. *Aplak:* consists of two necklaces and they are worn as bandoleers, one on the left, and the other on the right. They are made of *cowrie* shells arranged in rows and cross rows on cotton pads. At the end of each necklaces, are two sacks called *"Ya jabo: or Ye-sukwa"*, decorated with cowries in the form of two intertwinning crosses: with tiger's teeth, wild-hog tusks (sera) and various bird feathers.

9. *Ya-pongey* or *Yahang pongey:* consists of a leather waist belt from the skin of a buck *(Pangwa Na Soing)* or a bear *(Makyu)* or a tiger *(keba)*. On the leather is Sewon a continous row of hand bells *(Yapongue,* or *Yahang Pongue* or *Khiring Pongue)* and small globular bells *(Sripong)*, of brass or bronze. Other bells hang all along the belt attached to small leather strips.

10. *Ya-thala:* is a brass plate also called *Cethya*. The gong is beaten with a short, flat, rectangular baton.

11. *Ya-key* or *Hongsing:* a two and half feet long drum, made of hollow wood with two side deer or goat skin; tied at *Sakkphara Yooeek Choey.*

12. *La-phija* or *Mudenphey*: a long straight sword-like *Phija.*

13. *Paga:* a head gear consists of red and white cloth, where *Wasangs* are *Sewn.*

The gear is stored in a tightly woven bamboo basket with a lid called *Yalumphu*. The gear is individualized and considered dangerous for a layman to touch. The *Phedangma,* the *Samba,* the *Yeba* and *Yema* may also obtain or use gears and spirits of other *Nepali Dhami* or *Jhankri* namely, *dhangro,* trident, *Ghunring-Sewli,* crystal quartz stones *(Pati lung)*, large *Cowrie* shells, *Serri lung,* etc. to acquire additional Shamanistic

power. However, these gears are not essential for a *Limboo Shamanistic* priests.

IV. THE YUMA'S GEAR (SAMA):

The *Yuma's* gear or costume is simple as in the case of a *Phedangma.* The essential gear of a *Yuma Sam* are as follows:

1. A small sickle *(khurmi)* is essential. With this sickle *Yuma* is supposed to gather the harvest. It also protects Yuma from envy and jealousy.
2. A white colour yak's tail.
3. A *Lumphu (Thunchey)*, a tieghtly woven bamboo basket. The *Yuma Sam* is supposed to collect harvest in this basket.
4. A small cymbal *(Jhyamto).*

Unlike other religious priests *Yuma Sam* may not use any elaborated gears of *Phedangma, Yeba, yema, Dhami* and *Jhankri* normally. She is a female religious priests, usually do not perform as a disease curer or healer. She can diagnose disease, predict misfortune and mostly remains confined to the prayer of *Yuma.* For a non-limboo, *Yuma Sam* and *Yema* may look alike, but there is a basic difference in between the two.

FUNCTIONAL DIVISIONS OF LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS (SHAMANS)

Limboo religious priests have some specific functional assignment in the society. The limboo believe that the *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema,* and *Yuma Sam* have been sent to the earth to serve human beings (her children) by the Almighty *TAGERA-NINGWAPHUMA* with some specific functions. They are, therefore, specialized in their own field and should discharge

their own functions. They are, therefore, specialized in their own field and should discharge their own functions, rather than monkey around all type of religious and shamanistic rituals. Hence, the effectiveness of a religious priest's (shaman's) diagnosis and cure of diseases and the prevention of misfortunes and other calamities that have supernatural causes depends on his specialization. The followings are the functional assignments of the limboo religious priests (shamans):

1. THE PHEDANGMA:

The *Phedangma* is specialized to perform the following religious shamanistic functions in the presence of ye-hang. In limboo the act of performing religious or shamanistic ritual or function is called *Khooma.*

1. *Him sammang Khooma,*
2. *Kappo-thung-dang Khooma,*
3. *Thobe-Sam or Kaemba Khooma,*
4. *Munama Khooma,*
5. *Cherungma Khooma,*
6. *Saneyma Khooma,*
7. *Mephrama Khooma,*
8. *Poyonglungma or Phung-kejaba khooma, (this is the main spirit of Phedangma, Samba, Yeba and Yema).*
9. *Ka-amsama khooma,*
10. *Yangphuma khooma,*
11. *Tenchama-Toksongba, (this is also used as a spirit by the Phedangma),*

12. *Singbung khooma (devi puja),*

13. *Yumang khooma or kusong-kuring khooma,*

14. *Maklangba khooma,*

15. *Sappok-Chomen khooma,*

16. *Meytkam thim chookma,*

17. *Kha-owma sam-sa-ama (death rituals),*

18. *Muden khooma,*

19. *Toong-sing tey-mma,*

20. *Ok-wa-nama khooma,*

21. *Kraha kak-ma,*

22. *Phungwa chang-ma,*

23. *Thi sok took sok phimma,*

24. *Neyhangma chookma,*

25. *Mangenna chookma,*

Phungjiri Phungappo Phedangma is the eldest one among *Phedangma* who was originated to develop and perform rituals, to cure illnesses, to prevent natural calamities, and to address all the trouble and inflection caused by spirits and evil divinities. He was sent directly by Supreme Goddess, *Tagera Ningwaphuma,* to look after newly settled human beings. He was believed as a god of mercy in human form. Then *Khamjiri Khambong Phedangma, Lungjiri Lungbong Phedamgma, Singjiri Singbong Phedangma* appeared on earth who were *Phedangmas* of autochthons, believed to be in almost *Demi-God* form. In course of time, there appeared several *Phedangmas* with miraculous power and they were known as *Namjiri*

Nambong Phedangma, Lajiri Labong Phedangma, directly came from the sun and the moon, *Miktikke Samsui Phedangma* and so on.

Phedangma performs the cheerful rites of *Sappok Chomen* (womb worship), *Yangdang Phongma* (rite of removing impurity during birth and giving name to the child), *Tendham mekhim* (wedlock) and funeral rites of *Sam Sama* (funderl rite of handing over the soul of the dead person to his ancestors), *Yum Chama* (rite of providing salts and other pungent food to close relatives observing the mourning ritual), *Khauma* or *Sam Chooma* (final purification rite of death) and harvest rites of *Chasok-Thisok* (offering the food crops and first fruit harvests to the divinities for the first time when it comes ready for eating) and along with varieties of worship ceremonies of nature spirits (*Chemjong,* 1961; Jones 1976; *Sagant,* 1976, Subba, 1989). He also diagnoses the common illnesses and makes prognosis following the age-old tradition and techniques of *Phedangmas.* He propitiate household divinities such as *Yuma, Teba, Akwanama, Him Sammang, Soba Sammang, Lummaeppa, Mundemba, ehokhoba, Pichamma, Mishekpa* etc. and masters of nature, commonly known as *Tambungna, Tokshonngba, Khonjoma, Warokma, Sheghama,* etc. ask to redress the damage or harm done by them on human beings. He also conducts the ritual of *Mangenna* and *Nahangma.* He falls in trance and becomes possessed to come in contact with supernatural beings on *Sam Sire* or spirits and makes divination. By vocation, it is obvious that *Phedamgma* is an unadulterated. devotee of *Yuma* with a distinct spiritual and healing power and authority. Popular belief is that *Phedangma,* in the real sense, does not sacrifice animals and birds, but conducts the rites without a single drop of blood on his altar *(Laso).* But today, most of the *Phedangmas* perform

sacrificial rites. However, their vocation is still considered more abstemious, sober and neat and clean and non-violent in comparison to others i.e. of *Yebas* and *Yemas*. Most of the *Phedamgmas* rely on incantation and spells and only a few of them use medicinal herbs, animal products and other means such as talisman and amulets.

II. SAMBA :

Sambas are known for their immense erudition in *Mundhum* and rituals. They usually perform the complicated rituals such as *Tongsing* of one night or three nights and even seven nights which includes several rites with elaborate legends. They also conduct funeral rites which contains complicated rituals and myths, marriage rites, *Nahangma* rite and propitiate various divinities such as *Kudap* (group of nature divnities) and others. They also look for various diseases and serious illnesses. Their vocation mostly concerns with impending trepidation, tribulations and implications believed to be originated from incest, envy and jealousy, curse and other social anarchy and absence of ethic. Some of them use medicinal herbs, animal products, talisman or amulets. Most of the Sambas use sound formulae, diagrams, magic circles, forms of Gods and Goddesses similar to *Tantra* practices in some crude or primitive form. It is said that *Sambas* should learn and practice throughout their lives to excel in *Mundhums* and rituals. They are proficient in consmogony, eschatology, human evolution, theological interpretation, philosophical explanation, value system, explaining or interpreting, cause and consequences of natural phenomena and making diagnosis or prognosis and curing or leading illnesses. Knowledge is power for them and those Sambas are considered great and revered most who are well-versed in *Mundhums*. They are

believed to have immense power of coercing evil spirits and supernatural powers and thus to open new passage for stray souls or spirits and find new prospect for them in the unseen world.

Sambas are considered inheritors of the profound knowledge of *Mujoklung Khejoklung Samba,* a self created wise man who mysteries of governing the Universe and life and supernatural or metaphysical world through oral tradition of learning between guru or Teacher and disciple. They have to acquire mastery in *Mundhum* through devotion, concentration, practice, perseverance and performances. Expertise in *Mundhum* is primary condition for the Samba and possession, trance and drama have secondary function to complement their roles. So they spend years as disciple *(Husamba)* following and serving their guru in ritual performances.

Myths of *Mundhum* mention that *Sodhung Lepmuhang,* the Demi-god and the primordial human ancestor, sent Sambas on earth to save his descendants from disorder, distress, disaster and illnesses and teach them the instruction of Supreme Goddess *Tagera Ningwaphuma* and help them to perform sacred functions and lead a virtuous life. Their roles seem to appear prominent since the time of *Sawa Yethang. Sajuwet Mundangwet Samba* is said to be the senior most among *Sambas.* Several names are referred to with their specific roles and specialization such as:

Sigonda Thegonda Samba - as avoiding death among the descendants of Sawa Yethang;

Thappura Tehyonge Samba- as driving away the evil spirits of jealousy and envy *(Nahen)* and blocking the path of death *(Silam Sakma)* to *Phenji Phendolam, Kettinam Kittinam Kitinglam in Chimling Hara Tembe (Shreng, 1992)* and preventing or curing the maladies implicated upon close kins of *Namsami* while not observing the funeral rites of theriomorphic brother *Kesami;*

Thangseri Musedi Teannang- *Samba*- as having the weird power of causing thunder-bolt and cracking earth;

Sikiling Kambokling Samba - as equipped with distinct knowledge and skills of identifying or tracing the wandering human spirits, saving them from malignant supernatural beings and bringing them back safely in their own bodies and so on.

It is also believed that the progeny of *Suhangpheba,* incestuous husband of *Lahadongna,* were Sambas who went with their father towards the highland of the north. The following are the famous Samba who are invoked as Sam Sires by Sambas during *Thiphimma* ritual:

1. *Nawala Sidennang Samba,*

2. *Mukumlung angbo Samba,*
3. *Namthingo Yekten Samba,*
4. *Thongwa Mikhuksu Maden Samba,*
5. *Lakchiri Yellek Chongbang Samba,*
6. *Nimia Khuksui Miyang Samba,*
7. *Lungthakke Neneing Samba,*
8. *Khesewa Upanga Samba,*
9. *Chiklinge Nalome Samba,*
10. *Wamukum Nuhang Samba,*
11. *Sidiuksun tulung Samba,*
12. *Midi Uksun Yothoklung samba,*
13. *Tataso Kejanayo Samba,*
14. *Yodenso Keja suling samba,*
15. *Yekpelle Mudelle Samba,*
16. *Yeptugen Mukkang Samba,*
17. *Atakon Takkon Samba, and*
18. *Alikun Likun Samba.*

There were some of their prominent descendants *(Kainla,* 1993) of *Suhangpheba Samba*. The myth of the origin of *Phedangma, Samba* and *Ya (Yeba/Yema)* are almost similar but the names of institutions representing the various special ities differ from myth narrators to narrators.

At the time of invocation of master spirits, Sambas are adressed according to their way of performance, characteristics and attire.

Seremu Phiphama Samba, Theremu Yakphama Samba -	having characteristics of trembling violently or active possession;
Namdhinngo Linglingo Samba	- having dreadful personality;
Tetlara Labhungyang Samba -	users of leaves of plants in the rituals;
Miktikke Suhengang Samba -	users of flowers as *miktikke;*
Sapsingbung Yeyenam Samba -	users of branches of Phoeba anceloata *(Sapsing);*
Muktubung Sangphullum Samba -	users of *Neyraudia madagascariensis* (Muktu);
Setlobung Sangsere Samba -	users of *Thysanolaena maxima* (Setlosang);
Phenjetet Kejang Khingkhinglung Samba -	those *sambas* wearing clothes made of iron nets;
Sehotel Kejang khangkhanglung Samba -	those *Sambas* wearing clothes made of leather;
Siwetet Kejang Ching Chinglung Samba -	those Sambas who wear the clothes made from the fabrics of stinging nettle or *Urtica dioica (sogi);*

Lapchami Yetle Suhenga Samba - those who can fly;

Phugbitte Tanglangma Samba - those who can dance like a yak.

There is a long list of *Sambas* with miraculous power and profound knowledge who are invoked at the beginning of ritual. This shows that there is an old tradition of Sambas as an institution with exportise in various areas and because of this institution *Mudhum* and rituals survived and thus limboos became able to retain the basic traits of their traditional culture and religion.

Samba has a knowledge of *Yekthung mundhum*, and he is capable of performing all types of shamanistic rituals in presence of the *Yahang thumb*. However his specializations is on the followings:

1. *Toong-sing tey-ma,*
2. *Kraha Kak-ma,*
3. *Poyonglungma Kheyma or Phung-Kejaba Khooma,*
4. *Samsotha, Samsugut napma etc.*

III. THE YEA (YEBA OR YEMA):

The *Yeba* and *Yema* are collectively known as *Yea*. The *Yeba* and *Yema* are specialists in diseases which are thought to have their origin in the spirit, *Nahen* - the spirit of envy and jealousy. The *Yeba* and *Yema* effectively perform the following shamanistic rituals:

1. *Nahen Khooma* - god of envy and jealousy,
2. *Yeepley-songdok Yeep-ma,*

3. *Wasang-Ponguey thaama,*

4. *Seri lung thaama,*

5. *Yeepmuthung yaahakma-cha-thi pee-ma, yea-thaama, yea-ayek-ma,*

6. *yagrangsing tey-ema,*

7. *Susik youngdong sheepma (moch marnu),*

8. *Sogha, Sugut, sasik Sheepma,*

9. *Mi Sam sepma,*

10. *Lungdhung kai Polepma etc.*

Besides these specialization *Yeba* and *Yema* can perform all other shamanistic and religious rituals mentioned in the case of *Phedangma.* However, his specialization is only on evil spirits, and the limboos are of the opinion that he should not perform shmanistic rituals to the other gods and goddesses of the limboo *pantheon (Him-Sammang).*

The *Sambas, Yebas* or *Yemas* are well known of their special roles and should perform the specialized rituals only. The first Yea to kill *Sogha-Sugut* (evil spirits of unnatural deaths and death of parturition) were *Makchiri Makshiso Yeba* and *Phajiri Phayakso Yema* known as *Yebhum Yeba* and *Yethung Yema.* In course of chasing *Sogha-Sugut,* they sent *Pengwana Soingna Yea* first to trace the tracks of *Sogha-Sugut.* Eventually several Yeas appeared as time went on. Some of the *Yemas* and *Yebas* having weird power to control both natural and supernatural phenomena were:

1. *Chilliding Pesumma Yea (F)*

2. *Sorama Khundoma Yea (F)*

3. *Nenchhiri Nemmethumma Yea (F)*
4. *Langdimma Sodimma Yea (F)*
5. *Sajara Lungdang Yea (M)*
6. *Pomuhang Ketchanghang Yea (M)*
7. *Minuri Miya Lepcheng Yea (M),*
   Other *Yea* or less powerful Yeas are:
8. *Khappu Hangchumma Hogwama Yea* (F), extraordinary powerful,
9. *Pengwana soingna Yea* (M) swift as dear;
10. *Langothin (langakthin) chawakebun Yea* (M) Yea who can extract water from the dry earth in a fountain form by trampling the ground;
11. *Saplinge wakephun Yea* (M) *Yea* who can cause from distance to cover up the chicken with bamboo basket by spells;
12. *Yaphukko Phukko Yakhemayang Yea* - perfect in out look and activities;
13. *Sangaphegaphe Kapsangma Yea - lingaphegaphe Kapsangma Yea* - Yea who gyrates and makes circles;
14. *Nangachho Phulummi Yea* - one who dances blowing the dust in air by trampling the soil even in the morning.
15. *Ungnama Yea - Imnoma Yea* - pensive meditation *Yea*.
16. *Yepyama - Yungama Yea* - standing in fixed position and sitting in a *selemna* posture;
17. *Tetlara Ladhoding Yea* - smooth and shadow as leaves and illuminating;
18. *Warumbi Yea* floating *Yea;*

19. *Sennama Yea* - one who extracts honey by flying to the comb over the huge steep rocks;

20. *Yabhukko Yabhungyangba Yea* - one who causes thunde bolt etc. etc. are some of the names well remembere with reverence in the invocation ritual (*Kainla, B.* 1994-1995)

Bairagi Kainla (1994-1995) has found two broad categories of *Yeas;*

a) *Telele Tenjiyep Yea* - Telele Tenchambhuk *Yea;*

b) *Yabakko Yehili, Yabakko Yamukrimba, Yebakk Yekpharama* and so on and each name indicating the particular feature. It seems that each of the name o Yeas represents some speciality in particular disciplin or areas of their perseverance.

The *Baidangs* (doctors) are often the *Phedangma* or the *Samba* or the *Yea* who, in addition to their functions, take care of the sick by administering a certain type of medication the have at their disposal.

Yea are also sometimes called *Bijuwa* or *Ongshi* in Nepa *Mangba* is a term also used for a *Phedangma* who becam *Phedangma* before his marriage while the *hangba* is also term used for a *Phedangma* who became *Phedangma* on after his marriage. A limboo religious priest (shaman) is recog nized only after he performs *Nahangma*. The adolescent chi may be identified to become a religious priest (shaman) b sometimes prolong his initiation ceremony of *Nahangma* till h marriage.

IV. ONGSHI:

Chemjong (1961) has described them as wise person w

great erudition, leading a mundane life abandoning the worldly things and most of the time staying in a grotto and passing their time in study and search of knowledge. Ashman Subba (1989) has also given the opinion that *Ongshi* is an ascetic mostly involved in preaching and devotion. They are believed to have the power and characteristics similar to lamas of the North and local sambas. The religious role of *Ongshi* is rarely known and seem to be the discipline of recent origin.

The invocation ritual indicates that *Sunamal* is one of the most revered *Ongshi* who propagated and popularized his way of propitiating the divinities, ancestors and spirits, approaching to various divinities and healing the human illnesses, as a distinct discipline. *Chounabal, Kounabal, Tiruabal, Sahalman* and others are also remembered as eminent *Ongshis* after *Sunamal* and these names indicate that the vocation of *Ongshi* was reinvention of almost vanished discipline of Limboo shamanistic practices (Subba, C. 1995). They also construct stupas (sacred tower) similar to Buddhist stupas on the hillocks, which is quite different from the limboo tradition.

They usually conduct most of the rituals performed by *Phedangma* and *Samba* and experiences possession and trances and lead the souls to the destination similar to them, but the difference is only about the path of journey which is underground (Sagant 1976).

V. MANGBAS :

Mangbas are believed to have come from the *Khambu Land* (Middle *Kirati* or *Rai Land)*. Their roles are similar to *Yebas* and *Yemas*. They are also specialists in dealing with the spirits of *sogha, sugut,* and *sasik* and do not perform other rituals (Jones, 1976).

Functions are similar to *Yebas* and they are believed to be *Rai Shman*. Some references regarding Laik Khambu Samba are traced here and there in *Mundhum*.

VI. THE YUMA SAM :

Yuma Sam do not perform as a curer or a healer of the diseases in the society. She is always a female religious priest (shaman) and remains confined on her altar with prayer. She prays to the divine *Yuma* God. The limboos always (morning, evening, anytime) pray to God *Yuma Sam*. In every house of limboo a simple altar consists of a brass or copper plate with *Yea-Shya, a Namyoo phungsari* (flower vase), a *diyoo (yuma diyoo) olekma* and *wadumpokwa* is invariably found placed in a safe and secret place to pray the *YUMA SAM*. In the case of *Yuma Sam* the altar is the same. Placed on the sides are the costumes or gear of the Yuma Sam. She can diagnose the diseases and predicts misfortunes and other calamities that have supernatural causes. But she do not perform any curative or preventive measures. Once the cause of the disease and misfortune is known the curative and preventive measures may have to be taken from other limboo religious priests e.g., *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema*.

VII. SATTEHANGMA :

Today a new class of limboo priests is appearing in *limbuwan,* Nepal and they are known as *Satteyhangma*. They also conduct the whole rituals which is performed by *Phedangma, Samba* and *yeba* or *yema* in their own modified way. They are the followers of *Phalgunanda Lingden* (1886-1949 AD) a Jasmini Sadhu sect of Hinduism of limbuwan a famous

ascetic, teacher and devotee of *Yuma* who propagated *Satteyhangma (Yuma)* religion and limboo scripts and scripture, advocated about non-violance, abstinence, temperance, truth, purity, austerity, noble deeds, good character, worship, devotion, adoration, knowledge and other good qualities of life among limboo and documented and rearranged the contents of the Mundhums of oral tradition in his own way throughout the first half of this century. *Sattehangmas* are dead against the sacrificial rituals and the offerings of intoxicants. A person, possessed by *yuma (Thanchingma)* is known as *Yuma*. *Phalgunanda Lingden* gave the impression to the common folk that he was a *Yuma* incarnate. *Yuma's* are more mediums, less shamans and concentrate on clean religions practices. *Yuma's* gear, her *mundhum* and litany, nature of trance, contents of seance reveals that *Yuma's* vocation is a *syncretic* form of *shamanistic* cult of limboo and other ethnic or racial groups in *limbuwan* (Subba, *Chaitanya* 1995).

THE HISTORY OF ORIGIN OF THE LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS

Each type of the limboo religious priest have separate history of origin and speak of the distinct Mundhum, indicating that they are associated with different oral traditions. These myths may be described as fallows :

I. THE ORIGIN OF THE FIRST LIMBOO RELIGIOUS PRIEST — THE *PHEDANGMA* :

According to the myth, the first limboo religious priest was the *Phedangma*. The Almighty God *Tagera Ning-waphuma*

could not see the sufferings of human beings (Her children) on earth. Hence, she sent the first *Phedangma* from heaven to take care of her children. The *Phedangma* appeared in the rays of the sun and descended to the earth where he landed in a great body of water, a lake identified as the God *TING-DING WAROKMA*, or the spirit of the water places, lakes, streams, and waterfalls. He landed in a red part of the lake and swam ashore where he wandered the earth, learning the *Mundhum* through dreams from the Almighty God *Tagera Ning-waphuma*, the creator God; which details the creation of the Universe, the origins of men and animals, and the first social customs and laws. After learning the *Mundhum*, he becamne a Sing-*Phedangma*, the religious (or may be *Samba*) priest who is today identified as a mythological specialist. In the course of his learning, he was also given the powers to diagnose disease and cure the sick, through divination, sacrifice, and rituals to the gods and spirits of nature. *Phedangma* is always a male religious priest and his *Sam-sire* is always a female spirit (Sagant, P. 1994).

II. THE ORIGIN OF THE SECOND RELIGIOUS PRIEST — THE YEA (*YEBA* AND *YEMA*) :

In contrast, the first yea (probably the *Yeba*) appeared in the green void of darkness, sent by the almighty God *Tagera Ning-Waphuma,* to take care of her children specially from the evil spirits. The first *Yeba* was taught the *Mundhum* of the *Nahen,* the spirit of envy and jealousy, and given the powers to cure human beings who suffer from her attacks. Her origin and power are unequivocably identified with the evil in nature. The origin of *Yema* may be simultaneous or later than that of *Yeba*.

The mythological origins of the first religious priest agree

with the folk conception of their order of ranking. The *Phedaangma* is considered to be first in the order of creation followed by Samba and the *Yea.* The *Samba, Yema* and *Yeba* appear much later, presumably after the creation of the forces of envy and jealousy, which are thought to be the source of evil itself. To the limboos, evil is synonymous with these forces, which characterise not only the spirits of darkness such as *Nahen,* Witches, and the forest spirits, *"Tamphungba",* but the bad side of all supernatural beings. Any god or goddess is thought to represent danger to the living if not pacified with sacrifice and frequent offerings, which indicates that the ultimate source of evil is greed. *Tagera Ningwaphuma* gave man the powers with which to harness these forces and maintain a balance between them. The activities of religious priests symbolize both the fallibilities and failures of men, as well as their desire to overcome these short — comings and reach omnipotence, with a life free from disease, misfortune, and death.

Limboo's *shamanistic* priests, *yebas,* and *yemas* have their specific functions to kill and eat the evil spirits of unnatural deaths *(Sogha),* deaths at giving childbirth *(Sgut),* stillbirths *(sasik),* block the path of *Nahen* (envy, jealous and anger) and dangerous spirits such as *Warakma* (spirit of water i.e. sea, lake, river etc.), *Muiyan sire* (eagle/buzzard spirit), *Miyong sire* (cat spirit), *Mang Mang sire* (principal of most powerful spirit etc.)

Yea practice, being a confluence of knowledge, *Shamanism* (practice of controlling supernatural and thus accomplishing desired objectives or motives) and drama (dancing, chanting, and acting etc.) are more interesting, charming, exciting and solacing to the common people and thus their performances become more popular in comparison of others. *Yeba*

should observe austerities with woman and if possible should not marry as his master spirits, being of opposite sex. Will be jealous and furious and may cause evils and distemper him specially during the period of his apprenticeship. By his austere practice he should master the art of occult practices, even resorting to vulgar or obeisance activities and romantic involvement without the intention of sensual pleasure. Same is true with *Yema.* But *yeba* or *yema,* while in ritual performance seems sexually active and acting in ecstatic state.

III ORIGIN OF SAMBA :

Sambas are a separate group of *Shamanistic* limboo priests. They fall in between the *Phedangma* and *Yea* but their origin is not known clearly. Their costumes are similar to that of yeba but they differ functionally from *Yebas*. They can drive away *Shogha, Sugut, Sasik* and *Nahen* but can not kill and eat away these evil spirits like Yeas. They are more specialized on human should and are recognized as mythological *Mundhum* specialists. *Sambas* are always male shamans and their origin is considered to be earlier then that of *yeba* but later than that of *Phedangma.*

IV. THE ORIGIN OF YUMA SAM :

Yuma Sam is a non-practicing religious priest and her origin is not known. In many literature, there are some confusing remarks on the limboo *Yema* and *Yuma Sam.* But it is very clear that the *Yema* and *Yuma Sam* have basic differences. The *Yuma Sam* and the *Sattehangma* (ascetics) are oracular spirit possessions of the divine limboo God *Yuma* considered to be the earthly form of the creator God *Tagera Ningwaphuma* who is worshipped daily in the morning or evening in every household of the limboos.

There are another category of religious practitioners today known as *Yuma*. They are called *Yuma* as they are possessed by *Yuma Sam*, considered to be the earthly form of supreme god *TAGERA NINWA PHUMA*. *Yuma Sam* is the supreme divinity of Limboos and the Yumas are sole devotees of *Yuma Sam*. But it is interesting to note that very few limboos have been found to have acquired the vocation of *Yuma* and most of the *Yumas* are from the communities outside the limboo ethnicity. A boy Mr. Basnet of Radukhandu, west Sikkim is an example of this type. *Shamans* other than limboo, falling in the category of Yuma have borrowed the supreme goddess Yuma of limboo as their tutelary deity and liturgy procedures of Yuma as well as other spirits from limboo shamans. They sometimes invoke *Yuma* uttering in limboo language though they may not be well versed in the limboo language.

V. THE ORIGIN OF DHAMI OR JHANKRI :

Any *Phedangma, Samba, Yeba, Yema* or *Yuma Sam* are also possessed by the forest divine spirit *"Tamphungma"* generally believed to stay at the right flank of *"Singbung Mang"* *(Devithang)* and become a *Dhami* or *Jhankri*. At the time of initiation of *Phadangma, Samba, yeba, Yema* ro *Yuma Sam*, sometimes the forest spirit also known as *"BANJHANKRI"* takes these adolescents to the forests for fifteen to twenty days, feeds them with earthworms and teaches Nepali *Shamanism* *"Phalaknu"* and also provides sometimes with *"Dhangro"*, a two headed Nepali drum. The *Dhami* and *Jhankri* believe that the *Banjhankri* is the male forest divine God and his female counter-part is the *Dankini*. The *Dhami* and *Jhankri* possess the spirit of *Bonko* or *Tamphungma* popularly known as *Banbureyni, Latibureyni* and *chamki-bureyni* (three in numbers); and the Devi is

known as *Banesh Kanney Rani.* The limboo religious priests also acquire the gear, *Dhangro,* trident, *diyoo, kalash, Ghungring* and *shewlli* etc., and partice as a primary spirit possession. Thus such type of limboo religious priests *(shamans)* could be categorized both as tutelary as well as oracular spirit possessions and the rituals thus performed are known as *Dhami* or *Jhankri lammba* or *pan-mengong lamba,* and is never considered a part and parcel of a limboo religious ritual. Accordingly these religious priests never officiate or perform any limboo religious rituals, cultural, social and traditional functions in the capacity of a *Dhami* or a *Jhankri*. It appears that the oracular Nepali spirit possession of these in addition to their primary limboo tutelary or oracular spirit possession is to enhance their *Shamanistic* power, which is required to serve the complex community of the Himalayan region.

THE ORDER OF RANKING OF LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS

The limboo religious priests are ranked on the basis of the historical seniority of rigin. According to the history of origin of the limboo *Shamans,* the *Phedangma* is considered to be the oldest limboo religious priest followed by the *Samba* and the *Yea (yeba* or *yema).* The *Yuma Sam* do not participate in any religious rituals, and hence do not fall in any order of ranking. While performing a religious ritual a number of *Phedangma, Samba, Yeba* and *Yema* take part at a time. All these religious priests perform such rituals collectively in a very friendly manner in a limboo society. Further, all the important religious or Shamanistic rituals are performed in the presence of a *Yehang* or the *Tumvanghang* (act as a *Yehang* during that time). In such a case, the order of ranking depends on the knowledge of

Yakthung Mundhum and the power of the participating religious priests. Usually, rankinmg of the religious priests in a society of a village depends on the knowledge of limboo *Mundhum*, and seniority of initiation, age etc.

HEREDITY AND THE VOCATION OF THE LIMBOO RELIGIOUS PRIESTS

The vocation of the limboo religious priest is always heredity. From generation to generation the vocations are renewed. The limboos believe that the appearance of new vocation in a family is possible only if their fore-fathers had a limboo religious priests, and this phenomenon is known as *'KU-YEET YAKMA"*. The phenomenon is also specific for the types of religious priests. For instance if one of the fore-fathers of a family was a *Phedangma*, the new vocation would be a *Phedangma* with that very deity only. Similarly, if one of the fore-fathers of a family was a *Yeba* or *Yema*, the new vocation would be either a *Yeba* or a *Yema* but with that very deity only depending on the sex of the new vocation but never a *Phedangma*. Thus, usually a Patrilinial affiliation is recognized in the case of the limboo religious priest. However, a matrilineal affiliation is through maternal uncle or aunt and usually terminate after a few generation or may continue generation to generation in the absence or discontinuation of the maternal generation. Thus, sometimes one may come across with a nursery of *Phedangma, Yeba* or *Yema* in a family.

The filiation may skip generations. The individual is only a vehicle whose existence is totally concerned with promoting the noble aims of the deity, that is, to serve the human beings. The almighty *TAGERA NINGWA-PHUMA* had sent him for that purpose only. In some cases, however, the individual person is not so inclined. In these cases the deity remains in a state of abey-

ance, its work inhibited by the human vehicle upon which for that period of time it is dependent. Whatever accumodation is made between the deity and the individual, there is always a recognition of two elements co-existing. There are occasions when, although the child is recognized to be a new religious priest *(Shaman)* the child and his parents do not respond appropriately, and rather than undertake his or her assigned religious role, an individual will be brought up as a layman. In such cases the deity remains latent and unfulfilled for the duration of that *Shaman's* human existence. but the deity may become active again when the individual dies and emanate in another body.

The limboo religious priests are also capable of terminating the vocation in the entire generation through a *Shamanistic* phenomena known as *"Yap-Mudhung sikri oowongma"*. But this is not supposed to be done. The limboos believe that if the Shaman do this he terminates and disintegrates the entire generation of that family.

The limboo religious priests are also capable of plugging or stopping the new vocation through the shamanistic phenomena known as *'CHOT-LAM SAKKMA'* or *'CHOTLAM KHOOMA'*. The Phenomena is very often done at present as many literate or well to do individuals do not want to become a religious priests. However, the phenomena also brings an abnormal effect or illness to that individual and their family. In most of the cases they suffer from illness and die at a very young age. Sometimes they do *"Nahangma"* an initiation ritual and do not practice in order to avoid illness and harm of his life and his family.

Usually, the new vocation is known immediately at the time of his or her religious priest fore-father's death rituals. The soul of

the dead fore-tells where and when he or she is coming to this world again as incarnation. The religious priest usually the disciples pinpoint the adolescent child if present during the death ritual. For instance, my father was a *Phedangma* who died on 24th january, 1996. His *tachina* or *Barakhi* or *Khawooma* was done on 15th March, 1996. The *Shamanistic* ritual ended on 16th March, 1996. In the morning of 16th March, 1996, one of my father's disciple while predicting the future transfer of my father's soul, pointed out physically that my father is coming in the body of my father's great grand-son master Gandu Subba who is only six years old and studying in Class I during that time within three years time. Thus in many cases the new vocations are known and identified much before they actually come to the vocation.

The new vocation expresses the filiation in the initiation ceremony known as "*Nahangma*". The *Tumyang hang* or *Yea-hang* approach the new *Phedangma* or *Yeba* or *Yema* who dances, and say : "Where do you come from? You are not a real *Phedangma* or *yea* if you can not tell us where you come from!, You do not please us!" Then the *Phedangma* or *Yea* who dances gives the name of a paternal or maternal ancestor who was himself a *Phedangma* or *Yea*. The *Phedangma, Yeba* or *Yema* are always known only through their spiritual name known as "*SAM'SIRE MING*" in this cases. After the death these religious priests are not known by the "*Mangenna Ming*" or the wordly name given by their parents or the *Phedangma* during "*Yangdang Phongma*" ceremony. The *Phedangma's* or the *Yeba's* or *Yema's* soul or spirit or the divinities and men destined for *Shamanism* reject total enlightenment in order to return to the world or sentient beings and help other men to overcome diseases, misfortune, envy and jealousy etc. etc. as per the will

of the Almighty *Tagera Ningwa-phuma*. In order to do this, some take human form, moving from one body to another in a continual series of predestined rebirth or soul transfer or incarnations. Since any such deity transcends human existence when a person in whom it is manifest dies, it enters another, usually an adolescent male child for *Phedangma,* an adolescent male or female child for yea. There, it remains throughout individuals' human existance, and when he in turn dies, the diety is again free to emanate in another infant. This can go on for an unlimited number of generations unrecorded as there is no written literature in limboo *Shamanism.* Unlike the Buddhist *Tulku* or incarnate the limboo religious priests do not know the series of their incarnations or rebirth they have completed due to unavailability of a written literature. At the most they can count a few generations of their rebirth. My father's spiritual `*SAM-SIRE MING'* was `*SAMBOKO SUMMUKTIMBA'* but he does not remember how many times he has taken rebirth or transfer of the soul completed so far except that he took rebirth of his grand-father late Dhan Bir Limboo whose *SAM SIRE MING* also was the same. However, in the case of a Tulku in Buddhism there is a proper written record of incarnation. For instance, the present Dalai Lama is the 14th in a series of incarnations, emanations of the *Boddhisatva Chenresing;* the late Karmapa was the 16th in his line, and *Chogyam Trungpo rimpoche* is the 11th *Trungpa Tulku.*

The *Yea-Hang* asks, is it true that you come this way?" The Limboo incarnate reaffirms his filiation and gives explanations. The entire assembly responds in chorus : "That is good! You are really a *yeba!* You will predict the future for us. You will tell us who will become sick; who will die a violent death; which women will die in child-birth". The new incarnate begins his prophesies. To each person who asks what his destiny holds., he gives an ex-

-planation. Then everyone is happy. If the individual cannot indicate his heredity, he is not recognized.

(PONTHAK PARENT STOCK)

(PHEDANGMA : SAMBOKO SAMMUKTIMBA)

BAGAN SING PONTHAK
(Phedangma : SAMBOKO SAMMUKTIMBA)

INDRA SING PONTHAK

MALLU PANTHAK
(Wife : Churmuma Lepcha)

PHANTHAK GENERATIONS OF
RUMBUK, WEST SIKKIM

DHAN BIR PONTHAK
(Wife : Leymuma Lepcha)
(Phedangma : SAMBOKO SAMMUKTIMBA)

MANBIR PONTHAK
(Wife : YAMACHUK KHAMTHAK)

THOOK MAILA

(YEBA)
(Expired)

BAGBIR

(YEABOKO YEROKTIMMA, YEMA)

PHUL KAINLA
(Phedangma)

HANGDA

DHANMAN *(Phedangma)*
(SAMBOKO SAMMUKTIMBA)

SOOTY   MAITEY   YEBACHUK

MAILA   RUN BDR.   KANCHA
(PHED.)
(SHI-YEA)

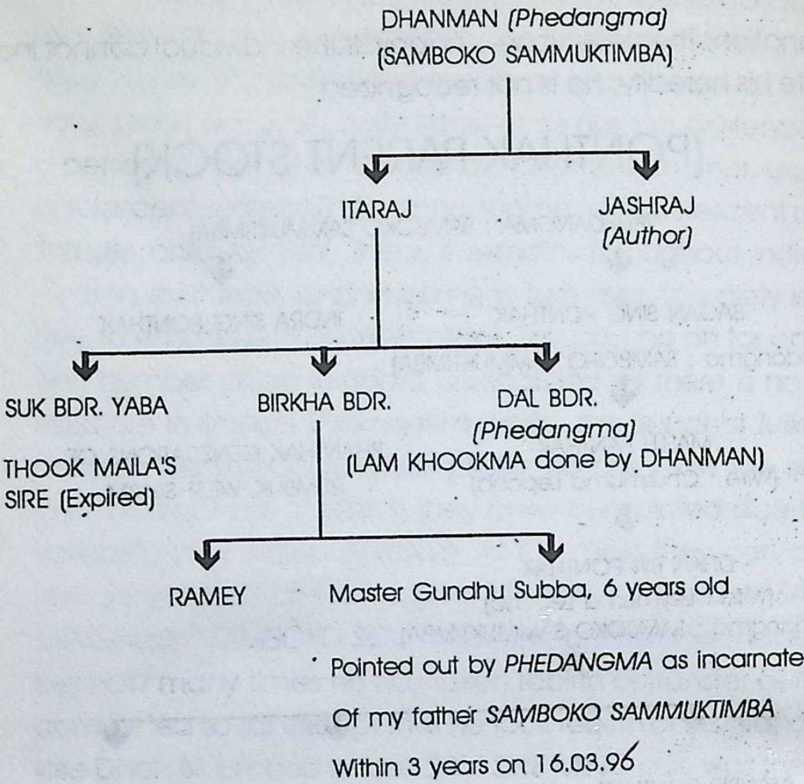

HEREDITY LINKAGE

There is a close link between heredity and limboo priesthood and both patrilineal and matrilineal affiliation are recognized in this linkage *(Sagant,* 1976). Most of the limboos believe that a layman without a patrilineal affiliation cannot acquire priesthood. But because of matrilineal affiliation they may have some *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* as the traits of priesthood and *Sammangs* (divinities such as *Chokhaba, Yetchama, Soba Sammang* etc.) pass along the path of maternal line. Those *Sahamans* are considered perfect who can relate themselves

to the particular school of a limboo religious practice and healing arts with its every detail and propounded deity *(Sam sire)* at various occasions. The emerging shaman has to give the description of his patrilineal or matrilineal forefathers and the name of the deity *(Sam Sire)* for his credibility of inheritance. The belief about hereditary linkage is very strong among limboos. However, the acquisition of priesthood may skip several generations also in absence of a suitable host for the deity *(Sam Sire)* in that particular Clan. This tradition of priesthood refers to the practice of reincarnation of priest and thus the theory of rebirth or metempsychosis.

There are certain sign and symptoms among would be *Shamanistic* priest or sacred specialists which are mafested in their abnormal behaviours culminating in serious illnesses. When such symptoms, such as tremor, Somnambulism, aggressive behavior, seizure, uncontrolled trance and various illnesses appear in some person, the shamans are consulted for diagnosis. It is said that would be ahsmans demonstrate ecentric behavior while he or she takes food from impure houses or impure or restricted foods from any house or food in not properly cleaned dishes. The priest can recover only through purification by taking bath or sprinkling water by *Namyoba* (Artemisia vigaris) stems. Sometimes, would be priest overcomes with uncontrolled trance while observing some ritual performances. People believe it as a spirit possession *(Mangthukma)* which do not occur to ordinary people. When he or she is initiated to particular vocation or guided properly he or she can demonstrate the "Institutionalized behavior of the possessed trance" *(Sagant,* 1976).

The would be priest has to find his or her guru (teacher, instructor) and sometimes has to spend years to become a full-fledged *Shamasnistic* priest. When he or she becomes unable

to develop into such priesthood, he or she is known as "*Si Ya Ma Ya*" which is thought to be more harmful to himself or herself. Becoming a Phedangma is comparatively easier but acquiring the status of *Sing-Phedangma* or a *Samba* takes years together. It takes years to get mastery on *Mundhum* and rituals for future priest. They have to spend years remaining as *Sanglanggoba* or *Yagapchiba* (disciple cum assistant) for *Samba* and *Yea* etc.

For a complete performance of the important ritual such as *Tongsing* and *Yagrangsing*, a team of *Phedangma* and *Yeba* or *Yema* will be necessary, so that each of them may play their respective roles as priests, preceptors, preachers, healers, sorcerers, necromancers, soothsayers and misfortune preventers. Limboo have several deities *(Mang)*, divinities *(Sammang)* and spirits *(Sam)*. They are invoked, worshipped and propitiated in some particular ways. People often afraid of them for their weird power of causing misfortunes and ailments, and even death. But it is believed that they do not misuse their knowledge and power for their own interest whatever ill-treatment they have to encounter in their society.

Sagant (1988) has explored three phases of *Shamanistic* healing in the *Phedangma, Yeba* or *Yema* practice;

(a) Clinical examination — that is getting information on the patient's past, his dreams, diet, activities, social relations, violation of taboos, spirit contacts etc.

(b) Symbolic horizon — a process of diagnosis and divination, finding out of responsible spirit, use of trance and suggesting ritual to preformed; and finally

(c) Layman's interpretation— making sense of symbolic horizon thus understanding the relation between one illness and

another illness causing spirits.

All the priests are not exports in all areas of their assigned vocation, but are famous for their specific specialities.

Phedangma, Yeba and *Yema* are being intermediaries between limboo and their deities or divinities with less sacerdotal sophistication and chicanery. They are both mediums and *Shamans* with both liberating and repressive role (Sagant, 1988). They are the preserver of age-old tradition, *Mundhum* Philosophy of life and culture of *Yuma Samyo* religion of limboo community. They are the living legends in themselves. They are practitioners of *Yumaism* religion with their additional functions of the health, happiness and proeperity of limboo community in Sikkim, Nepal, Bhutan and Assam.

THE INCARNATE LAMA VS THE LIMBOO RELIGIOUS PRIEST

On close observation between the incarnate lama and the limboo religious priest, we do not find much difference in philosophy and principle. The difference we observe is that, the incarnate Lama is institutionalized, have well documented literature, and more clear in his philosophical expressions. On the other hand, the limboo priests are more specialized in human soul journey, soul transfer or other soul related philosophy but with no documented literature, either on reincarnation or soul transfer or on limboo *Mundhum.* They are specialized only on oral literature.

The characteristic feature of the Tibetan Lama, which confirms to the concept central on *Shamanism*, is that an individual becomes an incarnate form of a diety and then performs reli-

gious services in that capacity for members of his community; here the nature of reincarnation is manifest through the *Lama* or *Tulku,* approaching the subject sociologically. Although the Tiubetan *Tulku* or *Lama* is a well known figure, having been widely documented in accounts of Tibetan history and culture, the subject has never been treated analytically as a religious phenomena or as a sociological institution. The system of Lama incarnate has not been linked to the more general theories of rebirth or incarnation. Rather, in a manner all too typical of our treatment of Tibetan culture, this practice has only been understood as a unique historical phenomenon. *Tulku* are recognized incarnate of departed dignitaries and is able to choose the circumstances of his next reincarnation, and before his death foretells where his birth will take place (Blofeld 1970 : 4-2) ajectly in the same manner of the limboo priests. It is a tradition in Tibetan literature for *Tulku* to write accounts of their present lives as well as that of their spiritual forbears. This tradition enrich the Tibetan literature. In contrast, the well to do literate limboo people avoid to become a priest due to their low status in the limboo society and ignorance. Thus there is no written literature in limboo *Shamanism.*

Reincarnation is a form of rebirth consistent with the Karmic View of existence that is central to Tibetan Buddhism. In the normal course of their worldly existence these *Lamas* age and die where upon, in accordance with the law of *Karma*, they are reborn. This particular rationale of rebirth and reincarnation helps to arrange and assure their continuity in the role and figure of a *Lama.*

The *MAHAKALATANTRA* manuscript guides to ritual power *(Siddhi)* and provides hundreds of examples of ritual practice. These references to the ritual process can be loosely catego-

rized in the following way : Sacred utterances *(mantra),* rules for conducting *(pujavidhi),* the creation of divinities *(devotthana),* fire sacrifice *(Yagna)*, medicine *(Osadhi),* sacred circles *(mandala)* and rules for cultivating one;'s being without the outer ritualistic framework, called completion yoga *(utpannayoga).* The *vajramaster* is a master of his own material world and culture. He transubstantiates it and transfers the resultant ambrosia to his community which is dependent on it for health, wealth and wisdom. In every ceremony presided over by the *vjramaster,* his role as healer, creator of prosperity and nullifier of unseen malicious forces is apparent.

The limboo *Phedangma, Samba, Yeba* or *Yema* do not have any manuscript to guide to ritual power but they practice hundreds of religious rituals passed on from generation to generation orally and through practice. They serve their community as healer, curer of diseases, creator of prosperity and nullifier of unseen malicious forces in the same way as that of the incarnate *Lama.*

REFERENCES :

Blofeld, J. : (1970) The Tantric Mysticism of Tibet London : George Allen & Unwin

Chemjong I.S. : (1961). *Kirat Mundhum Champaran Bihar;* Rajendra Ram.

Jones, Shirley Kurz:, & Jones Rex (1976). Limboo Women, Divorce, and domestic cycle Kailash Vol. 4, No. 2 Kathmandu, Ratna Pustak Bhandar

Jones Rex : (1976) Kathmandu. Ratna Pustak Bhandar

Kainla, Bairagi : (1991-1995) *Nahen Mundhum, Samsogha Mundhum, Sasik Mundhum* and *tongsing tokma Mundhum.*

Sagant, Philippe : (1976) Becoming a limboo Priest — Ethnographic Notes, Spirit possession in the Nepal Himalayas

Sagant, Philippe : (1988) The *Shaman's* cure and the layman's interpretation Kailash, Vol. 14 No. 1-2 Kathmandu, Ratna Pustak Bhandar.

Shreng, Ranadhoj : (1992) *Kirat Sumyamba Yagrangsing. Patthari, Morang.*

Subba, Ashman : (1989) *Kirat Samyo Nu Yetchham Thim.* Kathmandu, Srimati Lila Subba.

Subba, C. : (1995) The Culture and Religion of Limboos, Kathmandu, Nepal.

Subba, J.R. 1980 : Collection of mundhum recorded from late Shri Dhan Man Subba, Hee, West Sikkim.

युमा-साम्योको दार्शनिक धर्म-सिद्धान्त (युमावाद) लिम्बुहरूको धर्म-आस्था (मत) एवं व्यावहारिकता :

लिम्बुहरू - हिमाली अंचलको पूर्वोत्तर राज्यहरू अनि पश्चिम बंगालको पहाड़ी जिल्लाहरू, पूर्व नेपाल तथा सिक्किमको जातिय-समुहहरूमध्ये एक जाति हुन्। लिम्बुहरूको आफ्नै विशिष्ट धर्म छन् जसलाई *'युमा-साम्यों'* (साम्यो = धर्म) अथवा *'युमावाद'* भनिन्छ। ऐतिहासिक, मानवशास्त्री-विज्ञान, धार्मिक तथा भाषिक अध्ययनले यो पुरा मंगोलाय आदिवासीको अस्तित्व यस हिमाली भेकमा ८,०००-५,००० पूर्व खृष्टाब्ददेखि नै रहिआएको बताउँदछ (सिंह, जी० पी०, १९९०)। यद्यपि, सिन्धु-घाटी-सभ्यतादेखि नै यो जाति आर्य तथा दाविड़ हिन्दुहरूसित संगसंगै बसिआएका थिए अनि शताब्दीऔंदेखि नै यिनीहरू हिन्दु, बौद्ध तथा ख्रिष्टान धर्मावलम्बीहरूसित साथ रहिआएका हुन् तरै पनि यिनीहरूसित आफ्नो जाति-विशेष बारे *'वृतान्त'* सुनाउने चलन अथवा *'मुन्धुम'* फलाक्ने पुरानो परम्परा छ अनि यिनीहरूले विशिष्ट तरिकाले आफ्नो धर्मविधि/कर्मकाण्ड एवं धर्मानुष्ठानहरूलाई पालन गर्दछन्। *'मुन्धुम'* — कवितामय भाषामा लेखिएको एउटा आख्यान, किवदंती, एउटा लोक-साहित्य, प्रागैतिहासिक दस्तावेज, धर्मोपदेश तथा सुक्ति (नीति-संहिता) अथवा दार्शनिक उपदेश हुन्। यो एउटा धर्मग्रन्थ हो -- जो मौखिक परम्परामा जीवित छ। यो जातिसमुहलाई विशेष गरी 'लिम्बुवान'-को एउटा

ऐतिहासिक क्षेत्रमा पाइन्छ जुन क्षेत्र नेपालको पश्चिम सीमानामा पर्ने अरूण-नदीदेखि सिक्किमको टिस्टा नदीको मध्यवर्ती क्षेत्रहरूमा पर्दछ, यसभित्र पश्चिम बंगालको पहाड़ी क्षेत्र पनि सम्मिलित छन् | भारतीय मानवशास्त्रीय सर्वेक्षणले सिक्किममा लिम्बुहरूलाई एउटा प्रमुख जातिसमुहको रूपमा पहिचान गरेका छन् जसको आफ्नै विशिष्ट संस्कृति, परंपरा, धर्म, लिपि एवं भाषा छन् (सिंह, के० एस० १९९३)।

लिम्बुहरूको 'मुन्धुम'-ले तागेरा निङवाफुमालाई आदिकालिन सर्वव्यापी भगवान (युमा)-को वर्णन गर्दछन् अनि उनलाई सर्वशक्तिमान, सर्वज्ञाता, सर्वव्यापी तथा शाश्वत ईश्वरमा विश्वास गर्दछन्, जसलाई सांसारिक स्वरूपमा घरेलु देवी युमा-साम (युमाको आत्मा) ठानेर पूजा-अर्चना पनि गरिन्छ | लिम्बुहरूले ईश्वर नै सर्वशक्तिमान अनि परोपकारी देवी हुन् भन्ने विश्वास गर्दछन् जसले मानिसको कल्याण गर्दछिन् र उनलाई नियमित रूपमा पूजा-अर्चना गर्दछन् | विमारी, दुर्घटना तथा समय-समयमा सोघा, सुगुत, सुसिक, अनि सुगुप जस्ता रूपमा प्रत्येकलाई मृत्युको भागीदार बनाउनमा अनिष्टकारी आत्माहरू यताउति उड़िबस्दछन् | यस्ता अनिष्टकारी आत्माहरूलाई नियमित रूपमा सन्तुष्ट गराउनु पर्दछ ताकि तिनीहरूले मानिसहरूलाई अहित/हानी नगरून्, नपुऱ्याउन् | लिम्बु *फेदाङ्मा, साम्बा, येबा,* तथा *येमाहरू* अंशकालिक धार्मिक कर्ताहरू हुन् जसले भाव-समाधिको नियंत्रित अवस्थामा अलौकिक परमात्मा/जीवधारीको ज्ञानलाई तिनीहरूको आचरणहरू, अभिलाषाहरू, अरूचिहरू, आवश्यक्ताहरू तथा मागलाई सूचित गर्न सक्षम हुँदछन् | यिनीहरू मानवी-आत्माका विशेषज्ञ हुन्, यसकारण, लिम्बु समाजमा तिनीहरूले एउटा बैधको, मनोविशेषज्ञको तथा शामानी धार्मिक पूजारी (Shamanistic Priest)-हरूको वृत्तिलाई पूर्ति/पालन गर्दछन् | कुनै प्रकारको बिमारी, दुर्घटना तथा अनिष्ट लक्षणको जस्तै पनि संकेत आइपर्दछ; ती विशेष अनिष्टकारी आत्माहरू नै यसैको उत्तरदायी हुन्छन् भन्ने कुरा यी शामानी पूजारीहरूले भाव-समाधिमा बसेर यी आत्माहरूलाई मंत्र उच्चारण गर्दै सन्तुष्ट पार्दछन् अनि तिनीहरूलाई पक्षी तथा अन्य पशु-वलि चढ़ाएर चा-थी (खाना-पिना) अर्पण गर्दछन् | लिम्बुहरूले आत्मा मर्दैनन् भन्ने विश्वास गर्दछन् अनि मृतकहरूको भूमिमा यात्रा गर्नलाई शरीर छाड्छन्

अनि आफ्नो कर्मअनुसार *संग्राम, पेदाङ्देन* (सायद स्वर्गमा) अथवा *खेमा याङसङ पाङ्भे* (सायद नर्कमा) -मा जाने गर्दछन् अनि मुक्ति नपाएसम्मन् योफेरि यही संसारमा फर्की आउने गर्दछन्। यी शामानी पूजारीहरू धार्मिक उपदेशक, अनि पींढ़ी-दर-पींढ़ीदेखि पराम्परिक सन्देशवाहक हुन् जसले पूर्खौली मान्यताहरू तथा आस्था अनि विमारी, रोगहरू एवं व्यक्तित्वको विकृतिलाई तिनीहरूका आफ्नै निदान तथा उपचारहरू गर्ने परम्परालाई कायम गरिल्याएका छन्। तिनीहरू ज्योतिषी, भविष्यवक्ता तथा लिम्बु परिवारका कल्याणका निम्ति विविध कर्मकाण्ड गर्ने कर्ताहरू हुन्। निम्नलिखित विवरणहरू युमा-साम्योका आस्था तथा दार्शनिक धर्मसिद्धान्तहरू अथवा लिम्बुहरूको युमावाद हुन् :

युमा-साम्योको दार्शनिक धर्म-सिद्धान्तहरू

१. ब्रह्माण्डको उत्पत्ति :

सर्वशक्तिमान देवी तागेरा निङवाफुमाले ब्रह्माण्डको सृजनामा विश्व, नक्षत्र, मानिस तथा सबै सजीव एवं निर्जीव वस्तुलाई उत्पत्ति गरिन् अनि उहाँले आफ्नो सृष्टिमा सहयोग पुऱ्याउनका निमित्त अनन्य देव-देवीहरूलाई पनि सृजना गरिन्। विश्व, नक्षत्र, लोकहरू (संसारहरू) को पनि सृजना गरिन्। विश्व, नक्षत्र, लोकहरू (संसारहरू), *माङ, सम्माङ* तथा *सम्माङ च्याङहरू* लगायत अन्य सजीवं एवं निर्जीव वस्तुहरूको सृष्टिको पौराणिक कथालाई यहाँ संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् :

सृष्टिको शुरूआत्मा, यहाँ केही पनि थिएनन् सिवाय परिशुन्य मात्र। यस परिशुन्यलाई सर्वशक्तिमान ईश्वर *तागेरा निङवाफुमाले* मात्र प्रतिनिधित्व गरेकी थिइन्। सर्वज्ञानी, सर्वव्यापी, सर्वशक्तिमान, अनन्त तथा शाश्वत् ईश्वर तथा परमसत्ताकी ईश्वर तागेरा *निङवाफुमाले* ब्रह्माण्डको सृष्टि गर्ने चिन्तन गरिन्। उहाँले शक्ति अर्थात् आकाश, जल, वायु, अग्नि तथा पृथ्वीको सृष्टि गरिन्। *'नेमुकसामे'* (पञ्च-अद्‌भूत शक्ति)-

को प्रभावले गर्दा, उनले चुम्बकीय शिलाखण्डको उत्पत्ति गरिन् अनि पृथ्वीको आधारशिला राखिन्। *'नामुकसाम'*-को प्रभावले गर्दा, उहाँले पाँचवटा महाशक्तिहरूको विकास गरेर आकाशलाई निलो रंग दिइन् अनि प्रकृतिमा विविधता प्रदान गरिन्। चुम्बकीय शिलाखण्डले परिशुन्यलाई भूतलभित्र अवरूद्ध गरेपछि, फलस्वरूप, पृथ्वीको आधारशिलाको स्थापना गरिदिइन्।

अब, उहाँले माङको सृजना गरिदिइन् जो *मुना तेम्फे मा माङ* (देव) *सिगेरा याफुदिन हाङ पोरोक्मी याम्फामी हाङलाई* ब्रह्माण्डको प्रथम देवको रूपमा जानिन्छ। सर्वशक्तिमान देवीको सबैभन्दा शक्तिशाली एवं विश्वासनीय सृष्टिकर्ता दुत यी नै हुन्। उहाँले यिनलाई आफ्नो लोक- *संग्राम पेदाङ देन* (स्वर्ग = बैकुण्ठ लोक) को ठीक मुन्तिर *साङ साङ देन* (पवित्र लोक)-मा स्थापित गरिदिइन्। उहाँले यिनलाई अमर तथा सृजनाको निमित्त बुद्धि, विवेक, प्रज्ञा तथा आवश्यक मंगलकारी शक्तिहरूद्वारा अभिषेक गरिदिइन्। यिनी सूर्य किरण जस्तो जाज्वलमान छन् अनि चन्द्र-ज्योति झैं शीतल छन्। यिनले ईश्वरको आशिर्वाद पाएकोले गर्दा, जे पनि गर्न सक्तछन् अनि सबै कुरा जान्दछन्। यिनी नै प्रकृतिको सृष्टिकर्ता हुन् अनि यिनी ब्रह्माण्डको मातृत्व, शक्ति तथा अमर *माङ* (देव)-का प्रतीक हुन्।

पाँच शक्तिहरू (*नामुकसाम*= पंच-अद्‌भूत-शक्ति)-को आलोकदेखि दुइवटा अग्निकण सृष्टि भएको थियो। यी अग्निकणबाट आगोको विकास भयो। यो आगो बढ्दै-बढ्दै गयो अनि यसले पृथ्वीमा पर्याप्त प्रकाश प्रबन्ध गरिदियो। सर्वशक्तिमान ईश्वरले *ममान्दिन् माङ (नाम्बेमाङ)* र *कमला माङ (लाबेमाङ)*-को सृष्टि गरिदिए। तिनीहरूले यसको सट्टामा अग्निलाई हिम-गोलाझैं ठूलो बनाउँदै बनाउँदै सूर्य तथा चन्द्रमाको पूर्ण आकृतिमा ढालेर सूर्य र चन्द्रमाको सृजना गरिदिए। सूर्यको उष्णतादेखि पसीना जम्यो अनि यो वाष्पित हुँदै पृथ्वीको भूतलको परिशुन्यलाई भर्दै गयो अनि समुन्द्रमा परिवर्तित भयो। सूर्यको उष्णताले यो समुन्द्र परिवर्तित भयो। सूर्यको उष्णताले यो समुन्द्र वाष्पित हुनथाल्यो अनि बादलमा विकसित भयो, वृष्टि हुन थाल्यो, आँधी

चल्न थाल्यो, वायुको विकसित भयो अनि भूमरीमा परिवर्तित भयो। भूमरीले धूलकणहरूलाई संग्रह गरेपछि पृथ्वीको माटोमा परिवर्तित भएको थियो।

समुन्द्र विस्तारै वाष्पित हुन थाल्यो अनि मुरोपलुङ खेरोपलुङ शिलाखण्ड क्रमशः देखा पऱ्यो। यसरी नै *सिबुक थेगुप, खेरोप सिथेङ थेथेङ, सिमिक थेमाक* माटोहरू पनि देखा परे अनि *मुरूपलुङं खेरोपलुङ* शिलाखण्डलाई विस्तारै ढाक्दै गएपछि उर्वर-पृथ्वीमा परिवर्तित भयो। यसरी, पृथ्वीको सृष्टिपूर्ण भएको थियो। पृथ्वीमाथि नौवटा लोक(संसार) अनि नौ वटा लोक(संसार) पृथ्वीमुनि छन् भन्ने कुरामा लिम्बूहरू विश्वास गर्दछन्। यी अठारह वटा संसार (लोक)-हरूलाई विभिन्न प्रकारका देवी-देउताहरू, परमसत्ता एवं दिव्यशक्तिहरूले परिचालन गर्छन्, जो यस प्रकार छन् :

ब्रह्माण्डको अठारह देन (लोक)-हरू

अ. ९ संग्राम पेदाङ देन :

त्यो स्थान जहाँ पवित्रता, देदीव्यमान तथा प्रफुल्लता छन् त्यहाँ *तागेरा निङवाफूमाले* वास गर्दछिन्। यस स्थान परतिर कुनै देन (लोक) पाइन्दैन। यही नै अमर (अनश्वर) आत्माहरूको अन्तिम स्थान हुन्। निर्वाध/परमानन्दको निमित्त संसारमा रहेका जीवहरूको गन्तव्य स्थान नै यही हो। मानव-आत्माहरू तब अमर हुँदछन् जब तिनीहरू यहाँ आइपुग्दछन्। धार्मिक कार्य गर्ने मानिसले मात्र (नुयाम्बक) अनन्त जीवन प्राप्त गर्नका निमित्त यहाँ सिधै जान सक्तछ नत्रभने प्रायः मृतक आत्माले *'मुन्दाङ खारा देन'*-मा एउटा परीक्षाको सामना गर्नुपर्दछ जहाँ (सदाचार/सच्चाई) तथा दुष्टाचारको कर्ममाथि ईश्वरीय दण्ड *(सुयो खेयो)* दिइन्छ। तिनीहरूलाई दण्ड दिइने दिनसम्मन् तिनीहरूले पुर्खाको भूमि (साम्युक्ना देन) मा बस्नु पर्दछ।

अ. ८ साङ साङ देन :

यस धार्मिक स्थानलाई पवित्र-लोक भनिन्छ, जहाँ *सिगेरा याफून्दिन् हाङ*

पोरोकमी याम्फामी हाङ बस्दछन् । यही शक्तिमान सृष्टिकर्ता देवको संसार हो । यिनले आफ्नो सृष्टिको विश्वव्यापी व्यवस्थाको सफलताको निमित्त तथा शक्ति, ज्ञान, विवेक, प्रज्ञा अनि ब्रह्माण्डको सृष्टिको निमित्त उहाँबाट सतत् मार्गदर्शन पाएकोमा कृतज्ञता प्रदान गर्दै सदैव तागेरा निङवाफुमालाई प्रार्थना एवं तपस्या गरिबस्दछन् ।

अ. ७ माङखोमा देन :

यो तपस्या गरिने संसार अथवा तप-लोक हो जहाँ ४४ जना देव-देवी *(माङ सम्माङ* अनि *सम्माङ च्याङ)*-हरूले तप गर्छन् । यिनीहरूले विश्वव्यापी सृष्टिको व्यवस्थाको निमित्त भक्ति-गीत गाउँछन् अनि शक्ति, ज्ञान, विवेक, प्रज्ञाको निमित्त *तागेरा निङवाफुमाबाट* आशिष माग्दछन् तथा तिनीहरूलाई दिइएको अभिभारा अनुरूप विश्वव्यापी सृष्टिको कार्यकलापको समयमा पाइने उहाँको परामर्श एवं मार्गदर्शनको निम्ति कृतज्ञता प्रकट गर्दछन् ।

अ. ६ *से सेवा देन :*

यो शक्तिशाली *माङ* (देवगण), *सम्माङ* (देवत्वहरू) तथा *सम्माङ च्याङ* (परिजन)-हरूको संसार हुन् । यहाँ *सिगेरा याफुन्दिन हाङ पोरोकमी याम्फामी* बाहेक *नामुकसाम* सहित देवी-देउताहरूका दुवै हितैषी तथा अहितेच्छुहरू बस्दछन् ।

५ सुनाईङ तङ देन :

यो सत्य लोक हो जहाँ *सेन्दिगे* पेकेसाप्पा माङ (नियतिको देउता जसलाई सर्वशक्तिमानको सचिव पनि भनिन्छ)-ले प्रत्येक मानिसको सबै हिसाब-किताब (वही/खाता)-को व्यवस्थापन गर्दछ, अनि *पास्ती माङलाई* प्रस्तुत गर्दछ । ब्रह्माण्डको सबै जीवहरूका त्यस्ता कार्यकलापको हिसाब-किताबलाई सात जना *माङ* (देवगण)-हरूले यहाँ व्यवस्थापन गर्दछन् । यो ठाउँ जहाँ सबै धार्मिक शामानी पुरोहितका आत्माहरू — *फेदङमा, साम्बा, येबा,* र *येमाहरू* यहाँ *'साम-सिरे'*-को रूपमा बस्दछन् । यी *साम-सिरेहरू* सर्वशक्तिमान तागेरा *निङवाफुमाको* देखरेखमा सदैव तत्पर रहन्छन् ।

आफ्नो ईच्छा तथा आवश्यक्ता अनुसार यी आत्माहरूले समय-समयमा तन्रेरी ठिटा-ठिटीहरूको शरीरमा पुर्नजन्म लिन्छन् अनि पृथ्वीमा तिनीहरूले जीवनकाल *'साम-सिरें'* भएर उनीहरूका मानिसलाई सेवा गर्दछन्। यी *'साम सिरें'*-हरूलाई *तागेरा निङवाफुमा* स्वयंले र सोधुङ लेपमुहाङले निरन्तर मार्ग-निर्देशन गर्दछन् अनि लिम्बूहरूको कल्याणका निम्ति परिचालन गर्दछन्।

अ. ४ *मुथाङ खारा देन :*

यो न्याय-लोक हो। यस स्थानमा आत्माहरूको फसेला गरिन्छन्। *पाउती माङले* निर्णय दिन्छन्। *सेन्दिगे पेकेसम्पा माङद्वारा* व्यवस्था गरेको कार्यकलापको हिसाब-किताबको आधारमा *तुङहिके माङले* सठीक तथा धर्मपरायण फसेला दिने प्रक्रियालाई निरीक्षण गर्छन्। फसेलाको आदेशलाई पालन गर्नका लागि केही आत्माहरू घरिघरि पृथ्वीमा आउने गर्छन् अनि सजीव-प्रजक (Viviparus) अथवा अण्डज जीव प्राणी (Oviparus) -को गर्भाशयमा प्रवेश गरेर चल अथवा अचल जीवित वस्तुमा प्राण खोज्दछन् अनि कुनै आत्माहरू *खेमा पाङभेतिर* जानपर्छ र त्यहाँ अनिष्ट कार्य तथा पापपूर्ण कार्यहरूको प्रतिशोध लिन्छन्। जघन्य कर्म तथा अपराध गर्ने कर्ताको आत्माहरूले बाटो पाउँदैनन्। तिनीहरू कुनै जीव-प्राणीको गर्भाशयमा न त पुर्खाहरूमा नै जान सक्नेछन् अनि तिनीहरू विभिन्न आत्माहरूदेखि पीड़ित भइ पारलोकिक रूपमा भट्की हिड़दछन्, अनि तिनीहरूले पृथ्वीका जीवहरूलाई प्रनि सताउँदछन्।

तिनीहरूलाई पाशविक तथा निर्दयी देवगण *हाहामाङ, हसुमाङ, हाबेमाङ, हादोक माङले* आखिरकार बन्दी बनाउँछन् अनि सजाय तथा यातना दिँदछन्। अन्तमा, तिनीहरूलाई मनुष्य झै नगण्य प्राणीमा पुनः जन्मनलाई अनुमति पाउँदछन्।

अ. ३ : *तरङ ताङशाङ देन :*

यस संसारमा अहितेच्छु/अनिष्टकारी देवगण तथा देवीगण - *चिलिगेन नारा मिक्कीफुङ पारूहाङले* निवास गर्दछन्।

यस आकाश लोकमा *हाहामाङ* (हाँसोको देउता) *हाबे माङ*, (रोदनको देउता), *हाद्रोक माङ* (विषादको देउता) अनि *हसु माङ* (लालची तथा निर्दयी देउता)-हरूले निवास गर्दछन् । जब आत्माहरू यी देवगणहरूको संपर्कमा आउँदछन्, तिनीहरूले मानव-आत्माहरूलाई आफ्नो वशमा ल्याउँदछन् अनि यी आत्माहरूलाई तिनीहरूका सबै कुराहरू भूल्याइदिन्छन् । यस संसारमा यी देवगणलाई विनाशकारी स्वरूपमा पाइन्छन् । अपराध तथा जघन्य कर्म गरेका अपराधी आत्माहरूलाई यी निरंकुश तथा निर्दयी देवगणले *खेमा योङसोङ पाङभेकहाँ* सजाय र यातनाको निमित्त लैजन्छन् ।

अ. २ *सामयुक्ना देन :*

यो मृतवासीको भूमि हो । लिम्बुहरूको शामानी पुरोहितद्वारा मृतात्माहरूलाई यहाँ पुऱ्याइन्छन् । यी आत्माहरूले आफ्नो फसेला नपाइञ्जेलसम्म यही पुर्ख्यौली भूमिमा बस्नुपर्दछ अनि प्रत्येक आत्माहरूले आफ्नो कर्म-अनुसार अघिल्लो/आगामी यात्रा तय गर्नुपर्दछ ।

अ. १. *इकसादिङ खाम्बेक देन :*

यस भूमिमा, *माङ* (देवगण), सम्माङ (देवताहरू) सम्माङ च्याङ (पञ्जिन), मानव-आत्मा, पशु, देउतागण उद्भिद् तथा अनन्य सजींव-वस्तुहरू बस्दछन् । संसारको प्रत्येक सजीव-वस्तुहरूमा ईश्वरको बास बसेको हुन्छन् । यहाँ, देव-देवी, फूल, अन्न, थिसोक, तोकसोक, पशु-बलि आदिमा सन्तुष्ट रहेका पाइन्छन् ।

आ. २. *मुरूपलुङ खेरोपलुङ देन :*

यसलाई *मुरूपलुङमा, खेरोपलुङमा, माक्कालुङमा* अनि *पोयोङलुङमा* पत्थरले निर्माण गरेको छ ।

आ. ३. *मुगुपलुङ थेगुपलुङ देन :*

शुरूआत्मा, *वालिमाङले* यस स्थानलाई धातुले निर्माण गरेको थियो तर यस

कार्यमा सफलता पाएनन् । तत्पश्चात यिनले यस भूमिलाई *मुगोपलुङ थेगोपलुङ* पत्थरले बनाए ।

आ. ४. *मुरूपलि खेरूपली देन :*

अवानामा माङ यहाँ निवास गर्छन् अनि समय-समयमा पक्षीको स्वरूपमा पृथ्वीमा देखा पर्छन् । यदि यस देउतालाई सन्तुष्ट गरिएन भने, यसले पृथ्वीमा भयंकर क्षति पुऱ्याउँदछ । शामानीक धर्मगुरूहरूको गुरू हुन् भावनामा जसद्वारा उनीहरू जोखाना खुट्याउन सक्छन् ।

आ. ५. *मुजिङक्ना खेयङमा देन :*

यो प्रशस्त जलयुक्त लोक हो । *मुजिक्ना खेयङ्ना माङ* एउटा ठूलो माछा (मत्स्य)-को रूपमा यहाँ निवास गर्छन् । 'मुन्धुम'-का यिनी सत्ताधारी/विशेषज्ञ हुन् अनि शामानी पूराहितहरूको 'युमा-गुरू'-को नामले चिनिन्छन् ।

आ. ६. : *मुसेक्खा सेक्खाना देन :*

यो वृहत-ताल (पोखरी) रूपी लोक हो, यहाँ वरकमा मांङ (जलदेउता) निवास गर्छन् ।

आः ७. *तुङगुतलुङ हारालुङ देन :*

यो समुन्द्ररूपी संसार हो । यस संसार *तुङगुतलुङ पोकमा, हारालुङ पोकमा देन, सामजिक पोकमा देन, मुन्धुम पोकमा देन* हो अनि *तुङगुतलुङमा हारालुङमा माङहरू* यहाँ निवास गर्दछन् ।

आ. ८. *सुम्बादोमा लेकवादोमा देन :*

यो तुङबुङ वरकको कच्छी (दलदल) भूमि हो, जहाँ यिनी सृष्टिदेखि नै जस्तोको तस्तै भइ बसेका छन् ।

आ. ९. *खेमादिङ योङसोङ देन :*

यो नर्क लोक हो, जसलाई चारैतिरबाट अग्निले घेरेर राखेको छ । यस लोकलाई जेमाहाङ *(दामुहाङ)*-ले शासन गर्दछन् । अपराध तथा जघन्य कर्म गर्ने आत्माहरूलाई यहाँ सजाय तथा यातना दिइन्छन् । अन्तमा, तिनीहरूलाई मानवी रूपमा जस्तै नगण्य-प्राणीमा पुन जन्मनलाई मुक्ति गरिन्छन् ।

पृथ्वी र आकाशको सृष्टि पश्चात्, सर्वशक्तिमान देव- *तागेरा निङवाफुमाले* मानव, पौधा, चराचर, पशु, माछा, कीट्पतंग आदिलाई पृथ्वीमा उत्पत्ति गर्ने मनसाय राख्नु भयो ताकि यो सुन्दर देखिऊन् । उहाँले आफ्नो दूत *सिगेरा याफुमदिङहाङ पोरोकमी याम्फामीहाङलाई* पृथ्वीतलमा पठाएर यी सजीव-प्राणींहरूको उत्पति गर्ने निर्देश दिइन् । सबैभन्दा पहिला, सिगेरा याफुनसिङ हाङ पोरोक्मी याम्फामीहाङले स्वर्ण तथा चांदीका पुरूष तथा स्त्रीको मुर्ति बनाएर तिनीहरूमा आत्मा र प्राण हालिदि तर यी मुर्तिहरू जीवित हुन सकेनन् । तब यिनले *तागेरा निङवाफुमालाई* परामर्शको निम्ति प्रार्थना गरे । उहाँको मार्गदर्शन पाएर यिनले वंशभस्म (बांसको खरानी) पक्षीवि पत्थरमाथि संग्रहित जल तथा 'गम' (लिसो)-को समिश्रणबाट 'मान्छे'-को सृजना गर्नमा सफल भए । यिनले यी दुवैमा आत्मा तथा प्राण हालिदिए । लिम्बूहरू यि ईश्वरीय मानवका सन्तान हुन् भन्ने विश्वास राख्दछन् । सोही अनुरूप, यिनले सर्वशक्तिमान देव- *तागेरा निङवाफुमाको* मार्गदर्शन पाएर पृथ्वीमा पौधा तथा पशुहरूको सृजना गरे सुन्दर तथा सदृश्य तुल्याइदिए ।

यसर्थ, लिम्बूहरूले यस ब्रह्माण्डमा पृथ्वीमाथि नौवटा संसार (लोक)-हरू अनि पृथ्वीतलमा नौवटा संसार (लोक)-हरू छन् भन्ने विश्वास गर्दछन् । यी लोकहरूलाई *तङसिङ तेयमा मुन्धुम सामचोम्मा मुन्धुम* आदि समयमा वर्णन गरिन्छन् । मृतक आत्माहरूलाई संसारको फेदैबाट जम्मा गरिन्छ अनि शामानी पुरोहितहरूद्वारा पुर्खाहरूको संसार *साम युक्ना देन* मा लगिन्छ र विभिन्न अहितेच्छु *माङहरू,* जस्तै - *हाहा मा हाबे याङ, हसु माङ* आदिदेखि कुनै प्रकारको वाधा विना नै ती मृतात्माहरूको अन्तिम फसेला दिनमा मद्द पुऱ्याउँदछन् । ती संसारहरू यस्ता छन् :

युमा-साम्योका अठारह देनहरू

ब्रह्माण्डको शिखर

९.	*संग्राम पेदाङ देन*		वैकुण्ठ लोक (स्वर्ग)
८.	*साङ साङ देन*	-	पवित्र लोक
७.	*माङ खोमा देन*	-	तप लोक
६.	*से सेवा देन*	-	उज्वल लोक
५.	*सुनाईङतङ देन*	-	सत्य लोक
४.	*मुन्धाङ खारा देन*		न्याय लोक
३.	*तरङताङसाङ देन*		आकाश लोक
२.	*सामयुक्ना देन*	-	आत्मा लोक
१.	*इकसादिङ खाम्बेक देन*	-	पृथ्वी लोक
१.	*खाम्बोङबा लुङबोङबा युक्ना देन*		माटोको संसार
२.	*मुरूपलुङ खेरोपलुङ देन*	-	मट्टीको संसार
३.	*मुगुपलुङ थेगुपलुङ देन*	-	धातुको संसार
४.	*मुरूपूली खेरूपूली देन*	-	पाताल देव-लोक
५.	*मुजिक्ङना खेयोङना देन*	-	जल संसार
६.	*मुसक्खा सेक्खाना देन*	-	जल-देउताको संसार
७.	*तुङगुतलुङ हारालुङ देन*	-	समुन्द्री संसार
८.	*सुम्बादोना लोकवादोना देन*	-	दलदलको संसार
९.	*खेमादिङ योङसोङ देन*	-	नर्क कुण्ड-लोक (नर्क)

ब्रह्माण्डको अधो भाग

२. युमा-साम्यो नै लिम्बुहरूको जीवन-मार्ग हुन् :

यो मानिसद्वारा बनाइएको धर्म होइन। यस आस्थालाई/मतलाई *थुङसाप ला* (मौखिक मुन्धुम)-द्वारा पीढ़ी-दर-पीढ़ी, सन्तान-दर-सन्तानमा पराम्परिक तरिकाले हस्तान्तरित गरिल्याएका छन्। *तागेरा निङवाफुमा* - एकमात्र परम-सत्य तथा परमसत्ता हुन्। उहाँ सर्वज्ञानी, सर्वव्यापी, सर्वशक्तिमान, अनन्त तथा शाश्वत हुनुहुन्छ। अरू सबै देवगण (माङ) देउताहरू (साम्माङ) तथा परिजनहरू (साम्माङ-च्याङ) उहाँका दूतहरू हुन्, ज-जस्ले उहाँले दिइएका कार्य अभिभारालाई कार्यान्वित गर्दछन्। सर्वव्यापी भगवान भएको हुनाले, उहाँ नै सृष्टिकर्ता हुनुहुन्छ अनि ब्रह्माण्डको पालनकर्ता/पालनहार हुनुहुन्छ। उहाँले मानिसलाई सुख-शान्ति प्रदान गर्नु भएको छ भने, दुष्टात्माहरूदेखि मानिसलाई सुरक्षा अनि समृद्ध पनि तुल्याएकी छिन् र लिम्बुहरूले उहाँलाई 'युमा'-को रूपमा पूजा-अर्चना गर्दछन्।

३. युमावाद - प्राणकृति हुन् :

प्रायः देउता तथा तिनीहरूका परिजनहरू प्रकृतिको प्रमुख संवृत्ति/चमत्कारको आदर्श/मानवीकरण हुन्। लिम्बुहरूले प्रकृतिको विभिन्न शक्ति तथा आविर्भाव (प्रकटीकरण)-लाई पूजा गर्छन्, जस्तै -- सूर्य, चन्द्रमा, आकाश, अग्नि, पृथ्वी, वा आदि। मानव लगायत प्रकृतिको प्रत्येक वस्तुहरूमा आत्मा हुन्छन्। *माङ* (देउता)-हरू मानवी आकृति बिना नै दुर्बोध/अमूर्त, अवर्णनीय तथा सत्तात्व हुन्छन् तर उनीहरूसित ब्रह्माण परिचालन गर्ने निश्चित भूमिका/कार्यविधि हुन्छन्।

४. युमावादले येत्छाम (आठवटा आत्मा)-हरूमा विश्वास गर्दछ :

प्रत्येक मानिससित आठवटा आत्माहरू जस्तै : *हाङसाम, पुङसाम, सी सा-निसाम, खेमसाम, सिक्कम साम, निङवा साम* तथा *थना साम* विद्यमान हुन्छन् भ- कुरालाई लिम्बुहरूले विश्वास राख्दछन्। मानिसमा भएको पञ्च-इन्द्रिय (पाँच इन्द्रिय)-को प्रत्यक्ष-ज्ञानलाई पनि भिन्नभिन्नै आत्माहरू (जस्तै) मान्दछन्। मृतकको स- आत्माहरू पुर्ख्यौली संसारमा जानै पर्दछ।

शामानी पूरोहितहरू *(फेदङ्मा, साम्बा, येवा या येमा) साम सामा* तथा *साम चम्मा मुन्धुम* मार्फत् *साम युक्ना देनको* संसारमा मानिसको आत्माहरूकहाँ पुग्दछन्। आत्माहरूले आ-आफ्ना कर्म अनुसार, अंततः *सङ्ग्राम पेदाङ देनमा* जाने बाटो पाउँदछन्। आत्माहरूले पृथ्वी *(इकसादिङ खाम्बेक)* देखि स्वर्ग पुग्नलाई आठवटा संसार पार गर्नु पर्दछ। जुन मानिसको आत्माले यस संसार अर्थात् *सोगा, सुगुत, सासिक* आदिको आत्माहरूले यहाँ बस्न रूचाउँछन्, तिनीहरूलाई *शामानी* पुरोहितहरूले *खेमादिङ थङसङ देन* (नर्क) तिर पुऱ्याइदिन्छन् र त्यहाँ यस्ता आत्माहरूले अनन्त *नरकदण्ड* भोग्नु पर्दछ।

५. युमावादले आधिदैविक सत्ताको गुढ़ अनुभूतिमा विश्वास राख्दछन् :

यस्ता आधिदैविक सत्ताका दुइटा प्रारूप हुन्छन्, (१) अहितेच्छु तथा (२) हितैषी। यसलाई मानिसका पापमय तथा ईश्वरपरक साधनाको प्रतिफल मानिन्छन्। हितैषी देउताहरू स्तुति मार्फत आह्वान गरिन्छ अनि निश्चित पूजनह्रउपासना-पद्धति मार्फत सन्तुष्ट गरिन्छ। यो एउटा साधारण पूजन-अनुष्ठान हो। तर अहितेच्छु देउता तथा प्रेतात्माहरूलाई धार्मिक अनुष्ठान गरेर तिनीहरूको ईच्छालाई परिपूर्ण पारेर या जादुई अनुष्ठान, मंत्रोच्यारणद्वारा कुनै क्षतिह्रहानि नपुऱ्याई ठाउँ छाड़न लाउनु पर्दछ, यही नै लिम्बु शामानी व्यावहारिकताको एउटा विशिष्ट शाखा हुन्।

६. युमावादमा कुनै मन्दिरहरू हुँदैनन्:

मुन्धुमलाई मौखिक परम्परा मार्फत प्रायः जसो कथा-कुथुंग्रीको रूपमा पींढ़ी-दर-पींढ़ी हस्तान्तरित गरेका छन्। धार्मिक अनुष्ठान तथा कर्मकाण्डहरू शामानी प्रायः व्यावहारिकतामा आधारित छन्। पूजन, मंत्रोच्चारण, तंत्र-मंत्र, जादुई, भोग तथा समाधिहरू नै यस्ता व्यावहारिक साधनहरू हुन्। *फेदाङ्मा, साम्बा, येबा* र *येमाहरू* नै शामानी पुरोहितहरूका अवतारहरू हुन् भनेर जानिन्छन्। हालसालै युमावादको *सत्तेहाङ्मा* सम्प्रदाय/पंथी/मतको प्रचार भएकोले गर्दा, लिम्बूहरूले पनि *माङखिमको* निर्माण गर्न थालेका छन्। यद्यपि, यसभन्दा अघि कुनै *माङखिम* निर्माण गर्ने कुनै परम्परा थिएन।

७. शामानी पुरोहितहरू :

फेदाङ्बा, साम्बा, येबा अथवा *येमा* नै देउताहरूका अवतार हुन्, जसलाई लिम्बूहरूका कल्याणका निमित्त *तागेरा निङ्वायुमाले* समय–समयमा देहान्तरण मार्फत यस संसारमा पठाउँदछिन् अनि पृथ्वीको लिम्बुहरूलाई तिनीहरूले सहायता पुऱ्याउँदछन्। तिनीहरूको मृत्युपश्चात् तिनीहरूको आत्मा *सुनेईङतङ् देनमा तागेरा निङ्वाफुमाको* आदेश अनुसार देहान्तरण अनुरूप बस्दछन् अनि समयमा फेरि पृथ्वीमा जन्म लिन्दछन् जुन कुरा पूर्णरूपेण सर्वशक्तिमानको ईच्छामाथि तथा तिनीहरूको मृत्यु अगाड़िको कर्महरूमाथि अनि यस संसारमा शामानी पुरोहितको रूपमा उसको आवश्यक्तामाथि निर्भर गर्दछन्।

❋❋❋

लिम्बूका धार्मिक पुरोहितहरू

लिम्बू-फेदाङ्मा, साम्बा, येबा अथवा येमाहरू एउटा अंश-कालिक धार्मिक व्यवसायी हुन्, जसले नियंत्रित समाधि, भाव-समाधि अथवा अधिनस्थ अवस्थामा अलौकिक सत्त्वको तथा उनीहरूको ठेकाना, आचरण, रूचि-अरूचि, खाँचो एवं आवश्यक्ताहरूको आन्तरिक ज्ञान प्राप्त गर्न सक्षम हुन्छन्। यिनी मानव-आत्मा-सम्बन्धी विशेषज्ञ हुन्, यसर्थ, लिम्बु समाजमा यिनले डाक्टर (वैद्य), मनश्चिकित्सक तथा *शामानी* पुरोहितको कार्यकलापलाई परिपूर्ति गरिदिन्छन्। लिम्बुहरूले शामानी पुरोहितहरूलाई *'तागेरा निङ्वाफूमा'*-द्वारा पठाइएका हुन् भन्ने विश्वास गर्दछन् अनि उहाँ स्वयंले सृष्टि तथा संसारको मानव जीवधारीको हेरचाह गर्दछिन्। लिम्बू मुन्धुम सिक्यो भन्दैमा कोइ पनि आफू खुशीले लिम्बूको शामानी पुरोहित बन्न सक्दैन। शामानी पुरोहित हुनलाई सर्वशक्तिमान सर्वप्यापी भगवान *तागेरा निङ्वाफुमाको* ईच्छामाथि निर्भर गर्दछ अनि यस संवृत्ति (चमत्कार)-लाई *'तागेरा निङ्वाफुमा रे आसेनाङ लत आबोङ'* भनिन्छ।

लिम्बु *फेदाङ्मा, साम्बा, येबा,* अथवा *येमा* अन्य पुरोहितसित कसरी भिन्न हुदँछन्?

लिम्बू फेदाङ्मा, साम्बा, येबा अथवा येमा प्रायः हिन्दु वा ख्रिस्तान पुरोहितदेखि निम्नलिखित लक्षणहरूद्वारा चिन्न सकिन्छ :

(१) लिम्बू *फ़ेदाङ्मा, येबा* अनि *येमा* - अंशकालिक विशेषज्ञहरू हुन् अनि पुरोहितले गरे जस्तै यिनीहरूले आफ्नो पूर्ण आजीविका धार्मिक व्यवसायद्वारा मात्र चलाउँदैनन्।

(२) यिनीहरूले आफ्नो प्रतिष्ठा (नाम)-लाई उत्तराधिकारिक रूपमा पाउँदैनन् तर यसलाई दैनिक मध्यस्थताद्वारा उपार्जित गर्दछन्, जुन पारिवारिक कुल

(वंश) भित्रै भाव-समाधि अथवा अधिकृत अवस्थामा युवाकालमा प्रायः हुने गर्दछन्। तर पुरोहितसित शामानी मनोवृत्तिको कमी हुँदछ अनि यसलाई उत्तराधिकारीको रूपमा, अध्ययनद्वारा अथवा वंशक्रमको उच्च माध्यमद्वारा प्राप्त गर्दछन्।

(३) यिनीहरू प्राथमिक तौरमा उपचारक तथा चिकित्सक हुन् जबकि पुरोहितले रोग तथा विपत्तिको निदान गर्दैनन् तर अलौकिक सत्त्वलाई प्रार्थना अनि धार्मिक आहुति दिनमा मात्र सीमित रहँदछन्।

(४) यिनीहरू प्रायः लज्जालू हुन्छन् तथा मंदिर पूजा जस्ता कार्यकलाप जो पुरोहितहरूका व्यवसाय हुन्, यस्ता काम गर्नदेखि टाढै बस्दछन् अनि -

(५) यिनीहरू नियंत्रित अवस्थामा भावविभोर रहने हुन्छन्, यस समाधिको अवस्थामा तिनीहरू एउटा माध्यम हुने गर्दछन् जसद्वारा अलौकिक सत्त्वले तिनीहरूको इच्छाहरूको जानकारी दिन्छन् अनि प्रायशः आकस्मिक रूपमा तिनीहरूलाई शक्ति पनि प्रदर्शन गरिदिन्छन्।

लिम्बू धार्मिक पुरोहितका प्रकार

मूलरूपमा लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरू चार प्रकारका हुन्छन्, जस्तै - *फेदाङमा, साम्बा येबा* अथवा *येमा* अनि *युमा*। गैरलिम्बुजातिले यिनीहरूलाई छुट्ट्याउन प्रायः गाह्रो पर्दछ। तिनीहरूका कार्यकलाप सुनिश्चित हुन्छन् तर यी सबै धार्मिक पुरोहितहरूले बिहे-बटुल, मरौ-परौ, जागरण, बाली-कटाई तथा पारिवारिक कल्याणार्थ समय-समयमा गरिने धार्मिक अनुष्ठान आदि पनि गर्न सक्तछन्। यी मध्ये एउटालाई यस्तो धार्मिक अनुष्ठान गराइनु छ भने, त्यो समाजमा उपलब्ध पुरोहित तथा प्रत्येकको रूचिमा आधारित हुने गर्दछन्। उनीहरूका सामान, धार्मिक अनुष्ठान अनि रोगोपचार तथा विपत्तिको निदान अनि अन्य प्रकोप जो दैविक कारणहरूले गर्दा विघटित हुन्छन् यिनीहरूका कार्यकलापद्वारा यिनका भिन्नता खुट्याउन सकिन्छ। अन्यथा, अन्य समुदायहरूका शामानी पुरोहितहरूले पनि गैर-लिम्बुहरूलाई विघ्नै भ्रान्तिपूर्वक का

सम्पन्न गरिदिन्छन् । उदाहरणार्थ - माङपा, बिजुवा तथा ओझा पनि किराती समुदायहरूका शामानी पुरोहितहरू हुन्, अनि धामी अथवा झाँक्री पनि अन्य नेपाली समुदायका हुन् तर यी सबै शामानी पुरोहितहरूले पनि लिम्बूका विविध कर्मकाण्डलाई केही हदसम्म गर्ने योग्यका हुन्छन् । *फेदाङमा, साम्वा, येबा* अथवा *येमाहरूले* पनि धामी, अथवा झाँक्री अथवा अन्य नेपाली समुदायका सामसिरे अथवा आत्मा अथवा गुरू थाप्न सक्तछन् अनि यिनीहरूले, तसर्थ, ढ्याङरो, सेउली आदि बजाएर नेपाली धार्मिक अनुष्ठान गर्न सक्तछन् । कतिपय मानिसहरूले पारंपरिक पौधा तथा जड़ीबुटीको सहायताको केही रोगादिको निदान गर्न सक्तछन् । तिनीहरूलाई *वैदाङ* भनिन्छ । *फेदाङमा, साम्बा, येबा* अथवा *येमाहरूले* पनि आफ्नो अनन्य शामानी शक्तिको अतिरिक्त यस्ता पारंपरिक औषधिहरूको व्यवहार गर्न सक्तछन् । यसर्थ, यस्ता अतिचादित - शामानी शक्ति तथा पारंपरिक पौधा एवं जड़ीबुटीको व्यावहारिकताले गैर-लिम्बू मानिसहरूमा विघ्नै भ्रान्ति उत्पन्न/सृष्टि गरिदन्छन् । यद्यपि, यी सब उपरोक्त जनाइएका लिम्बू तथा गैर-लिम्बू शामानी पुरोहितहरूले केही मात्रामा अथवा धेरै अनुष्टान गर्न समर्थ होलान् तर तिनीहरूको प्रभावशीलता उनीहरूको विशेषज्ञतामाथि निर्भर रहँदछन् । लिम्बू शामानी पुरोहितहरूका आधारभूत वर्गीकरण तथा विशेषज्ञता यहाँ तलतिर दिइन्छन् :

लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरू

सम्पूर्ण शामानी मामला (कास्बार) -लाई ये-हाङद्वारा नियंत्रित तथा सञ्चालन गरिन्छ जो अग्रज धार्मिक विशेषज्ञहरूका समुह हुन्

ये-हाङ

फेदाङमा	साम्बा	येबा अथवा येमा	युमा
(पुरुष)	(पुरूष)	(पुरूष) या (स्त्री)	(स्त्री)

लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरूको सामान अथवा परिधान :

लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरू बीच हुने भिन्नतालाई तिनीहरूका निजी परिधान अथवा सामा तथा शामानी उपकरणहरूले परिभाषित गर्दछन् । साधारणतः सामालाई लिम्बूभाषामा शामा भनिन्छ । यसलाई धार्मिक पुरोहितले लगाउँदछ जब उनी 'यगेसिङ' खम्बा वरिपरि नाँच्दछन् । सम्पूर्ण परिधान अथवा सामा एउटा सानो वस्ता अथवा एउटा सानो *'भुनें'* (सानो बाँसको डेली) भित्र राखिएको हुन्छन् जसलाई *'येलुम्फु'* भनिन्छ ।

फेदाङमाको परिधान (सामा) :

फेदाङमाको परिधान अथवा सामा सबै लिम्बु धार्मिक पुरोहितहरूको भन्दा अत्यन्त साधारण हुन्छन् । फेदाङमाको सबैभन्दा मुख्य सामालाई *'फेङबों'* भनिन्छ । यो एक सय आठवटा रूद्राक्षको माला हुन्छ अनि *सिरपोङ* (सानो पित्तलको घण्टीहरू)-को दुइ-चार वटा घण्टीहरू तल्तिर झुण्डेको हुन्छ । कहीं कहीं भने *केबा सेन्दी* (बाघको नङ), *सेराहेबो* (जंगली बनेलको दाँत) आदि पनि *सिरपोङसिंतै* झुण्ड्याएको हुन्छन् । *फेङबो लाफिजा मुदेनफे* (लामो तरवार) अनि याथाला (काँसको थाल)-हरू मात्र *फेदाङमालाई* चाहिने सामग्रीहरू हुन् । अन्य सबै परिधानहरू जुन यिनले पाएका छन् अथवा शामानी अनुष्ठान गर्दा प्रयोग गर्छन्, तिनीहरू अनुपूरक/द्वितीयक महत्त्वका हुन् अनि तिनीहरूलाई यिनले आफ्नो अतिरिक्त शामानी शक्तिको बढ़ोत्तरीका निमित्त उपयोग गर्दछन् । यिनले दुष्टात्माहरूलाई भगाउनका निम्ति *येमा* तथा *येबाका वासाङ* पनि प्रयोगमा ल्याउन सक्तछ । ढ्याङरो, त्रुशूल, घुङरिङ - सेउली, स्फटिक पत्थरहरू *(पतीलुङ)*, रतदूला कौड़ीहरू, बज्रका ढुंगाहरू *(सेरीलुङ)* आदि पनि चलाउदछन् तर यी सबै परिधानहरू *फेदाङमाका* आवश्यक सामग्रीहरू होइनन् । *फेदाङमा* सधै (सदैव) एउटा पुरूष शामानी पुरोहित हुने गर्दछ ।

साम्बाको परिधान (वेशभूषा) :

फेदाङमा, साम्बा तथा *सिङ फेदाङमाका* बीच धेरै भ्रान्ति पाइन्छ । साम्बा एउटा विवेकी मानिस हुन् अनि लिम्बू धार्मिक पुरोहित एउटा विशिष्ट श्रेणी हो, जसले

याकथुङ मुन्धुम जानेको हुन्छ अनि धेरै किसिमको धार्मिक अनुष्ठान सम्पन्न गर्दछ। *सिङ फेदाङमा* भनेको अति वरिष्ठ फेदाङमा हुन्, जो लिम्बू मुन्धुमको एक सत्ताधारी/ विशेषज्ञ/अधिकारिकी नै हुन्। *साम्बाको* आफ्नै परिधान हुन्छ तर यो फेदाङमा अथवा येबाको जस्तै हुँदछन्। *साम्वाहरू* पुरूष शामानी पुरोहितहरू हुन्छन् अनि *साम्बाको* परिधान (वेशभूषा)-हरू, *फेङबो, सुक्वा, याथाला, येपोंगे, पागा, पाङफोई, आपलाक, वासाङ, ओइतिङ, थोकेरी पेन्याङमा सुक्वा ओमलारी तेतरी, आपलाकसित* गाँसेको *सुक्वा यासिम* आदि *येबाको* जस्तै हुन्छन्।

येबा अथवा *येमाको* परिधान (वेशभूषा) :

लिङभेदले मात्रै *येबा* अनि *येमालाई* खुट्याउन सकिन्छ, *येबा* पुरूष हुन् अनि *येमा* भने स्त्री हुन्। यसर्थ, *यगेसिङ खम्बा* वरिपरि नाँच्दा (नृत्य गर्दा) लगाउने *येबा* र *येमाको* परिधान एउटा खाल्का हुन्छन्। *फेदाङमा* र *साम्बाको* जस्तै *येबा* र *येमाको* सामा पनि ज्यादै जटिल हुन्छन् अनि निम्नलिखित अवयवहरूले बनिएका हुन्छन् :

(१) *फेङबो*: एक सय आठवटा पिम्ब्रीक्पा (ढ्रिा) अथवा रूद्राक्ष पोमाइ (माला) सहित सिरपोङ, बाघको नङ्ग्रा, वनेलका दाह्रा आदि भएको हुन्छन् जो फेदाङमाको जस्तै हुने गर्छन्। *येबा* र *येमाले* आफ्नो विशेषज्ञता अनुरूप प्रायः दुष्टआत्माहरू भगाउने अनुष्ठान गर्दछन् अनि साँपको मेरूडण्डीले बनाइएको '*ओसेक पोमाइ*'-को चलन पनि गर्दछन् जसद्वारा यिनीहरूले बोक्सा-बोक्सीलाई धपाउने गरेको मानिन्छ।

(२) *याबोतो* अथवा *यालोगेक* : कुनै कुनै *येबा* र *येमाले* सेतो कमीज पनि लगाउँदछन्।

(३) *सिम्ना* अथवा *याजामा* अथवा *येसिम*: एउटा लामो पट्याइएको अंगवस्त्र जुन कमरमा बाँधिन्छ जसलाई एउटा सुतीको तुनाको कमरपेटीले जोड़ेको हुन्छ। यो प्रायः सेतो, पट्याइएको अनि एउटा ठूलो रातो सपाट पट्टीले सिंगारेको हुन्छ,

एउटा चाँहि तिघ्रासम्म अनि अर्को चाहिँ कापसम्म झुण्डेको हुन्छ।

(४) *या-फ-इ वा पाङफङ्इ :* एउटा रातो सुतीको ठूलो पेटीलाई कमरमा बाँधिन्छ। यसको एउटा फेद चाँहि अंगवस्त्रको अघिल्लो पट्टि खुट्टासम्म झरेको हुन्छ।

(५) *ये-जे-फे :* शिरवन्दी अथवा टाउकोमा बाँधिने पट्टी चाँहि एउटा घुमाउदार टेक भएको मुकुट जस्तै हुन्छ, त्यसमा सुतीको अथवा परालको गद्दीलाई लुगाले ढाकिएको हुन्छ, अनि त्यसमा कौड़ीहरू (पागा) सिलाइएका हुन्छन्। *ये-जे-फे लाई* थाम्नका निम्ति *वासाङ* तथा *अईतिङ* (दुम्सीको काँड़ाहरू)-लाई छ वटा भिन्नभिन्नै समुहमा घुसारेका हुन्छन्।

(६) *वासाङ :* यसमा पाँच-छ इञ्च लामो खोक्रो शंकु लगाइएको हुन्छन्, त्यसमा धेरै प्रकारका प्वाँखहरू घुसारेका हुन्छन्। वांदो चरा, *(Gracula religious)*, भाले (वा), साम्दाङवा *(Lophophorus inpejanus)*, खेवा, मोरा (मजूर), काराङवा *(Flammingo)*, मुया *(Buzzard)*, तिकवा, *मेकेम पु*, आदिका प्वाँखहरू लगाइएका हुन्छन्।

(७) *या-बुरको :* यसमा कालो वस्त्रको एउटा लामो चोटीको फेदमा एउटा रातो आरोप हुन्छ जुन शिरवन्दीसित जुड़ेको हुन्छ अनि *येबा* अथवा *येमाको* ढाड़ पछाड़ि तलतिर झुण्डेको हुन्छ।

(८) *आपलक :* यसमा दुइवटा कण्ठीहरू हुन्छन् अनि यसलाई झण्डी जस्तै लगाइन्छ — एउटा देब्रेतिर अनि अर्को दाहिनेतिर। यसलाई लहरमा कौड़ीहरूले बनाइएका हुन्छन् अनि सुतीको गद्दीमा तिर्यक लहरमा राखिएका हुन्छन्। प्रत्येक कण्ठीहरूको फेदमा दुइवटा *'या जाबों'* अथवा *'ये-सुक्वा'* (थैलीहरू) हुन्छन् जसलाई कौड़ीहरूले दुइवटा तेस्रो लहरमा सिंगारेको हुन्छ, त्यहाँ बाघको दाँतहरू, वनेलको दाह्रा (सेरा) तथा विभिन्न चराचुरूङीहरूको प्वाँखहरू लगाइएका हुन्छन्।

(९) *या-पोंगे अथवा याहाङ पोंगे*: यसमा मृगका अथवा भालू अथवा बाघ *(केबा)*-को छालाले बनिएको एउटा छालाको कमरपेटी हुन्छ। यसमाथि घण्टीहरूको क्रमिक लहर (*यापोंगे* अथवा *याहाङ पोंगे* अथवा *खिरिङ पोंगे*)तथा ताँबा या पित्तलका ससाना गोलाकार घण्टीहरू हुन्छन्। अन्य सबै घण्टीहरू सानो छालाको पट्टीसित जोड़िएको हुन्छ।

(१०) *या-थाला*: यो एउटा काँसको थाल हो जसलाई चेत्थया पनि भनिन्छ। यस थाललाई छोटो डण्ठाले ठोकेर बजाइन्छ।

(११) *याके अथवा होङसिङ*: अड़ाई फुट लामो, धोन्द्रे काठले बनाएको अनि मृग अथवा बाख्राको छालाले दुवैपट्टि छेकेर साकफारा चोइक चोगेमा बाँधेको हुन्छ।

(१२) *ला-फिजा अथवा मुदुन्के*: फिजा जस्तै लामो सीधा भएको तरवार।

(१३) *पागा*: रातो र सेतो लुगाले बनिएको फेटा, जसमा वासाङ सिउरेको हुन्छ।

युमाको परिधान (सामा) :

*फेदाङमा*जस्तै गरी *युमाको* परिधान पनि सरल हुन्छ। *युमा सामको*आवश्यक परिदान यस प्रकारको हुन्छ :

(१) एउटा सानो खुर्मी चाँहि आवश्यक पर्दछ। यस खुर्मीको सहायताले युमाले फसल उठाउने गरेको ठानिन्छ। यसले *युमालाई* द्वेष तथा *आहिसदेखि* पनि रक्षा गर्दछ।

(२) चौरीको सेतो चमर (पुच्छर)।

(३) कसेर बनाएको बाँसको थुन्छे - लुम्फु (थुम्से)।

(४) एउटा सानो झ्याम्टा।

अन्य पुरोहीतहरूभन्दा भिन्नै तर युमा सामले साधारणतः *फेदाङ्मा, येबा, येमा,* धामी र झाँक्री जस्तो परिधान लगाउँदैन। उनी स्त्री धार्मिक पुरोहित हुन् अनि रोगोपचार जस्तो अनुष्ठान गर्दिनन्। उहाँले रोग-व्याधिको निदान, विपत्तिको भविष्यवाणी गर्न सक्नुहुन्छ अनि उहाँ ज्यादातर युमाको पूजा-अर्चना मै समय व्यतित गर्नुहुन्छ। गैर लिम्बूका निम्ति, युमा साम र येमा एउटै जस्ता देखिन्छन् तर यी दुवैमा आधारभूत वैभिन्यता छन्।

लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरूको वृतिमूलक वर्गीकरण

लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरूको समाजमा केही विशिष्ट कार्यहरू निर्धारित हुन्छन्। लिम्बूहरूमा यो विश्वास छ कि *फेदाङ्मा साम्बा, येबा* अथवा *येमा* अनि *युमासामलाई* सर्वशक्तिमान *तागेरा निङ्वाफुमाले* कतिपय विशिष्ट कार्यहरू सहित संसारका मानव सन्तति (उहाँका शिशुहरू)-लाई सेवा गर्न पठाइएका छन्। यीनिहरू यसैले, आफ्नो कार्यक्षेत्रमा विशेषज्ञता हासिल गरेका हुन्छन् अनि सबै प्रकारका धार्मिक तथा शामानी अनुष्ठानहरूसित खेलवाड़ मात्र गर्नु होइन अपितु तिनीहरूले आफ्नो कार्य विधिहरू गर्नु पर्दछन्। यसर्थ, धार्मिक पुरोहितहरूको गर्ने निदान तथा रोगोपचार अनि विपत्ति र अन्य प्रकोपहरूमाथि पाइने प्रभावशीलता नै अलौकिक चमत्कारमा निर्भर भएकोले उनीहरूमा विशेषज्ञता झलकन्छन्। लिम्बू धार्मिक पुरोहितहरू (शामानी)-का निम्नलिखित वृत्तिमूलक कार्यहरू हुन्:

१. *फेदाङ्मा :*

फेदाङ्माले याहाङ्को उपस्थितिमा निम्नलिखित धार्मिक शामानी कार्यहरू सञ्चालन गर्नमा खप्पिस हुन्छन् : लिम्बूमा - धार्मिक अथवा शामानी अनुष्ठान तथा कार्यहरू गर्नुलाई खमा भनिन्छ।

१. *हिम साम्माङ खमा*

२. *काप्पो-थुङ-दाङ खमा*

३. *थबा-साम अथवा केम्बा खमा*

४. *मुनामा खमा*

५. *चेरूङमा खमा*

६. *सेनेमा खमा*

७. *मेफ्रामा खमा*

८. *पोयोङलुङमा अथवा फुङ-केजाबा खमा* (यही नै फेदाङमा, साम्बा, येबा अनि येमाको मुख्य आत्मा हुन्)

९. *याङफुमा खमा*

१०. *काम्सामा खमा*

११. *तेन्छामा तकसङबा* (यो पनि फेदाङमाद्वारा प्रयोग गरिने एउटा आत्मा हो)

१२. *सिङबुङ खमा*

१३. *युमाङ खमा अथवा कुसङ-कुरिङ खमा*

१४. *साप्पोक - चोमेन खमा*

१५. *मेत्काम थिम चोक्मा*

१६. *माकलाङबा खमा*

१७. *खाउमा साम सामा* (देहान्त अनुष्ठान)

१८. *मुदेन खमा*

१९. *तङ-सिङ-तक्मा*

२०. *ओक-वा-नामा-खमा*

२१. *क्राहा काक् मा*

२२. *फुङवा चाङमा*

२३. *थिसोक तक् सोक फिम्मा*

२४. *माङगेन्रा चोक्मा*

२५. *माङेना चोक्मा।*

फुङजिरी फुङगाप्पो फेदाङमा चाँहि फेदाङमा मध्ये सबैभन्दा अग्रज थिए जसलाई अनुष्ठानको विकास तथा क्रियान्वयन गर्नलाई, विरामीको उपचार गर्नलाई, प्राकृतिक प्रकोपको निवारण गर्नलाई, अनि आत्मा तथा दुष्ठात्माका देवत्वहरूद्वारा आइपर्ने सबै प्रकारका दुःख र उत्तार-चढ़ावहरूको पत्ता लगाउनका निम्ति उत्पत्ति गरेका थियो यिनलाई सर्वव्यापी भगवान तागेरा निङवाफुमले पुनः उपनिवेश गरेका मानव सन्ततिको हेरचाह गर्नका निम्ति सिधै पठाइएका हुन् । यिनलाई मानवी भेषमा भएका करूणाको देउता हुन् भनेर विश्वास गर्दछन् । तब *खामजिरी खाम्बोङ फेदाङमा, लुङजिरी लुङबोङ फेदाङमा, सिङजिरी सिङवोङ फेदाङमाहरूको* धरतीमा उदय भए, जो आदिवासीहरू (Autochthon)-का *फेदाङमाहरू* थिए, तिनीहरूलाई प्रायशः अर्धदेवहरूका रूपमा विश्वास गरिन्छिन् । कालान्तरमा तिनीहरू चमत्कारी शक्तिहरूले सम्पन्न धेरै फेदाङमाहरूमा देखा परे अनि तिनीहरूलाई *नामजिरी नामवोङ फेदाङमा* लाजिरीलाबोङ *फेदाङमाको* नामले जानिन्थे जो सूर्य र चन्द्रदेखि सिधै आए *(मिकतिङ साम्सुइ फेदाङमा)* अनि यसरी आउँदै गए ।

फेदाङमाले साप्पोक चोमेन (गर्भाशयको उपासना) *याङदाङ फोङमा* (जन्मको समयमा अशुद्धिको परित्याग तथा शिशुको नामाकरण गरिने धर्मविधि), *तेन्थाम मेखि* (विहे) साम-सामाको अन्त्येष्ठि क्रिया (मृतकको आत्मालाई उसको पुर्वजकहाँ सुम्पि अन्त्येष्ठि धर्मविधि)., युम चामा (मातमीको बेलामा. निकट सम्बन्धीहरूलाई नून तथा तीतो (तिक्त/तीक्ष्ण) खाद्यहरू खुवाउने धर्मविधि खाउमा अथवा *साम चम्मा* (मृतकको अन्तिम शुद्धिकरण गरिने धर्मविधि), फसल उठाइने *'चासोक-थिसोक'*-को धर्मविधि खाद्यान्न तथा प्रथम चोटि पाकेका फलादिलाई पहिलो चोटि ईश्वरहरूलाई चढ़ाइन्छ लगायत प्राकृतिक आत्माहरूप्रति गरिने विविध प्रकारका उपासनाहरू गर्दछन् । (चेमजोङ १९६१, जोन्स, १९७६; सेगन्त, १९७६, सुब्बा, १९८९) । यिनले साधारण रोगहरूको पनि निदान गर्दछन् अनि फेदाङमाका पुरातन परम्परा तथा कार्यप्रणालीहरूको पुर्वानुमान गर्न सक्तछन् । यिनले घरेलु देवी-देवताहरू, जस्तै — *युमा, थेबा, आकवानामा, हि साम्माङ, सबा साम्माङ, लुम्मेइप्पा, मुन्देम्बा,* चखोवा, *पिच्छामा, मिसेक्पा* अ

तथा प्रकृतिको अधिपतिहरू, जसलाई साधारणतः *तामफुङ्ना, तोकसोङ्बा, खोन्जोमा, बारोकम्मा, सेङ्घामा* आदिलाई तिनीहरूले मानव सन्तति माथि गरेका दुष्टाई अथवा हानी/नोक्सानीलाई क्षतिपूर्ति गर्न लगाई शान्त पार्न सक्तछन्। यिनले *माङेन्त्रा* तथा *नाहाङ्माको* धार्मिक अनुष्ठान पनि गर्न सक्तछन्। यिनी समाधिमा बसेर सामसिरेमाथि चढ़ेका अलौकिक सत्त्वसित सम्पर्क लाउन संक्तछन् अनि भविष्यवाणी गर्न पनि सक्तछन्। पेशाद्वारा यस्तो प्रकट हुँदछ कि *फेदाङ्मा* युमाका असली उपासक हुन् जससित विशिष्ट आत्मिक तथा रोग-निवारण शक्ति अनि सत्ताधारीको प्रभुत्व छन्। प्रचलित विश्वास यस्तो छ कि फेदाङ्मालेे, वास्तवमा, पशु-पक्षीको आहुति दिंदैनन् तर रक्तका एकै थोपा पनि अर्पण विना नै अनुष्ठान सम्पन्न गर्दछन्। तर आज प्रायः जस्तो फेदाङ्माहरूले आहुति दिंदै धार्मिक अनुष्ठान सम्पन्न गर्दछन्। यद्यपि तिनीहरूमा पेशालाई अझै पनि अन्यान्यको तुलनमा अधिक मिताहारी, संयमी, परिष्कृत, तथा शुद्ध अनि अहिंसक मानिन्छ जस्तै *येबाहरू* तथा *येमाहरूभन्दा*। *फेदाङ्माहरूमा* प्रायःले झाड़-फूंक, मंत्र-तंत्रमा विश्वास गर्दछन् अनि थोरै मात्राले जड़ीबुटी, पशुमास तथा तावीज र कवजहरू जस्ता अन्य माध्यमहरूका चयन गर्दछन्।

२. *साम्बा :*

साम्बाहरूलाई मुन्धुम तथा धार्मिक अनुष्ठानमा पाइने अपरिचित पाण्डित्यका निमित्त जानिन्छ। तिनीहरूले प्रायः एक रातको अथवा तीन रात तथा सात रातसम्मको तङसिङ जस्ता विकट अनुष्ठान गर्दछन् जहाँ विस्तृत आख्यानहरूसितै विभिन्न अनुष्ठानहरू सम्मिलित हुन्छन्। तिनीहरूले अन्त्येष्ठि क्रिया पनि गर्दछन् जसमा पौराणिक कथा सहित विकट धर्मविधिहरू, विहेका धर्मविधिहरू, *नाहाङ्मा*-विधिहरू सम्पन्न गर्दछन् अनि कुदाप (प्रकृति ईश्वरहरूको समुह) जस्ता विविध ईश्वरहरूलाई शान्त तुल्याउँदछन्। तिनीहरूले विभिन्न रोगहरू तथा सिकिस्त विरामीहरूलाई पनि हेर्दछन्। तिनीहरूको पेशा नै त्रास, सन्ताप, तथा व्यभिचार ईर्ष्या, डाह, अभिशापदेखि उत्पन्न कुराहरू, अनि अन्य सामाजिक अव्यवस्था तथा नैतिकताको अभाव जन्य विषयादिसित सम्बन्धित हुन्छन्। ती मध्ये केहीले जड़ीबुटी, पशुमांस, तावीज अथवा कवजको चलन गर्दछन्।

धेरै साम्बाहरूले आदिम आकृति तथा असभ्य रूपमा गरिने तंत्र प्रयोग जस्तै समरूपी देवी-देउताहरूका ध्वनि-सुत्र, रेखा-चित्र, जादुई-वृत, आकृतिहरूको प्रयोग गर्दछन्। यस्तो भनिन्छ कि *साम्बाहरूले मुन्धुम* तथा धार्मिक अनुष्ठानमा श्रेष्ठहुनका लागि तिनीहरूले जीवनभर पढ़न र सिक्नु पर्दछ। तिनीहरू विश्वोत्पति युगान्त-विज्ञान, मानवोत्पति, धर्मविज्ञान-व्याख्या अथवा विवृत्ति, नैतिक मान्यताको दर्शन, व्याख्या अथवा विवृति, प्राकृतिक घटनाको कारण तथा परिणामहरू अनि रोग-निदान अथवा पुर्वानुमान अनि विरामी अथवा चिकित्सामा निपुण हुँदछन्। ज्ञान नै तिनीहरूका शक्ति हुने अनि ती *साम्बाहरूलाई* प्राय: महान तथा पुज्य मानिन्छन् जो *मुन्धुमसित* खास दक्ष छन्। तिनीहरूसित अवपीड़ित दुष्टात्माहरू तथा अलौकिक शक्तिहरूको अपरिचित वल भएको विश्वास्र गरिन्छ र यसैले विचलित आत्माहरूको निम्ति नयाँ मार्ग खोलिदिन्छन् अनि अदृष्य संसारमा तिनीहरूका लागि नयाँ सम्भावनाहरू निकालीदिन्छन्।

साम्बाहरूलाई मुजोकलुङ खेजोकलुङ्को पारंगत ज्ञानको उत्तराधिकारी मानिन्छ। *साम्बा* स्वयं उत्पन्न विवेकी मानिस हुन् जसले विश्व र जीवन परिचालन अनि अलौकिक अथवा अतिंअलौकिक (अभौतिक) संसार विषयक, गुरू र शिष्य बीचको शिक्षणको मौखिक परम्पराको माध्यमबाट गुढ़हरूको व्याख्या गर्दछ। तिनीहरूले उपासना, एकाग्रता, अभ्यास, दृढ़ता तथा अनुष्ठानको माध्यमद्वारा *मुन्धुमको* ज्ञानमा प्रवीणता हासिल गर्नु पर्दछ। साम्बाको निमित्त *मुन्धुममा* निपुणता हासिल गर्नु प्राथमिक शर्त हुन अनि स्वत्त्व, समाधि तथा नाट्यकला चाँहि तिनीहरूको भूमिकामा सम्पूरक हुनाले परोक्ष तथा कार्यविधिहरू हुन्। यसोसले तिनीहरूले शिष्य *(हुसाम्बा)* भई धार्मिक अनुष्ठानमा गुरूलाई सघाउँदै वर्षौं गुजार्छन्।

मुन्धुमको पौराणिक कथाले यस्तो उल्लेख गर्छ कि *सोधुङ लेप्पुहाङ*, अर्धदेव तथा आदिकालिन मानव पूर्वजले *साम्बालाई* यस संसारमा उनको वंशजलाई विकार, विपत्ति, महाविपदा तथा रोगव्याधिदेखि बचाऊन अनि तिनीहरूलाई सर्वव्यापी भगवान *तागेरा निङवाफुमाको* निर्देशनहरू सिकाऊन् र पवित्र धर्मविधिहरू प्रालन गर्नमा तिनीहरूलाई मद्दत गरून् अनि सदाचारको जीवन निर्वाह गरोस् भन्ने खातिर पठाइएका

हुन् । सावा येत्हाङको समयदेखि नै तिनीहरूका भूमिकाहरू लब्धप्रतिष्ठ देखिन्छन् । *साजुवेत मुन्दाङवेत साम्बा* नै *साम्बाहरूमध्ये* अति वरिष्ठ मानिन्छ । तिनीहरूका निशिष्ट भूमिका तथा विशेषज्ञता अनुसार कैयन् नामहरूलाई उल्लेख गरिन्छ, जस्तै -

सिगोन्दा थेगोन्दा साम्बा : सावा येत्हाङको वंशजहरूमा मृत्युलाई टाल्ने ।

थाप्पुरा थेयोङे साम्बा - : ईर्षा र डाह गर्ने दुष्टात्माहरूलाई भगाउने तथा *चिमिलिङ हारा तेम्बे* (सेङ, १९९२)-मा *फेन्जी फेन्दोलामकहाँ* जाने मृत्यु पथमा अवरोध लगाउने तथा *नामसामीको* निकट सम्बन्धीमाथि पशुरूपी भाइ *केसामीको* अन्त्येष्ठि क्रियालाई अवलोकन नगर्दा आइपर्ने रोगहरूलाई निको पार्ने अथवा बचाउ गर्ने ।

थाङसेरी मुसेदी तेनाङ साम्बा: वज्रपात तथा भूईंचालो ल्याउन सक्ने भयानक शक्ति भएको ।

सिकिलिङ खाम्बोक्लिङ साम्बा: भटकेको मानव आत्माहरूको खोज गर्ने तथा विशिष्ट ज्ञान भएको जसले अहितेच्छु अलौकिक सत्त्वहरूदेखि तिनीहरूलाई बचाउँदछ अनि तिनीहरूलाई उनीहरूको शरीरमा सुरक्षित फर्काई ल्याउने गर्छन् ।

यस्तो पनि विश्वास गरिन्छ कि *सुहाङ फेबाको* सन्तति जो *लाहादोङनाको* व्याभिचारी पति हुन्; तिनीहरू *सम्बाहरू* थिए जो उत्तरको उच्चभूमितिर जाँदा आफ्ना बाबुसित गएका थिए । निम्नलिखित *साम्बाहरू* खुबै प्रसिद्ध *साम्बाहरू* हुन्, जो *थिफिम्मा* अनुष्ठानको समयमा *साम्बाहरूद्वारा सामसिरे* जस्तै प्रकट हुन्छन् :

१. नवाला सिदेन्नाङ साम्बा,

२. मुकुमलुङ आङबो साम्बा,

३. नामथिङगो येकतेन साम्बा

४. *थोङ्वा मिखुक्सु मादेन साम्बा*

५. *लकचिरी यल्लेक चोङबाङ साम्बा*

६. *निमिया खुकसुइ मियाङ साम्बा*

७. *लुङथाक्के नैनेईङ साम्बा*

८. *खेसेवा उपाङ साम्बा*

९. *चिकलिङे नालोमी साम्बा*

१०. *वामुकुम नुहाङ साम्बा*

११. *सिदुइकसुन तुलुङ साम्बा*

१२. *मिदी उकसुन योथोकलुङ साम्बा*

१३. *तातासो खेजानायो साम्बा*

१४. *योदेन्सो केजा सुलिङ साम्बा*

१५. *येकपेल्ले मुदेल्ले साम्बा*

१६. *येपतुगेन मुक्काङ साम्बा*

१७. *आताकोन ताक्कोन साम्बा,* अनि

१८. *आलिकुन लिकुन साम्बा।*

तीमध्ये, यिनीहरू *सुहाङ फेबा साम्बाका* लब्धप्रतिष्ठ वशंजहरू थिए (काईला, १९९३) *फेदाङ्मा, साम्बा* अनि *या (येबा/येमा)* को उत्पतिको पौराणिक कथाहरू प्रायः एकै प्रकारका छन् तर संस्थागतको नामहरू जसले विभिन्न विशेषताहरूलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् चाँहि पौराणिक कथावाचकहरूदेखि वाचकहरूवीच मतभेद हुने हुन्छन्।

प्रधान-आत्माहरूको आव्हानको समयमा, साम्बाहरू तिनीहरूको अनुष्ठान, आचरण तथा ठाट-बाट अनुसार प्रस्तुत हुन्छन् ।

सेरेमु फिफामा साम्बा *थेरेमु याकफामा साम्बा*	उग्ररूपमा काम्नु अथवा सक्रिय रूपमा नियंत्रित हुने लक्षण भएको ।
नामधिङगो लिङलिङगो साम्बा -	भयानक व्यक्तित्व भएको ।
तेतलारा लाभुङयाङ साम्बा -	धार्मिक अनुष्ठानमा पौधाका पातहरू प्रयोग गर्ने ।
मिकतिक्के सुहेङगाङ साम्बा -	मिकतिक्के फूलहरू प्रयोग गर्ने साम्बा ।
सापसिङबुङ येयेनाम साम्बा -	*'काउलों'* को हाँगाविंगा चलाउँने ।
मुकतुबुङ लालोनाङ साम्बा -	'घुङग्रिङ चलाउँनें' ।
सेतलोबुङ साङसेरे साम्बा -	अम्लिसो चलाउँने ।
फेन्जेतेत् केजाङ खिङखिङ - लुङ साम्बा	फलामको जालीले बनाएको लुगा लगाउने साम्बाहरू ।
सेहोतेल केजाङ - खाङखाङलुङ साम्बा	छालाले बनाएको लुगा लगाउने साम्बाहरू ।
सिवेतेत केजाङ चिङचिङ *लुङ साम्बा*	सिस्नुको धागोले बनाएको लुगा लगाउने साम्बाहरू ।
लापचामी येत्ले सुहेङगा साम्बा -	पक्षी सरह उड्न सक्छन् ।
फुगवित्ते ताङलाङमा साम्बा -	चौरी गाई जस्तो नाँच्न सक्ने ।

चमत्कारी शक्ति तथा पारंगत विवेक भएको साम्बाहरूको लामो सूची छन्, जसलाई अनुष्ठानको शुरूआतमा आह्वान गरिन्छिन् । यसले यो बताउँदछन् कि विविध क्षेत्रमा संस्थागत निपुणता हासिल गर्ने साम्बाहरूको एउटा प्राचीन परम्परा पाइन्छ अनि

यसैले गर्दा, संस्थागत् *मुन्धुम* तथा धार्मिक अनुष्ठानहरू जीवित छन् । यसर्थ, लिम्बुहरूले तिनीहरूको पारम्परिक संस्कृति तथा धर्मको आधारभूत विशेषताहरूलाई सूरक्षित राख्न सकेका छन् ।

साम्बालाई याक थुङ मुन्धुमको ज्ञान प्राप्त छ अनि *याहाङ तुम्बको* उपस्थितिमा यिनले सबै प्रकारका शामानी अनुष्ठानहरू परिचालन गर्न सक्षम हुन्छन् । यद्धपि, यिनको विशेषज्ञता निम्नलिखित प्रस्तुत गरिन्छ :

१. तङ-सिङ-तेय--मा,

२. क्राहा काक्-मा

३. पोयोङलुङमा खमा अथवा फुङ केजाबा, खमा,

४. सामसोगा, साम्सुगुत नाप्मा आदि ।

कं) या (येबा अथवा येमा) :

येबा तथा येमालाई समग्ररूपमा या भनिन्छ । येबा र येमाले - रोग-बाधामा विशेषज्ञता हासिल गरेका हुन्छन्, जुन *नाहेन,* ईर्ष्या र डाहकों आत्मामा तिनीहरूको उत्पत्ति भएको ठानिन्छ । *येबा* तथा *येमाले* निम्नलिखित शामानी अनुष्ठानलाई प्रभावपूर्ण तरिकाले सम्पन्न गर्दछन् :

१. नाहेन खमा- ईर्ष्या र डाहको देव,

२. एप्ले -सोङदोक चेप-मा,

३. वासाङ - पुङगे थामा

४. सेरीलुङ थामा

५. येपमुथुङ याहाक्मा - चा- थी- - पी- मा, या- थाम्मा, या-एक्मा

६. याग्राङसिङ तेएमा

७. सुसिक यङदङ सेपमा (मोच-मार्नु),

८. सोघा, सुगुत, सुसिक् सेप्मा,

९. मीसाम सेप्मा

१०. लुङधुङ काइ पोलेप्मा, आदि ।

यी विशेषज्ञता बाहेक, येबा तथा येमाले फेदङमा अन्तरगत् जनाइए अनुसार सबै प्रकारका शामानी तथा धार्मिक अनुष्ठानहरू परिचालन गर्न सक्तछन् । यद्धपि, उसको विशेषज्ञता नै दुष्टात्माहरूमाथि गरिने हुन्छन् र लिम्बुहरूले लिम्बु- पान्थीय *(हिम-सम्माङ)* को देवी-देउताहरूप्रति शामानी अनुष्ठान नगरून् भन्ने आशय राख्दछन् ।

साम्बाहरू पछि, येबाहरू अथवा *येमाहरू* आफ्नो भूमिकामा प्रसिद्ध छन् जुन कुरा अन्य ले गर्न सक्तैनन् । पहिलो सोधासुगुत (असमय मृत्यु तथा प्रसवकालिन हुने मृत्युका दृष्ट-आत्माहरू) लाई मार्नु पर्छ, जो *माकचिरी माकचिसो येबा* तथा *फ़ेजिरी फेयाक्सो येमा* थिए, जसलाई *युभुङ यबा* एवं *येथुङ येमा* भनेर जानिन्छ । *सोघा-सुगुतलाई* खेद्ने समयमा, तिनीहरूले *पेङवाना सोईङना यालाई* पहिले सोघा-सुगुतको हिंड़ने बाटो खोज्न पठाउँछन् । अन्ततः समयको रफ्तारसितै धेरै याहरूको उदय भए । केही *येमाहरू* तथा *येवाहरू* जससित दुवै प्राकृतिक एवं अलौकिक घटनाहरूलाई नियंत्रण गर्ने भयानक शक्तिहरू थिए :

१. चिल्लीदिङ पेसुम्मा या (स्त्री)

२. सोरोमा खुन्दोमा या (स्त्री)

३. नेन्छिरी नेम्मेथुम्मा या (स्त्री)

४. लाङदिम्मा सोदिम्मा या (स्त्री)

५. सजारा लुङदाङ या (पूरूष)

६. पोमुहाङ केच्छाङहाङ या (पूरूष)

७. मिन्युरी मिया केराचेङ या (पूरूष),

कम शक्तिशाली भएको अन्य याहरू :

८. *खाप्पु हाङचुम्मा हकवामा या (स्त्री)*, अतिशय शक्तिशाली ।

९. पेङवाना सोइङना या (पूरूष), मृग भन्दा पनि दुतगामी ।

१०. लाङगोथिन (लाङगकथिन) च्वाकेबुन या (पूरूष) भूमिलाई कञ्जाएर शुष्क पृथ्वीबाट फुवारा जस्तै पांनी निकाल्न सक्तछ,

११. सापलिङगे च्वाकेबुन या (पूरूष) : यो याले मंत्रोच्चारणद्वारा टाड़ैबाट कुखुराको चल्लालाई वाँसको थुन्सेमा वन्द गर्न सक्तछ,

१२. याफुक्को फुक्को याक्खेमयाङ या - आफ्नो कार्यकलापमा तथा चौकसीमा निपूण हुन्छ,

१३. साङगाफेगाफे कापसाङमा या - लिङगाफेगाफे कापसाङमा या- यी याले गोलाकार चक्कर तथा वृतहरू बनाउन सक्तछ,

१४. नाङगाच्छो फुलुम्मी या - यी याले विहानको समयमा भूमिलाई कज्यांउदै अनि धूलो उड़ाउँदै नाँच्न सक्तछ,

१५. उङनामा या - इम्नोमा या - विचारमान ध्यानमा बस्ने या ।

१६. येपयामा - युङयामा या - सेलेम्ना भंगिमा (आसन) स्थिंर अवस्थामा उभिने तथा बस्न सक्ने ।

१७. तेत्लारा लाधोदिङ या - पातहरू जस्तै चिल्लो तथा प्रतिच्छाया भएको अनि प्रकाशशील,

१८. वारूम्बी या - प्रवाहित या बग्न सक्ने या,

१९. सेन्नामा या - विशाल दुरारोह चट्टानमा भएको मौरीको चाकामा उड़ेर गइ मह निकाल्न सक्तछ,.

२०. *याभुक्को याभुङयाङ्बा या* - यिनले बज्रपात आदि-आदि उत्पन्न गर्न सक्छ जसको नामहरूलाई आह्वान गरिने अनुष्ठानको समयमा श्रद्धासहित स्मरण गरिन्छन्

बैरागी काईंला (१९९४-९५) ले याहरूका दुइटा विस्तृत वर्ग पाएका छन् :

(अ) तेलेले तेन्जीयेप या - तेलेले तेन्छामबुक या,

(आ) *याबाक्को येहिली, याबाक्को यामुकतिम्बा, येबाक्को येक् फारामा* आदि अनि प्रत्येक नामवलीले विशेष लक्षणलाई सूचित गर्दछन् । यस्तो लाग्दछ - याहरूको प्रत्येक नामले तिनीहरूको अध्यवसाय अथवा विशिष्ट साधना (शिक्षण) मा पाइएका कतिपय विशेषज्ञतालाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । वैदाङ (डाक्टर) हरू प्रायशः *फैदाङ्मा* अथवा *साम्बा* अथवा या हुन्दछन्, जसले आफ्नो कार्यकलाप अतिरिक्त, विरामीहरूलाई चिकित्साका निश्चित औषधिहरूका उपयोग गर्दछन् जुन तिनीहरूको व्यवस्थामा रहेका हुन्छन् ।

यालाई पनि कहिलेकाँही विजुवा अथवा नेपालीमा *ओङसी* भनिन्छ । *माङबा* - एउटा पद हुन्, जो आफ्नो विहेपश्चात् *फेदाङ्मा* बन्दछन् । लिम्बु धार्मिक पुरोहित (शामानी) लाई तब मात्र स्वीकार गरिन्छ, जब उसले *नाहाङ्मा* अनुष्ठान सम्पन्न गर्दछ । युवा वालकलाई धार्मिक पुरोहित (शामानी) हुनका लागि पहिचान गर्न सकिन्छ तर कहिलेकांही *नाहाङ्माको* प्रारभिंक धर्मानुष्ठानलाई उसको विवाहसम्म टारी राखिन्छ ।

४) ओङसी :

चेमजोङ (१९६१) ले यिनीहरूलाई विशाल विद्वता भएको विवेकशील मानवमा व्याख्या गरेका छन्, जसले सांसारिक मामलाहरूलाई परित्याग गरेर ऐहिक जीवन निर्वाह गर्ने तथा प्रायः जस्तो समय गुफामा बिताउने अनि तिनीहरूले समयलाई ज्ञानको खोजीमा बिताउँदछन् । आसमान सुब्बा (१९८९) ले पनि यस्तो सम्मति दिएका छन् : *ओङसी* एक तपस्वी हुन् जो प्रायः प्रचार-प्रसार तथा उपासनामा सम्मिलित रहन्छन् । तिनीहरूसित सामर्थ्य तथा उत्तरका लामाहरू जस्तै वैशिष्ट्यता भएको अनि स्थानीय साम्बा जस्तै तिनीहरूलाई विश्वास गर्दछन् । ओङसीको धार्मिक भूमिकालाई विरलै जानिएको छ अनि नवीन उत्पतिको एउटा साधना जस्तो लाग्दछ ।

आह्वान गरिने धार्मिक अनुष्ठानले यो संकेत गर्दछ : सुनामल - अति पुज्यनीय ओडसीमध्ये एक हुन, जसले आफ्नो ईश्वरहरू, पुर्खा तथा आत्माहरूलाई सन्तुष्ट गर्दै आफ्नो मार्गलाई फैलाउँदछ तथा लोकपिय बनाउँदछ अनि विभिन्न ईश्वरकहाँ सादृश्य हुंदछ र विशिष्ट साधना अनुरूप मानिसका रोगहरूको उपचार गर्दछ । *छौंङ्नाबल, कौनाबल, तिरूवाबल, सहलमान* तथा अन्यहरूलाई *सुनामल* पछि प्रतिष्ठित *ओङ्सीहरूको* रूपमा पनि स्मरण गरिन्छन् । यी नामहरूले यो संकेत दिंदछन् कि *ओङ्सीको* पेशा (बोलाहट) लिम्बु शामानी प्रक्रियामा लगभग विलिन भइसकेको साधनाको पुनः प्राप्ति मानिन्छ (सुब्बा, सी, १९९५) । तिनीहरूले ससाना पहाड़माथि बौद्ध-स्तुपाहरू जस्तै स्तुपाहरू (पवित्र मीनार) पनि बनाउछन्, जुन लिम्बु परम्परादेखि निकै भिन्न प्रकारका हुन्छन् ।

तिनीहरूले प्रायः *फेदाङ्मा* तथा *साम्बाहरूद्वारा* गरिने धेरै धार्मिक अनुष्ठानहरू सम्पन्न गर्न सक्तछन् अनि स्वत्त्व तथा समाधिको अनुभूति गर्दछन् र तिनीहरूका जस्तै आत्माहरूलाई लक्ष्यमा डोहोऱ्याउँदछन् तर त्यहाँ यात्रा गर्ने पथमात्रको भिन्नता छ जो भूमिगत छ (सेगन्त, १९७६) ।

प्रथम लिम्बु धार्मिक पुरोहितको उत्पति - *फेदाङ्मा*

पौराणिक कथा अनुसार पहिलो लिम्बु धार्मिक पुरोहित *फेदाङ्मा* थियो । सर्वव्यापी भगवान *तागेरा निङ्वाफुमाले* संसारमा (आफ्नो शिशुहरू) मानव सन्ततिका दुःख-कष्टलाई हेर्न सकिनन् । यसर्थ, उहाँले एकदिन पहिलो/प्रथम *फेदाङ्मालाई* आफ्नो शिशुहरूको हेरचाहका निमित्त पठाउनु भइन् । सूर्यको किरणहरूमा फेदाङ्मा देखा पऱ्यो अनि पृथ्वीतलमा झरे, जहाँ तिनी ठूलो पानीको पोखरीमा उत्रिए, जुन पोखरीलाई देव *तिङ दिङ वरकमाको* रूपमा जानिन्छ, अथवा जल स्थानहरू, पोखरीहरू, नदी-नालाहरू, तथा जलप्रपातहरूका आत्मा मानिन्छ । उनी पोखरीका रातो खण्डमा अवतरित भए अनि पौरिदै किनारामा आए । उनले सर्वव्यापी भगवान निङ्वाफुमा, सृष्टिकर्तादेखि स्वपनाको/स्वप्नको माध्यमबाट *मुन्धुम* सिक्दै पृथ्वीमा विचरण गरिरहे, जसभित्र ब्रह्माण्डको

उत्पतिको विवरणहरू, मानव तथा पशुको उत्पतिहरू अनि प्रथम सामाजिक दस्तुर तथा नियमहरू पाइन्छन्। *मुन्धुमको* ज्ञान हासिल गरेपछि, उनी *सिङ फेदाङ्मा,* धार्मिक पुरोहित (अथवा साम्बा पनि हुनसक्छ) भए, जसलाई आज पौराणिक विशेषज्ञको रूपमा चिन्हित भएको पाउँदछौ। आफ्नो शिक्षणको समयमा, उनलाई भविष्यवाणी, आहुतिको माध्यमद्वारा रोग तथा रोगीको उपचार एवं निदान गर्ने अनि प्रकृतिका देवहरू एवं आत्माहरूलाई धार्मिक अनुष्ठान गर्ने शक्तिहरू प्रदान गरियो। फैदाङमाहरू पुरूष धार्मिक पुरोहित हुन्छन् अनि यिनको *साम-सिर* सदैव स्त्री-आत्मा हुन्छन् (सेगन्त, १९९४)।

२) दोस्रो धार्मिक पुरोहितको उत्पति - *या (येबा तथा येमा)*

प्रथम या (*येमा* पनि हुन सँक्तछ) अन्धकारको हरियो परिशुन्यमा अवतरित भए। यिनलाई सर्वशक्तिमान *तागेरा निङवाफुमाले* आफ्नो शिशुहरूलाई दुष्टात्माहरूदेखि विशेषत : जोगाउनका निमित्त पठाएका हुन्। प्रथम *येबालाई नाहेन,* ईर्ष्या र डाहका आत्माको *मुन्धुम* सिकाउनु भयो अनि यिनलाई आफ्नो आक्रान्तदेखि जो मानव सन्ततिहरू ग्रस्त छन् तिनीहरूको उपचार गर्ने शक्तिहरू दिनुभयो। उहाँको उत्पति एवं शक्तिहरूलाई प्रकृतिमा भएको विपत्तिहरूमा सुस्पष्ट देख्न सकिन्छ। येमाको उत्पत्ति पनि येबाको जस्तै संगसंगै भएको हुन सक्तछ।

प्रथम धार्मिक पुरोहितको पौराणिक उत्पतिलाई तिनीहरूका पदवीको क्रम अनुसार लोक धारणासित सहमति दिइन्छ। *फेदाङमालाई* उत्पतिको क्रमानुसार प्रथम मानिन्छ अनि *साम्बा* र *या* भने पछिबाट आउँदछन्। *साम्बा, येमा* तथा *येबा* धेरै पछि देखा परेका हुन्, सम्भाव्यत: ईर्ष्या र डाहको आवेगहरूको सृष्टि भए पश्चात् हुनसक्तछ, जंसलाई ताकत स्वयंको उद्‌गम मान्न सकिन्छ। लिम्बुहरूका निमित्त, यी ताकतहरूको पर्यायवाची नै दुष्टता हुन, जुन अन्धकारको आत्माहरूको अभिलक्षण मात्रै होइनन्, जस्तै - *नाहेन,* डायनहरू तथा जंगली आत्माहरू - *'ताम्फुङबा'* अपितु सबै अलौकिक सत्त्वहरूका निकृष्ट पक्षहरू हुन्। कुनै पनि देवी-देउताहरूले जीवितहरूलाई भय

देखाउन सक्तछन् यदि तिनीहरूलाई नियमित भेंट अर्पण तथा आहूतिले सन्तुष्ट गरेनन् भने। यसको तात्पर्य यो हो कि लोभ नै दुष्टताको अन्तिम स्रोत हुन्। *तागेरा निङवाफुमाले* मानिसलाई शक्ति प्रदान गर्नु भएकी छन् जसद्वारा तिनीहरू बीच सामजस्य स्थापित गरी यी दुष्टताहरूलाई क़ाममां लगाउन सकियोस्। धार्मिक पुरेहितहरूका कार्यकिलापले मानिसहरूका असफलता एवं अविश्वसनीयता दुवैलाई प्रस्तुत गर्दछन् गरिदिन्छन्। साथै यी कमजोरीहरूलाई जित्ने र रोग, विपक्षा एवं मृत्युदेखि मुक्त जीवन तथा सर्वशक्तिमान प्राप्त गर्ने चाहना संकेत गरिदिन्छन्।

लिम्बुहरूका शामानी पुरेहितहरू येबाहरू तथा येमाहरूसित विशिष्ट कार्यविधिहरू हुन्छन् जसद्वारा तिनीहरूले असमयमा मरेका दुष्टात्माहरू *(सोघा)*, शिशु जन्मदा हुने मृत्यु *(सुगुत)*, मृत-प्रसव *(सासिक)*, मार्नु र खान सक्दछन्, *नाहेनको* पथमा अवरोध गर्न सक्तछन् अनि भयंकर आत्माहरू, जस्तै *वारोकमा* जलको आत्माहरू, (जस्तै - समुद्र, पोखरी नदी आदि), *मुइयान सिरे* (चीलको आत्मा) *मीयोङ सिरे* (विरोलोको आत्मा), माङ माङ सिरे (प्रमुख शक्तिशाली आत्मा आदि) लाई पनि मार्न र खान सक्तछन्।

ज्ञानको संगम, शामानीवाद, (अलौकिक सत्त्वलाई नियंत्रण गरिने अभ्यास तथा अभिलाषित् उद्देश्यहरू अथवा अभिप्रायको निष्पादन गर्ने) तथा नाट्य-कला (नृत्य, मंत्रोच्चारण तथा अभिनय आदि) साधारण मानिसहरूमा रोचक, मोहक, उत्तेजक तथा राहतमय भएकोले अनि यसैले तिनीहरूको अनुष्ठानहरू अन्यका तुलनामा अधिक लोकप्रिय हुने हुनाले याले यसैको अभ्यास गर्दछ। *येबाले* स्त्रीसित संयम वर्तनु पर्दछ अनि यदि सक्यो भने उसको उस्ताद आत्माहरू विपरीत लिङ भएकोले गर्दा उसले विहे गर्नु हुँदैन।

आफ्नो शिक्षिर्थन कालमा, उसलाई विशेषतः डाह र क्रोधोन्मत भई उमाथि दुष्टाई एवं अशान्ति पनि दिन सक्तछ। आफ्नो अतिसंयमी अभ्यासद्वारा उसले गुप्त विद्या तंत्रमंत्र अभ्यासको कलामा निपुणता हासिल गर्नु पर्दछ यसको निमित्त अशिएर अथवा सम्मानपूर्ण कार्यकलाप तथा इन्द्रियजन्य विलास विना हुने रोमानी उलमनदेखि

बाँचिनु पर्दछ। येमासित पनि यस्तै हुने गर्दछ। तर *येबा* अथवा *येमा*, जब धार्मिक अनुष्ठानमा हुन्छन्, तब यिनीहरू सक्रिय यौनाकर्षणमा तथा आनन्दातिरेक अवस्थामा क्रियाशील पाइन्छन्।

३) *साम्बाको* उत्पति :

साम्बाहरू शामानी लिम्बु पुरोहितहरूको एउटा छुट्टै समुह हुन्। यिनीहरू फेदाङ्मा र या समुदायका बीचमा पर्दछ तर यिनीहरू येबाहरूदेखि धार्मिक विधिहरूमा पृथक पाइन्छन्। यिनीहरूले *सोघा, सुगुत, सासिक* तथा *नाहेनलाई* भगाउन सक्तछन् तर यिनीहरूले याहरू जस्तै ती दुष्टात्माहरूलाई मार्न र खान (कमजोर तुल्याउनु) सक्तैनन्। यिनीहरू मानव - आत्मामाथि गरिने धर्मविधिहरूमा विशेषज्ञता हासिल गरेका हुन्छन् अनि यिनीहरूलाई पौराणिक *मुन्धुमको* विशेषज्ञता ठानिन्छन्। *साम्बाहरू* पुरूष शामानी हुन्छन् अनि यिनीहरूलाई *येबाहरू* भन्दा अघि तर *फेदाङ्माहरू* भन्दा पछिको उत्पति भएको मानिन्छ।

४) *युमा सामको* उत्पति :

युमा साम गैर-व्यवसायी पुरोहित हुन अनि यिनको सृष्टिको बारेमा केही थाहा छैन। धेरै साहित्यमा, लिम्बु *येमा* तथा *युमा* साम विषयक कतिपय भ्रान्तिमूलक टिप्पणी पाइन्छन् तर यो स्पष्ट छ कि *येमा* र *युमा* सामको आधारभूत भिन्नताहरू छन्। युमा साम तथा सात्तेहाङ्मा (तपस्वी) लिम्बुको भगवान *युमाका* भविष्य-सूचक - आत्माहरू हुन अनि यिनीहरूलाई सृष्टिकर्ता तागेरा निङ्वाफुमा जसलाई प्रत्येक लिम्बुहरूको कुटुम्बमा दिनँहु साँझ-विहान पूजा गरिन्छ, को सांसारिक स्वरूपमा मानिन्छ।

आजकल धार्मिक व्यवसायीहरूको अर्को वर्ग पनि पाइन्छन् जसलाई *युमा* भनेर जानिन्छ। *युमा* सामले अधिनस्थ गरेको हुनाले तिनीहरूलाई *युमा* भनिन्छ। तिनीहरूलाई सर्वव्यापी भगवान *तागेरा निङ्वाफुमाको* सांसारिक स्वरूप हुन भनेर मानिन्छन्। *युमा साम* नै लिम्बुहरूको सर्वोच्च ईश्वरका आत्मा हुन् अनि *युमाहरू*

युमा सामको एकमात्र उपासकहरू हुन् । तर यहाँ एउटा रोचक प्रसंगलाई उल्लेख गर्न सकिन्छ कि धेरै कम्ति लिम्बुहरूले *युमाको* पेशालाई प्राप्त गरेको पाइन्छन् अनि प्राय: जस्तो युमाहरू लिम्बु जातिदेखि बाहिरी समुदायदेखि आएको पाइन्छन् । रदुखाण्डु पश्चिम सिक्किमको एउटां बस्नेत ठिटो यस खलकको एउटा नमूना उदाहरण हुन् । लिम्बु जाति वाहेकका शामानी पुरोहितहरू पनि *युमाको* वर्गमा नै पर्दछ । तिनीहरू *युमाको* अधिष्ठाता देव तथा उपासना पद्धतिलाई लिम्बुको भगवान युमासाम सहित उधारमा लिएका छन् साथै अन्य.लिम्बु शामानी पुरोहितहरूका आत्मा-स्वरूपहरूलाई पनि । तिनीहरूसित लिम्बु भाषाको राम्रो ज्ञान नभए पनि युमाहरूले लिम्बु भाषामा नै उच्चारण गर्दछन् ।

५) धामी अथवा झाँक्रीको उत्पति :

कुनै पनि *फेदाङ्मा, साम्बा, येवा, येमा* अथवा *युमासामहरू* पनि जंगली/ बनका (देउता) ईश्वरीय आत्माहरूद्वारा नै अधिकृत भएका हुन्छन् । *तामफुङ्मालाई* साधारणत : *सिङबुङ माङ* (देवीथाङ) को दाहिने पट्टि बसेको विश्वास गरिन्छ अनि यसैले उनी धामी अथवा झाँक्री भएको हुन्छ । *फेदाङ्मा, साम्बा, येबा, येमा* अथवा *युमा सामको* दीक्षाको समयमा, कहिलेकाँही बनको (देउता) आत्मा, जसलाई बनझाँक्री पनि भनिन्छ, ले यी युवाहरूलाई १५-२० दिनको निम्ति जंगलमा लैजान्छन् । तिनीहरूलाई गन्यौलाहरू खुवाइन्छन् अनि नेपाली शामानीवाद *'फलाक्नु'* सिकाउँछन् अनि कहिलेकांही तिनीहरूलाई ढ्याङरो समेत दिइन्छन् । धामी र झाँक्रीले यस्तो विश्वास गर्दछन् कि 'बनझाँक्री' जंगलका पुरूष देउता हुन् अनि 'डाकिनी' चांहि स्त्री देवी । धामी तथा झाँक्रीलाई 'बनको' अथवा 'तामफुङ्मा' बनबुड़ेनी, लाटी-बुड़ेनी तथा चम्की बुड़ेनी (तीन जना) भनेर पनि जानिन्छन्, को आत्माले अधिकृत गरेको हुन्छ अनि देवीलाई वनेशकन्ये रानी भनेर जानिन्छ । लिम्बु धार्मिक पुरोहितहरूले पनि ढ्याङरो, त्रिशूल, दीयो, कलश, घुङरिङ र सेउली आदि पाएका हुन्छन् अनि प्रारम्भिक आत्मा-अधिनस्थको रूपमा अभ्यास गर्दछन् । लिम्बु धार्मिक पुरोहित (शामानी) को यस्ता खलकलाई दुवै अधिष्ठाता देव तथा भविष्य-सूचक-आत्मा-अधिनस्थ राख्न

सकिन्छ अनि तिनीहरूले गरेको धार्मिक अनुष्ठानलाई धामी अथवा झांक्री लाम्बा अथवा *पान-मेनगोङ लाम्बा* भनिन्छ। तर तिनीहरूलाई लिम्बु धार्मिक धर्मविधिको एउटा अंग हुन भनेर कहिल्यै मानिन्दैनन्। यी धार्मिक पुरोहितहरू अनुसार, यिनीहरूले कहिल्यै पनि कुनै लिम्बु धार्मिक अनुष्ठानहरू, सांस्कृतिक, सामाजिक तथा पारम्परिक कार्यकलापहरूमा धामी एवं झाँक्रीको हैसियतमा केही गर्न पाउँदैनन्। यस्तो चांहि देखिन्छ कि यिनीहरूको भविष्य-सूचक नेपाली आत्माको अधिनस्थ तिनीहरूले प्रारभिंक लिम्बुको अधिष्ठाता देवलाई वरण गर्दै आफ्नो शामानी-शक्तिहरूलाई प्रोत्साहन दिनु हो जसद्वारा हिमाली भेकका मिश्रित समुदायहरूलाई सेवा पुऱ्याउनु सकियोस् ।

लिम्बु धार्मिक पुरोहितहरूको पदवीको क्रमिक सूची अनुक्रम

लिम्बु धार्मिक पुरोहितहरूको पदवीलाई उत्पतिको ऐतिहासिक वरिष्ठताको आधारमा राखिन्छ। लिम्बु शामानीहरूका उत्पतिको इतिहास अनुसार, *फेदाङ्मालाई* नै पुरातन-लिम्बु धार्मिक पुरोहितको रूपमा महत्त्व दिइन्छ, त्यसपछि *साम्बा* अनि या *(येबा* अर्थात *येमा)* हरू आउँदछन्। युमा सामले कुनै पनि धार्मिक अनुष्ठानमा सहभागिता लिंदैनन् यसोसले उहाँ कुनै पदवीको अनुक्रममा आउँदिनन्। जब धार्मिक अनुष्ठान गरिन्छि, तब *फेदाङ्मा, साम्बा, येबा* तथा *येमाले* एकैसाथ अंशग्रहण गर्दछन्। यी सबै धार्मिक पुरोहितहरूले लिम्बु समाजमा खुबै मैत्रीय-शिष्टाचारका यस्ता सामुहिक अनुष्ठान गर्दछन्। यस बाहेक, यस्ता सबै मुख्य धार्मिक अथवा शामानी अनुष्ठानहरूलाई *याहाङ* अथवा *तुम्याङहाङ* (यस समयमा उसले *याहाङ* जस्तै कार्य गर्छन्) को उपस्थितिमा सम्पन्न गर्दछन्। यस समयमा, पदवीको अनुक्रम चाहि सहभागी धार्मिक पुरोहितहरूका *याकथुङ मुन्धुम* तथा शक्तिको ज्ञानमाथि निर्भर गर्दछ। गाउँ-समाजमा, प्रायः धार्मिक पुरोहितहरूको अनुक्रम चांहि लिम्बु *मुन्धुमको* ज्ञान तथा दीक्षाको प्रारभिंककाल अनि उमेर आदिमाथि निर्भर हुन्छन्।

लिम्बु धार्मिक पुरोहितहरूको वंशावली

आनुवंशिकता तथा पेशा (बोलाहट्) :

लिम्बु धार्मिक पुरोहितको पेशा (बोलाहट्) सदैव वंशानुगत हुंदछ। पींढी-दर-पींढी, पेशालाई पुनःस्थापन (नवीनीकरण) गरिन्छ। लिम्बुहरूले यो विश्वस गर्दछन् कि परिवारमा नयाँ पेशालाई तब मात्र मर्यादा दिइन्छ जब तिनीहरूका पिता-पुर्खा (वंशज) लिम्बुका धार्मिक पुरोहित थिए अनि यस संवृतिलाई 'कु-यित याक्मा' भनिन्छ। यस्तो संवृति सबै प्रकारका धार्मिक पुरोहितहरूमा पनि सुनिश्चित हुन्छन्। उदाहरणार्थ, यदि एउटा परिवारका पिता-पूर्खा चाहि *फेदाङ्मा* थियो भने, नयाँ आउने पनि त्यही ईश्वरको मात्रै *फेदाङ्मा* हुन सक्नेछ। त्यसरी नै, परिवारका एउटा पुर्खा येबा अथवा *येमा* थियो भने, नयाँ आउने लिङ्को आधारमा त्यही देवी-देउताको *या त येबा* अथवा *येमा* नै हुन सक्नेछन् तर *फेदाङ्मा* चाहि होइन। यसर्थ, लिम्बु धार्मिक पुरोहितको सम्बन्धमा पैतृक सम्बन्धलाई नै मान्यता दिइन्छंन्। यद्धपि, मातृ-सत्ता-सम्बन्ध चाँहि आमा पट्टिको काका अथवा काकी (छ्यामा) को मार्फत हुंदछ अनि यो प्राय: केही पींढ़ी पश्चात् अन्त हुन्छ अथवा आमापट्टिको पींढ़ीको अभाव अथवा विच्छेदमा यो पींढ़ी-दर पींढ़ी सम्मन जारी रहन सक्तछ। यसोसले, कहिंलेकांही परिवारमा *फेदाङ्मा*, *येबा* अथवा *येमाको* शिशुकक्षा भएको पनि भेट्न सकिन्छ।

यस्तो व्यक्ति एउटा वाहन मात्रै हो जसको अस्तित्व नै ईश्वरको महान उद्देश्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्नुमा अर्थात् मानव शान्तिको सेवा गर्नुमा संलग्न हुन्छ। सर्वव्यापी भगवान तागेरा निङ्वाफुमाले उसलाई यही कार्यको निम्ति पठाइनु भएको हो अन्यथा यिनीहरू यसतर्फ प्रवृत भएका हुँदैनन्। यस्ता अवस्थामा ईश्वर रहंदछन् अनि यिनका कार्यहरूलाई मानवी वाहनद्वारा केही समयका निम्ति अवरोध गरिन्छ, त्यो पनि समय अवधिभित्र आश्रित छन्। कुनै पनि सम्झौता ईश्वर वीच हुंदछन्, त्यहाँ सधैं दुइ तत्त्वको सह-अस्तित्व भएको ठानिन्छन्। यस्तो अवसर पनि हुन्छन् जब एउटा वालकलाई नयाँ धार्मिक पुरोहित (शामानी) को रूपमा स्वीकृत गरिन्छ तर बालक र उसको माता-पितामा समुचित प्रतिक्रिया नै हुँदैन र उसलाई दिइएको धार्मिक भूमिकालाई

जिम्मेवारी नै लिंइदैन अनि उसलाई साधारण मानिस जस्तै हुर्काइन्छ। यस्तो अवस्थामा, ईश्वर पनि गुप्त (Latent Stage) नै रहन्छन् अनि शामानीको मानव-अस्तित्त्वको अवधिमा अपूर्ण रहन्छन्। तर यो ईश्वरत्त्व फेरि सक्रिय हुन सक्तछ जब उ मर्दछ र अर्को शरीरमा प्रकट हुन्छन्।

लिम्बु धार्मिक पुरोहितहरू पनि शामानी संवृति मार्फत सम्पूर्ण पींढ़ीमा पेशा (बोलाहट्) - लाई सीमित राख्न सक्षम हुन्छन्, जसलाई *याप-मुधुङ सिक्री उङमा* भनिन्छ। तर यसलाई कार्यान्वयन गरिनु हुँदैन। लिम्बुहरूले यस्तो विश्वास गर्दछन् कि यदि शामानी पुरोहितले यसो गर्‍यो भने उसले त्यस परिवारको सम्पूर्ण पींढ़ीलाई समाप्त तथा विघटित गर्दछ।

लिम्बु धार्मिक पुरौहितहरूले पनि शामानी मार्फत नयाँ पेशालाई बन्द गर्न अथवा रोक लगाउन सक्षम हुन्छन्, जसलाई 'चोत-लाम खक्म्मा' अथवा 'चोत-लाम उङमा' भनिन्छ। यस संवृतिलाई प्राय: धेरै विद्वानको सम्मुख गरिन्छ अथवा धनी व्यक्तिहरूले धार्मिक पुरोहित हुन रूचाउँदैनन्। यद्वपि यस सवृंतिले ती व्यक्ति तथा तिनीहरूका परिवारमा असामान्य प्रभाव अथवा रोग-व्याधाहरू पनि ल्याउंदछन्। प्राय: जस्तो घटनाहरूमा तिनीहरू विरामी हुन्छन् र किशोर अवस्थामा नै मर्दछन्। कहिलेकाही तिनीहरूले 'नाहाङमा' प्रारभिंक अनुष्ठान गर्दछन् तर आफ्नो परिवार तथा जीवनमा आइलाग्ने विरामी तथा हानिलाई पन्छाउनलाई अभ्यास गर्दैनन्।

साधारणत नयाँ पेशा (बोलाहट्) लाई उसको धार्मिक पिता-पुर्खाको अन्त्येष्ठि-अनुष्ठान गरिने समयमानै लगत्तै चिनिन्छ। मृतकको आत्माले अवतारी भइ यस संसारमा उ कहिले अनि कहाँ आउँदैछ, को भविष्यवाणी गर्छ। धार्मिक पुरोहितले साधारणत: युवावालकलाई यदि यस्तो छ भनेदेखि, आफ्नो अनुयायी भनेर अन्त्येष्ठि-अनुष्ठानको समयमा नै पत्ता लगाउँछ। उदाहरणात: मेरा पिता एक जना *फेदाङ्मा* हुनुहुन्थ्यो, उनको स्वर्गवास १४ जनवरी १९९६ को दिन भएको थियो। उहाँको ताछिना अथवा बरखी अथवा खाउमा १५ मार्च १९९६ मा गरिएको थियो। शामानी धार्मिक अनुष्ठान १६ मार्च १९९६ को समाप्त गरियो। १६ मार्च १९९६ को विहान, मेरो पिताको

शिष्यमध्ये एकजनाले मेरो पिताको आत्माको भावी स्थानान्तरण चांहि मेरा पिताको प्रपौत्र (पनाती) गन्दु सुब्बाको शरीरमा तीनवर्षभित्रै आउँदैछन्, जो मात्र ६ साल पुगेको छ अनि त्यस समयमा कक्षा-एकमा अध्ययनरत् छन्। यस्ता धेरै घटनाहरूमा नयाँ पेशा (बोलाहट) लाई वास्तवमा तिनीहरू आउन अगाड़ि जानिन्छ तथा नयाँ पेशा (बोलाहट्) लाई तादात्म्य स्थापित गरिन्छ।

नयाँ पेशा (बोलाहट्) ले प्रारम्भिक धर्मानुष्ठानमा उत्पतिको अभिव्यक्ति गर्दछ जसलाई *नाहाङमा* भनिन्छ। *तुमयाङ हाङ* अथवा *ये-हाङको* नयाँ *फेदाङमा* अथवा *येबा* अथवा *येमा,* जाहाँ नाच्दछ, त्यहाँ गएर भन्छन् : 'तिमी कहाँदेखि आएका हौं? तिमी तबसम्म असली फेदाङमा अथवा या कहलाँउदैनौ जबसम्म तिमीले हामीलाई आफ्नो उद्गम बारे बताउँदैनौ? तिमीले हामीलाई रिझाउनु पर्दछ!' अथवा

'तिमी कहाँदेखि आएका हौं? तिमी असली फेदाङमा अथवा या नै होइनौ, यदि तिमीले हामीलाई बताउने छैनौ कि तिमी कहाँबाट आएका हौ! तिमीले हामीलाई प्रसन्न तुल्याउनु पर्दछ!'

तब *फेदाङमा* अथवा *या,* जसले नाँच्दै बाबुपट्टि अथवा आमापट्टिको पूर्खाको नाम बताउँदछ जो स्वयं *फेदाङमा* तथा या (आएका) थिए। *फेदाङमा, येबा* अथवा *येमालाई,* यस सम्बन्धमा, तिनीहरूका आत्मिक नामहरू मार्फत जानिन्छ, लाई *साम-सिरे-मिङ* भनिन्छ। यी मृत्युपछि धार्मिक पुरोहितहरू *माङगेना मिङ* अथवा तिनीहरूका माता-पिताले दिएका सांसारिक नामहरू अथवा *'याङदाङ फोङमा'* धर्मानुष्ठानको समयको नामहरूद्वारा जानिन्दैनन। फेदाङमाको अथवा *येबाको* अथवा *येमाको* आत्मा तथा ईश्वरहरू एवं मानिसहरू शामानीवादका निम्ति निर्दिष्ट हुन्छन् अनि संसारमा वापसी तथा संवेदी जीवधारीमा निर्वाण पाउनबाट सम्पूर्ण तौरमा वहिष्कृत हुन्छन् अनि *तागेरा निङवाफुमाको* इच्छा अनुसार रोगहरू, विपदाहरू, ईर्ष्या र डाह आदिलाई पराजित गर्न अन्य मानिसहरूलाई सहायता गर्दछिन्। यस्तो गर्नलाई कतिले मानवी स्वरूप लिंदछन् अनि पूर्व नियोजित पुनःजन्मको निम्ति एउटा शरीरदेखि अर्को शरीरमा लगातार भ्रमण गरिबस्दछन् अथवा आत्माको स्थानान्तरण अथवा अवतार लिइ बस्दछन्।

कुनै यस्ता ईश्वर मानव अस्तित्वमा आउँदछन् जब एउटा मानिस प्रत्यक्ष रूपमा मर्दछ र अर्को शरीरमा प्रवेश गर्दछ जो प्रायः *फेदाङ्मा* को निमित्त युवा (पुरूष) वालक हुने गर्छ अनि याका निम्ति युवा (स्त्री) वालिका हुने गर्छ त्यहाँ, यो, व्यक्ति या मानवी अस्तित्वभरि रहिरहन्छन् अनि उ मरेको सट्टामा ईश्वर फेरि मुक्त हुन्छन् र अर्को नावालक मा प्रकट हुन्छ। यो क्रम असंख्य-पीढ़ीसम्म चलिरहन्छ, यसको लिम्बु शामानी वादमा कुनै लिखित साहित्य नै लिपिवद भएको छैन। बौद्धधर्ममा जस्तो *टुल्कु* अथवा लिम्बु धार्मिक पुरोहितको अवतार भएको अथवा पुनः जन्म भएको थाहा लाग्दैन। लिखित साहित्यको अभावको कारणले गर्दा तिनीहरू समाप्त भएको हुन्। अधिकमा अधिक, उनीहरूले तिनीहरूका पुनःजन्मको केही पीढ़ीको गणना राख्न सक्तछन्। मेरो पिताको आत्मिक साम सिरे-मिङ चाहि *'साम्बोको सुम्मुकतिम्बा'* थिए तर उसलाई यो ज्ञात छैन कि वहाँले कति चोटि पुनःजन्म लियो अथवा यसबाहेक आजसम्म कतिपल्ट आत्मा-स्थानन्तरण गरिसक्यो। उसले आफ्नो बाजे स्वर्गवासी धनवीर लिम्बुको पुनःजन्म लिएको छ, जसको *साम-सिरे मिङ* पनि त्यही नै थियो। जे होस्, वौद्धधर्ममा *टुल्कुको* सम्बन्धि त्यहाँ अवतारको यथातथ्य लिखित अभिलेख पाइन्छन्। उदाहरणत : अवतारको क्रममा हालैको दलाई लामा - चौधौं अवतारी हुनुहुन्छ, जो वोधिसत्त्व चैरेन्सीको प्रसर्जन हुन्। यही अनुक्रममा स्वर्गीय कर्मापा - १६ औं अवतारी हुनु अनि छोग्याम तुङ्पो रिम्पोछे ११ औं तुङ्पा टुल्कु हुनुहुन्छ।

या-हाङ्ले सोध्दछ 'के यो सत्य हो कि तिमी यही बाटो भएर आयौ?' लिम्बु अवतारले उसको उत्पतिलाई पुनः पुष्टि गरिदिन्छ तथा स्पष्टीकरण दिदंछ। सम्पूर्ण सभा सहगानमा उत्तर दिन्छन् : 'ठीक भन्यौ। तिमी नै असली *येबा* हौ। तिमीले हाम्रो निमित्त भविष्य वाणी गर्नेछौं। तिमीले हामीलाई बताउनेछौं - को चाहिं विरामी हुनेछ, कसको अल्पमृत्यु हुनेछ, कुन स्वास्नी मानिस प्रसवको समय मर्नेछिन्।' नयाँ अवतारले आफ्नो भविष्यवाणीहरू शुरू गर्दछ। प्रत्येक मानिसले आफ्नो नियतिबारे सोध्दछन् अनि उसले कैफियत दिन थाल्दछ। तंब सबैजना प्रसन्न हुन्छन्। यदिं कुनै व्यक्तिले आफ्नो वशंज बारे कुनै संकेत दिंदैन भने, उसलाई मान्यता दिइन्दैन।

पन्थाक् वंशावली

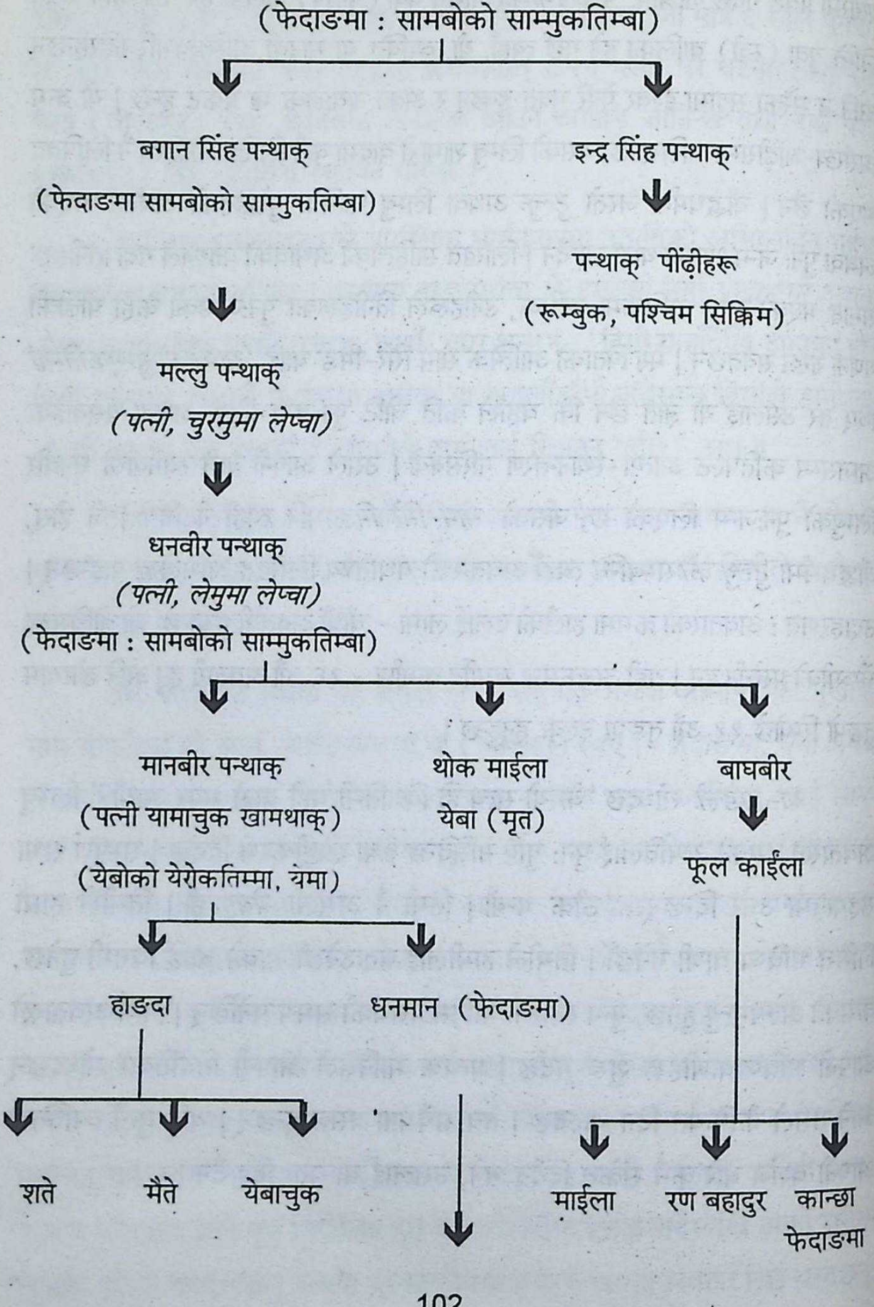
(फेदाङ्मा : सामबोको साम्मुकतिम्बा)
बगान सिंह पन्थाक्
(फेदाङ्मा सामबोको साम्मुकतिम्बा)
इन्द्र सिंह पन्थाक्
पन्थाक् पींढ़ीहरू
(रूम्बुक, पश्चिम सिक्किम)
मल्लु पन्थाक्
(पत्नी, चुरमुमा लेप्चा)
धनवीर पन्थाक्
(पत्नी, लेमुमा लेप्चा)
(फेदाङ्मा : सामबोको साम्मुकतिम्बा)
मानबीर पन्थाक्
(पत्नी यामाचुक खामथाक्)
(येबोको येरोकतिम्मा, येमा)
थोक माईला
येबा (मृत)
बाघबीर
फूल काईंला
हाङदा
धनमान (फेदाङ्मा)
शते
मैते
येबाचुक
माईला
रण बहादुर
कान्छा
फेदाङ्मा

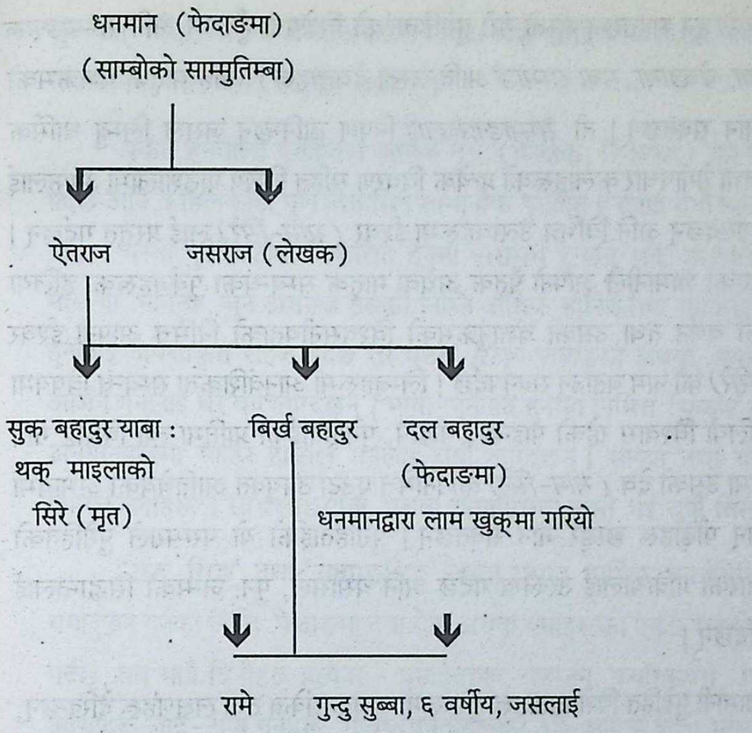

फेदाङ्माद्वारा मेरा पिताश्री सामबोको साम्मुप्रतिम्बाको
अवतार हुन् भन्ने संकेत दिइयो ।

१६-०३-९६ देखि ३ वर्षभित्रमा (फेदाङ्मा सामबोको साम्मुकतिम्बा)
फेदाङ्मा फेरी अवतार लिनेछन् ।

आनुवंशिकता - सम्बन्ध

आनुवंशिकता तथा लिम्बु पुरोहिताई वीचमा एउटा घनिष्ठ सम्बन्ध छ अनि यी दुवै पैतृक तथा मातृक सम्बन्धमा पहिचान गरिएको छन् (सागेन्त, १९७६) । धेरै लिम्बुहरूले विश्वास गर्दछन् कि पैतृक सम्बन्ध विना साधारण मानिसले पुरोहिताई प्राप्त गर्न सक्दैन तर मातृक सम्बन्धको कारणले, तिनीहरू कोइ *फेदाङ्मा, साम्बा, येबा*

अथवा *येमा* हुन सक्तछन् जस्तो गरी पुरोहिताईको विशेषता हुँदछन् अनि *सम्माङहरू (चोखोबा, येच्छामा, सबा सम्माङ* आदि जस्ता देवत्वहरू) चांहि मातृक वंशक्रमको पथमा जान सक्तछन्। ती *सम्माङहरूलाई* निपुण ठानिन्छन् जसले लिम्बु धार्मिक प्रक्रिया तथा रोगोपचार कलाहरूको प्रत्येक विवरण सहित विशेष पाठशालामा आफूलाई सम्बन्ध राख्दछन् अनि विभिन्न उत्सवहरूमा ईश्वर *(साम-सिरे)* लाई प्रस्तुत गर्दछन्। प्रकट भएका शामानीले आफ्नो पैतृक अथवा मातृक सम्बन्धका पूर्वजहरूका हूलियां स्वरूपको वर्णन तथा उसको वंशानुक्रमको विश्वसनीयताको निमित्त आफ्नो ईश्वर *(साम-सिरे)* को नाम बताउनु सक्नुपर्दछ। लिम्बुहरूमा आनुवंशिकता सम्बन्ध विषयमा एउटा बलियो विश्वास रहेको पाइन्छ। यद्धपि, पुरोहिताईको प्राप्तिमा त्यो विशिष्ट गोत्र (कुल) मा उसको देव *(साम-सिरे)* को निमित्त एउटा उपयुक्त आतिथेयको अभावमा पनि कैयन् पींढ़ीहरू छाड़ेर जान सक्तछन्। पुरोहिताईको यो परम्पराले पुरोहितको पुनःअवतारको प्रक्रियालाई उल्लेख गर्दछ अनि यसोसले, पुनः जन्मको सिद्धान्तलाई संकेत दिंदछन्।

शामानी पुरोहित विशेषज्ञताहरू हुनेहरूमा अचुक संकेत तथा लक्षणहरू देखिन्छन्, जुन तिनीहरूमा असामान्य व्यवहार तथा विध्न विमारीपनले पनि प्रकट गरिदिन्छन्। जब यस्ता लक्षणहरू जस्तै, कंपन, निद्राभ्रमण, आक्रमणशील व्यवहार, दौरा चल्नु, अनियंत्रित समाधि तथा विविध रोगहरू कतिपय मानिसहरूमा देखिन्छ, अनि रोग-निदानको निम्ति शामानी पुरोहित हरूसित परामर्श लिइन्छन्। यस्तो भनिन्छ कि प्रकट हुनेवाला शामानीले अनियमित व्यवहारहरू प्रदर्शित गर्दछ जब उसले अशुद्ध खाद्य अथवा कुनै घरदेखि प्रतिवन्ध गरिएको खाना अथवा राम्ररी नधोएको खाना सेवन गर्दछ भने। प्रकट हुनेवाला पुरोहितलाई स्नानद्वारा अथवा तितेपाती पौधाको हाँगाले जल छर्केर मात्रै शुद्धिकरण गर्न सकिन्छ। कहिलेकाही, प्रकट हुनेवाला पुरोहितले कतिपय धर्मानुष्ठानहरूलाई अनुपालन गर्दा। अनियंत्रित भाव-समाधिलाई पराजित गर्दछ। मानिसहरूले यसलाई आत्माले ग्रसित *(माङ थुक्मा)* गरेको विश्वांस गर्दछन् जुन साधारण मानिसहरूमा विघटित हुँदैनन्। जब उसले विशेष पेशा (वोलाहट्) को

शुरूवात् गर्दछन् अथवा उचित प्रकारले मार्गदनिर्देश गरिदिए उसले अधिनस्थ समाधिको सांस्थानिक आरणलाई प्रदर्शित गर्दछन् ।

प्रकट हुनेवाला पुरोहितले आफ्नो गुरू (शिक्षक, निर्देशक) को पत्तो लगाउनु पर्दछ अनि कहिलेकांही पूर्ण विकसित शामानीक पुरोहित हुनलाई वर्षौं बिताउनु पर्दछ । यदि उ यस्ता पुरोहिताईमा विकसित हुनुमा असमर्थ हुन्छन् भने, उसलाई 'सी- या- मा- या' भनिन्छ, जुन अवस्था उसको निम्ति अधिक हानिकारक मानिन्छ । *फेदाङ्मा* हुनलाई अपेक्षाकृत सहज हुंदछ तर एउटा *सिङ-फेदाङ्मा* अथवा *साम्बाको* प्रतिष्ठा आर्जन गर्नलाई धेरै वर्ष लाग्दछन् । भावी-पुरोहित हुनका निमित्त *'मुन्धुम'* तथा धार्मिक अनुष्ठानहरूमा माहिर हासिल गर्नलाई वर्षौं लाग्दछन् । साम्बा तथा याहरू हुनका निमित्त उनीहरूले साङलाङगोबा अथवा यागापचिबा जस्तै भई वर्षौं विताउनु पर्दछ ।

'तङ-सिङ' तथा 'याग्राङसिङ' जस्ता प्रमुख धार्मिक कार्यविधिको सम्पूर्ण धर्मानुष्ठान गर्नका निम्ति फेदाङ्मा तथा येबा अथवा येमाहरूको एउटा दलको आवश्यक्ता पर्दछ, तब मात्रै यिनीहरू प्रत्येक - पुरोहितहरू, गुरूजन, प्रचारकवर्ग, उपचारकहरू, ओझाहरू जादु-टोना गर्नेहरू, भविष्यवक्ताहरूको आ-आफ्ना निजी भूमिका निभाउदै विपदाहरूको वचाउ गर्दछन् । लिम्बुहरूका कैयन देउताहरू *(माङहरू)*, ईश्वरीय सत्त्वहरू *(समाङ)* तथा आत्माहरू *(साम)* हुन्छन् । तिनीहरूलाई आव्हन, पूजा-अर्चना अनि कतिपय विशेष तरिकाले सन्तुष्टि तुल्याइन्छन् । मानिसहरू प्रायजसो तिनीहरूका अलौकिक शक्तिहरूले गर्दा विपत्ति तथा रोगहरू अनि मृत्यु समेत आइलाग्ने कारणले गर्दा डराउँदछन् । तर यस्तो पनि विश्वास गर्दछन् तिनीहरूले आफ्नो स्वार्थताको निम्ति ज्ञान तथा शक्तिको गलत उपयोग गर्दैनन् चाहे समाजमा तिनीहरूप्रति जस्तोसुकै दुर्व्यवहार किन नै नहोओञ् ।

सागेन्त (१९८८) ले फेदाङ्मा, येबा अथवा *येमाको* दस्तुरमा शामानीक उपचारको तीनवटा स्थितिलाई खोजी गरेका छन् :

(अ) नैदानिक परीक्षण : त्यो हो विरामीको विगत, उसको स्वप्नहरू, खानपिन,

कार्यकलापहरू, सामाजिक नाता, वर्जित कर्मको प्रबलता, आत्मासितको सम्पर्क आदि माथि सूचनाहरू उपलब्ध गर्नु ।

(आ) प्रतीकात्मक ज्ञान : रोग-निदान तथा भविष्यवाणी (शकुन-विचार) को प्रक्रिया, उत्तरादी-आत्माको खोज-तलास, भाव-समाधिको उपयोग तथा पूर्वगठित अनुष्ठानमा सुझाव दिनु, अनि अन्त्यमा ।

(इ) जनमानसको व्याख्या : प्रतीकात्मक ज्ञानको अनुभूति गरिनु अनि आत्माहरूको कारणले गर्दा एउटा विरामीदेखि अर्को विरामी वीचको सम्बन्धलाई अनुकूल तुल्याउनु पर्दछ ।

सबै पुरोहितहरू, तिनीहरूको निर्धारित पेशा (वोलाहट) को सबै क्षेत्रहरूमा बाहिर हुंदैनन् तर तिनीहरूका विशिष्ट विशेषज्ञताले गर्दा प्रसिद्ध छन् ।

फेदाङ्मा, येबा तथा *येमा* नै लिम्बु तथा तिनीहरूका पुरोहिती कृगिमता तथा वाक् छल भएका देउताहरू अथवा ईश्वरीय सत्त्वहरू बीचका माध्यम हुने गर्छन् । यिनीहरूमा मुक्ति तथा दमनकारी भूमिका भएकोले तिनीहरू माध्यम एवं शामानीहरू हुन् (सागेन्त, १९८८) । यिनीहरू पुरातन परम्परा, जीवन एवं संस्कृतिको *'मुन्धुम'* का तत्त्वज्ञ, अनि लिम्बु समाजको *युमा साम* धर्मको संरक्षकहरू हुन् । यिनीहरू स्वयंमा जीवित किंवदन्तीहरू हुन् । यिनीहरू सिक्किम, नेपाल, भुटान तथा आसाममा बसोबासो गरिआएको लिम्बु समाजको स्वास्थ्यता, मंगलता एवं समृदिको अतिरिक्त कार्यकलाप सितै युमावाद धर्मको कर्ताधर्ताहरू (व्यवसायीहरू) हुन् ।

अवतारी लामा बनाम लिम्बु धार्मिक पुरोहित

अवतारी लामा तथा लिम्बु धार्मिक पुरोहितलाई गहिराईमा नियाल्यौं भने हामी यसको दर्शन एवं सिद्धान्तमा त्यति धेरै भिन्नता पाउँदैनौं । यसको हामीले देखेका ती भिन्नताहरू अवतारी लामा सांस्थानिक हुन अनि उनीहरूसित अनुकूल लिपिवद्ध साहित्यहरू छन् अनि उनको दार्शनिक अभिव्यक्तिहरू अधिक सुस्पष्ट पाइन्छन् । अर्कोपट्टि लिम्बु पुरोहितहरू मानव-आत्माको सफल, आत्माको स्थानान्तरण अथवा

अन्य आत्मा-सम्बन्धित दर्शनमा अघ र विशेषज्ञता हासिल गरेका हुन्छ, तर उनीहरूसित कुनै लिपिवद्ध साहित्य नै छैनन् त्यो चाहे अवतार या आत्मा-स्थानान्तरण या मुन्धुम माथि नै किन नहोस् । तिनीहरूले मात्र मौखिक साहित्यमा विशेषज्ञता हासिल गरेका छन् ।

तिब्बती लामाको विशिष्ट लक्षणहरूले शामानीवादको केन्द्रीय धारणालाई पुष्टि गरिदिन्छन् : व्यक्ति देउताको स्वरूपमा अवतारी हुन्छ अनि उसले समाजका निम्ति सदस्यको हैसियतमा धार्मिक अनुष्ठान सम्पन्न गर्दछ; यहाँ अवतारको तत्त्वलाई लामा अथवा *टुल्कु* मार्फत सामाजिकी विषयक सादृश्य प्रकट गरिन्छ । यद्धपि, तिब्बती *टुल्कु* अथवा *लामा* - एउटा सुप्रसिद्ध स्वरूप हुन् जसको तिब्बती इतिहास तथा संस्कृतिको विस्तृत लिपिवद्ध वृतान्त पाइन्छन् अनि यस विषयलाई धार्मिक संकृति अथवा सामाजिकी संस्थागन विश्लेषणात्मक रूपमा कहिल्यै विवेचना गरिन्दैनन् । *लामाको* अवतारलाई अवतारी अथवा पुनःजन्मको सामान्य सिद्धान्तहरूमाथि अधिक सम्बन्ध राखिन्दैन यस तिब्बती संस्कृति प्रति हाम्रो व्यवहार ज्यादै प्रतीकात्मक रहेकाले, यो प्रथालाई एउटा अनुपम ऐतिहासिक संवृत्ति जस्तो मात्र भएको ज्ञात हुंदछ । *टुल्कुलाई* दिवंगत प्रतिष्ठित व्यक्तिहरूको अवतार मानिन्छ अनि उनी आफ्नो अघिल्लो अवतारको परिस्थितिलाई चयन गर्न समर्थ हुन्छन् अनि लिम्बु पुरोहितहरूको रिवाजमा जस्तै उसको मृत्यु अगावै उसले आफ्नो जन्म लिने स्थानको भविष्यवाणी गर्दछ । टुल्कुको निमित्त तिब्बती साहित्यमा एउटा परम्परा नै पाइन्छ : उनीहरूले वर्तमान जीवन सम्बन्धी साथै तिनीहरूका आत्मिक पूर्वजको बारेमा विवरण लेख्नु पर्दछ । यही पराम्पराले तिब्बती साहित्य सम्पन्न रहेको छ । यसको तुलनामा एउटा कुलीन, शिक्षित लिम्बु मानिस आफ्नो समाजमा व्यास अज्ञानता एवं निम्न स्थितिको कारणले गर्दा पुरोहित बन्नदेखि टाड़ै रहंदछ । यसैले लिम्बु शामानीवादमा लिखित साहित्य पाइन्दैनन् ।

पुनःजन्मको स्वरूप नै अवतार हो जुन अस्तित्वको कार्मिक-दर्शनसित सामंजस्य हुनाले यही नै तिब्बती बौद्ध केन्द्रिय धारणा मानिन्छ । तिनीहरूको सांसारिक अस्तित्वको सामान्य मार्गमा लामाहरूको आयु तथा मृत्यु नै तिनीहरूको कर्मको सिद्धान्त अनुरुप

हुन्छन्, अनि तिनीहरू फुनः जन्मन्छन् । यो पुनःजन्म तथा अवतारको विशेष मूलाधारले लामाको भूमिका एवं स्वरूपमा तिनीहरूका निरन्तरतालाई व्यवस्थित तथा सुनिश्चित गर्नमा सहयोग पुऱ्याउंदछ ।

महाकाल-तंत्र पुस्तकले धार्मिक शक्ति (सिद्धि) लाई मार्गनिर्देश गरिदिन्छन् अनि धार्मिक अनुष्ठानको सयौं दृष्टान्त दिएका छन् । धार्मिक प्रक्रियाको यस्ता प्रसंगहरूलाई निम्नलिखित तौरमा स्वच्छन्द श्रेणीवद्ध गर्न सकिन्छ : (१) मंत्र, (२) पूजाविधि, (३) देवन्धान, (४) यज्ञ, (५) औषधि, (६) मण्डला तथा (७) उत्पन्नयोग (वाह्य धार्मिक देहबन्ध विना नै स्वयंको परिष्कार गर्ने नियम) । बज्रगुरू स्वयं नै आफ्नो भौतिक संसार तथा संस्कृतिको अधिपति हुन् । यिनले यसलाई तत्त्वपरिवर्तन गरिदिन्छन् अनि आफ्नो समुदायमा परिणामी अमृतलाई हस्तांतरित गरिदिन्छन् जुन यिनीहरूका स्वास्थ्य, समृदि तथा प्रज्ञाको निमित्त आश्रित हुंदछन् । वज्रगुरूद्वारा सञ्चालन गरिएका प्रत्येक धर्मानुष्ठानमा, यिनको भूमिका उपाचारक, समृद्धिको सृजक तथा अदृष्ट दुर्भावनालाई निष्प्रभाव गरिदिने रूपमा प्रकट हुंदछन् ।

लिम्बु *फेदाङमा, साम्बा, येबा* अथवा *येमाहरूको* कुनै पुस्तकहरू छैनन् जसले तिनीहरूलाई धार्मिक सिद्धितिर मार्ग-निर्देश गरिदिन्छन् तर तिनीहरूले मौखिक तथा अभ्यासद्वारा धार्मिक अनुष्ठानहरूका सयौं कार्यकलापलाई पींढ़ी-दर-पींढ़ी गरिल्याएका छन् । यिनीहरूले आफ्नो समुदायका निमित्त उपाचारक, रोग-व्याधाहरूको चिकित्सक, समृद्धिको सृजक, तथा अदृष्ट दुर्भावनालाई निषप्रभाव गरिदिनेको रूपमा सेवा गर्दछन्, जस्तो गरी अवतारी लामाहरूले गरिदिन्छन् ।

युमा साम्योपदेश
(युमा धर्मोपदेश)

युमा सामले (तागेरा निङ्वाफूमाले) पाँचवटा मुख्य विषयहरूमाथि धर्मोपदेश दिनु भएका छन्। ती उपदेशहरू यसप्रकार छन् :

(क) मनुष्य जीवन विषयमाथि युमाको साम्योपदेशहरू :

1. सृष्टिका सर्व जीव-प्राणी प्रति दया भावना राख्नुपर्छ।

2. सबै पुरूष र स्त्रीमा प्रेम-भावना हुनुपर्छ।

3. मुक्तिदाता, ज्ञानदाता र बुद्धिदाताहरूप्रति कृतज्ञ रहनुपर्छ।

4. अर्कालाई द्वेष र ईर्ष्या कदाचित गर्नुहुँदैन।

5. माता-पिताको स्थान अति उच्च छ अनि माङ-हाङ (देवी-देवता) प्रति पनि माता-पिता जस्तै आदर र सत्कार हुनु आवश्यक छ।

6. मानिसले पवित्र हृदयले र स्वच्छ मनले कर्त्तव्य गर्नुपर्छ।

7. मानिसले चोरी, लुटपिट, दुष्कर्म, झगड़ा-फसाद, हिंसा, असत्य वचन र अर्काको निन्दा कदापि गर्नुहुँदैन।

8. मानिस कदाचित् अहंकारी र भोग-बिलासी हुनु हुँदैन।

9. अनाथ र गरीब बालकहरूको हेरचाह र विधवाहरूप्रति दया भावना राख्नुनै मानिसले आफ्नो कर्त्तव्य सम्झनु पर्छ।

10. व्यभिचार र पापकर्ममा मानिस कदापि डुब्नु हुँदैन।

(ख) प्रज्ञा र विवेक नै भगवान-स्वरूप हुन् :

1. असल ज्ञान, बुद्धि र विवेकसित गरिएको कर्त्तव्य-फलदायक अनि चिरस्थायी हुन्छ।

2. मानिसलाई आफ्नो मुर्खताले विपत्ति र विनाशतिर डोहोर्‍याउँदछ, ढकेल्दछ।

3. सरल र निष्कपट जीवनले मानिसलाई जीवनभर सुख र सुसम्पन्न तुल्याउँदछ।

4. दुष्ट मानिसलाई संकट र विपत्तिले एक्कासी सताउँदछ अनि रोग र मृत्युले निम्ताउँदछ।

5. ज्ञान र बुद्धिले मात्र मनुष्य जीवन सफल हुन्छ अनि आफ्नो प्राकृतिक अहोहवा/आचरण/परिस्थिति सुध्रिन्छ अनि मानिसलाई ज्ञानी एवं सभ्य वनाउँदछ।

6. ज्ञान तथा प्रज्ञा प्राप्तिको निमित्त, स्वावलम्बनको कमी हुँदा, यसले असल विवेक तथा ज्ञानको अल्पतातिर धकेल्दछ।

7. असल विवेक तथा ज्ञानको कमीले गर्दा, अहंकार, मिथ्याभिमान अनि स्वार्थीपन उत्पन्न गर्दछ जसले पैसा (सम्पत्ति), सत्ता, प्रतिष्ठा एवं स्वास्थ्यको हानी गरिदिन्छन्, अनि

8. विवेक र ज्ञानको ह्रासपछि, यसले अन्तत : अन्धकार (अज्ञानता) अनि विनाशको पथतर्फ दोहोऱ्याउँदछ।

(ग) युमा साम उज्यालो हो :

1. युमा साम उज्यालो हो; शक्ति र सृष्टिको उत्पति हो।

2. केवल विवेकशील आत्माले मात्र उज्वलता ल्याउन सक्दछ।

3. उज्यालो र अन्धकार कदाचित् एकै ठाउँ रहन सक्दैन। जब उज्यालो-सम्झनारूपी शक्ति, संचाररूपी शक्ति, ज्ञानोपार्जन शक्ति, ध्यानरूपी शक्ति, न्यायरूपी शक्ति र फलोत्पादन शक्ति प्रस्फुटित हुँदछन्, तब चोरी, लूट-पीट, झगड़ा-फसाद, दुष्कर्महरू, कुविचारहरू सबै अन्धकारसित नै विलुप्त भई जाँदछन्।

4. युमाले - उनको सृष्टिको माया गर्छिन्, पालन-पोषन गर्छिन्, सुरक्षा गर्छिन् अनि दुष्टात्मा, शत्रु र विनाशदेखि बचाउँछिन्।

5. जसले - उपरोक्त युमा धर्मोपदेश बुझेका छन्, उसले - युमाले देखाएको बाटोमा कहिल्यै पनि नभुलेर आफ्नो दैनिक कर्त्तव्यलाई सद्भावनापूर्वक उचित रूपले निष्पादन गरिरहन्छन्।

(घ) मनुष्यको मन विशुद्ध हुनुपर्छ :

1. स्वच्छ मन - सधैं चञ्चलचित्तदेखि मुक्त हुन्छ।

2. आफू बाँच्नका लागि अन्यलाई बचाउँनु पर्छ अनि आफू उठ्नका लागि अन्यलाई उठाउनु पर्छ।

3. मानिसले कामना, इच्छा-आकांक्षा, भोग-विलास, क्रोध, हतोत्साह इत्यादि स्वयं वशमा राख्नाले मात्र आनन्द र सुखको अनुभव गर्न सक्दछ।

4. आफूलाई भरमग्दूर नियन्त्रणमा राखेर - मिताहारता, पवित्रता, सरलचित्त, धैर्यवान, उदारशील, शक्तिवान र पराक्रमी तुल्याइ सधैं विशुद्ध रहन सक्नुपर्छ।

(ङ) दुष्कर्म पाप हो अनि पाप शक्तिशाली हुन्छ

1. धार्मिक कर्म मात्र - पापदेखि मुक्ति हुनु हो, पापको मुक्ति-मार्ग हो।
2. दुष्कर्मी र पापीहरूलाई दुष्कर्म पापले उनीहरूको जीवनकालमा सताउँदछ भने, जीवनपछि भगवानले पनि सताउनु हुनेछ।
3. धन-सम्पत्ति, इज्ञत-इमान र शक्ति सबै क्षणभंगुर हुन्। यसर्थ, यी सबै ध्यानमा राखेर मानिसले सत्कर्म गर्नुपर्छ, गरिरहनुपर्छ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] (womb) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

- [illegible] [illegible] Haven
- [illegible] [illegible] Sacred World
- [illegible] [illegible] Meditation World
- [illegible] [illegible] Bright World
- [illegible] [illegible] Truth world
- [illegible] [illegible] World of Judgement
- [illegible] [illegible] The Sky World
- [illegible] [illegible] World of Ancestors
- [illegible] [illegible] Earthly World.
- [illegible] [illegible] The World of Soils.

[illegible]	World of Soils
[illegible]	World of Metals
[illegible]	Patal Dev Lok
[illegible]	World of Jalderta
[illegible]	World of Jaldevta
[illegible]	The World of Ocean
[illegible]	World of Marshy
[illegible]	Land Hell.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

৫. [illegible]

[illegible]

৪. [illegible]

[illegible]

******

[illegible]

[illegible]

(Z) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] (sychiatrist)
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] (successor) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

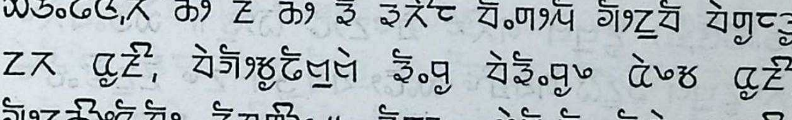

[illegible]

[illegible]

I. [illegible]

[illegible]

[illegible]

II. [illegible] ([illegible]) :

[illegible]

III. [illegible] ([illegible]);-

[illegible]

[illegible]

[illegible] (cone) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

᥏. [illegible]

᥇᥆. [illegible]

᥇᥇. [illegible]

᥇᥈. [illegible]

᥇᥉. [illegible]

ᤜᤢᤒᤖᤡ ᤋᤒ;-

ᤀᤡᤱᤒ ᤇᤧᤰᤖᤃ ᤜᤢᤒᤖᤡ ᤋᤒᤜ᤺ ᤃᤢ,ᤳ ᤜᤢᤋ ᤂᤴ᤺ ॥ ᤜᤢᤒᤋᤰᤖᤡ ᤃᤇᤳ ᤋᤒ ᤁᤡ ᤂᤌᤧᤰᤂ ᤒᤳᤴ᤺;-

᥇. ᤐ ᤆᤧᤰ ᤃᤢᤰᤋ ᤗᤢ,ᤒᤡ ᤋᤌᤧᤰ ᤃᤇᤳ ᤐ, ॥ ᤁᤡ ᤗᤢ,ᤒᤡᤕᤡ ᤜᤢᤔ,ᤜ᤺ ᤜᤢᤒᤖ ᥉. ᤀ᤺ᤁᤗᤢᤳ ᤁᤋᤁ ᤒᤃ᤺ᤛᤢ ॥ ᤁᤡᤕ ᤁᤇᤡ ᤒᤡᤰᤒ᤺ᤕᤡᤱ ᤋ᤺ᤋᤂ ᤃ᤺ᤛᤢ ॥

᥈. ᤀᤢᤳ ᤖᤡ ᤜᤢᤔᤖ ᤜᤢᤒ᤺ ॥

᥉. ᤗᤢᤱᤕᤢ

᥊. ᤐ ᤆᤧᤰ ᤃᤢᤰᤋ ᤜᤧᤱᤋ. ᤐ᤺, ᤋᤐᤀᤡᤱ᤺ᤇ,ᤜᤢᤗᤢᤕ ᤐ᤺, ᤁᤖ ᤜᤢᤒᤋᤱᤕ ᤇᤧᤰᤁ᤺ᤳ ᤀᤡᤱᤒ. ᤊᤳ. ᤊᤒ. ᤌᤒᤡ ᤜᤢ ᤜᤧᤁᤡᤕ ᤜᤢᤋᤡ ᤀ᤺ᤀ ᤒᤴᤃᤰᤗᤢᤴ. ᤗᤢᤁ, ᤒᤴᤜᤢᤒ ᤋᤱᤊ᤺ᤳ ᤀᤡᤱᤒ ᤖ᤺ ᤜᤢ ᤀᤢᤰᤒ ᤜᤢ,ᤒᤖ ᤕᤡᤛᤡ ᤃ᤺ᤒᤴ ᤒᤃ᤺ᤁᤁᤴ ॥

ᤗᤢᤁ, ᤀᤢᤰᤒ ᤋᤰᤒ ᤜᤢ ᤀᤢᤰᤗ᤺ ᤕᤡᤰᤗ᤺ᤖᤴ ᤁᤖᤰ ᤕᤡ᤺ᤗᤢᤒ ᤋᤰᤀᤢ ᤊᤱᤒ᤺ ᤊᤖᤰ ᤇᤧᤰᤁ᤺ ᤜᤢᤒᤖᤴ ᤒ᤺ᤋ᤺ᤐ ᤃ᤺ᤁᤒ ᤌ᤺ᤌ᤺ ᤊᤱ ᤀ᤺ᤋᤢ ॥ ᤊᤰᤁᤢ᤺ ᤂᤇᤧᤰ ᤐ᤺,ᤖᤴ ᤕᤡᤛᤡ ᤜᤢᤒᤋᤱ ᤜᤢ ᤊᤒ ᤐ ᤜᤧᤌ᤺ ᤒᤁᤡᤋᤢ ᤁᤖ ᤁᤴᤇ, ᤐ᤺, ᤐᤋᤡ ॥

ᤊᤰᤁᤢ᤺ ᤋᤱᤊ᤺ᤳ ᤀᤡᤱᤒᤇ,ᤖ ᤊᤗᤢᤳᤰᤕᤡᤴ ᤜᤢᤋᤴ;

ᤊᤰᤁᤢ᤺ ᤋᤱᤊ᤺ᤳ ᤀᤡᤱᤒᤇ,ᤖᤴ ᤋᤀᤢᤃᤢᤱᤕᤡ᤺ᤌ᤺ ᤊᤗᤢᤳᤰᤇ, ᤒᤋᤴᤊᤢᤌ᤺ ᤐ, ॥ ᤊᤰᤁᤢ᤺ᤇ,ᤖ ᤁᤋᤁ ᤒᤃ᤺ᤛᤢ ᤀᤡᤱᤒ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

꯶. ꯅꯀꯦꯄꯥ ꯃꯄꯥ

꯷. ꯄꯥꯑꯣꯡ꯭ꯄꯥ ꯃꯄꯥ

꯸. ꯑꯁꯪꯆꯨꯪꯄꯥ ꯑꯃꯁꯨꯡ ꯑꯣꯪꯀꯦꯒꯄꯥ ꯃꯄꯥ (ꯃꯥ ꯀꯣꯛꯀꯤ ꯑꯣꯇꯪꯄꯥ. ꯅꯤꯡꯊꯧ. ꯑꯃꯗ ꯑꯃꯁꯨꯡ ꯑꯃꯄꯥꯔꯣꯛ ꯑꯃꯀ꯭ꯋ ꯅꯤꯡꯊꯧꯄꯥ꯫ ꯗꯤ꯫)

꯹. ꯀꯣꯢꯡꯅꯤꯡꯄꯥ ꯃꯄꯥ

꯱꯰. ꯑꯪꯂꯨꯄꯥ ꯃꯄꯥ

꯱꯱. ꯎꯣꯀꯤꯄꯥ ꯎꯇꯅꯪꯄꯥ (ꯀꯣꯀꯦꯪ ꯑꯃꯇꯪꯄꯥꯗꯤꯡ ꯊꯥꯢꯕꯟ ꯒꯢꯀ꯭ꯀꯦꯗ ꯄ꯭ꯈꯤꯠ ꯅꯤꯡ ꯗꯤ꯫)

꯱꯲. ꯅꯤꯪꯔꯤꯪ ꯃꯄꯥ

꯱꯳. ꯃꯨꯄꯥꯪ ꯃꯄꯥ ꯑꯃꯁꯨꯡ ꯀꯨꯅꯪ ꯀꯨꯈꯤꯪ ꯃꯄꯥ

꯱꯴. ꯄꯥꯠꯗꯤꯡꯉꯨꯗ ꯃꯄꯥ

꯱꯵. ꯅꯤꯡꯎꯢꯀ꯭ ꯒꯢꯄꯥꯛ ꯃꯄꯥ

꯱꯶. ꯌꯢꯀꯤꯡ ꯈꯤꯡ ꯒꯢꯀ꯭ꯄꯥ

꯱꯷. ꯃꯥ ꯊꯨꯄꯥ-ꯅꯤꯡ ꯅꯄꯥ

꯱꯸. ꯄꯨꯗꯦꯛ ꯃꯄꯥ

꯱꯹. ꯎꯪꯅꯤꯪ ꯎꯢ,ꯄꯥ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. [illegible]
7. [illegible]
8. [illegible]
9. [illegible]
10. [illegible]
11. [illegible]

[illegible] ; [illegible] ॥

[illegible] ; [illegible] , [illegible] ॥

[illegible] ; [illegible] , [illegible] ॥

[illegible] ; [illegible] ॥

[illegible] ; [illegible] ॥

[illegible] ; [illegible] ,

[illegible] ; [illegible] ,

[illegible] ; [illegible] ,

[illegible] ; [illegible] ॥

[illegible] ; [illegible] ॥

꯱. ꯂꯩꯁꯩꯒ ꯑꯕꯥ; ꯂꯩꯁꯩꯒ ꯌꯦꯒ ꯕ꯫

꯲. ꯍꯩꯄꯥꯜ ꯃꯍꯩꯔꯨ ꯍꯩꯄꯕ

꯳. ꯇꯄꯥꯎ ꯑꯎꯕꯨꯔꯀꯕ

꯴. ꯃꯔꯀꯨꯃ ꯀꯕ

꯵. ꯍꯩꯄꯨꯒꯨꯌ ꯍꯩꯁꯦꯕ ꯒꯤ- ꯀꯤ ꯑꯤ,ꯕ. ꯍ ꯀꯕ. ꯍ
ꯊꯍꯦ ꯕ ꯫

꯶. ꯍꯕꯤꯡꯇꯤ ꯍ ꯊꯤꯕ

꯷ ꯌꯨꯇꯤꯦ ꯍꯔꯎ ꯇꯄꯕ

꯸. ꯇꯔꯕ. ꯌꯨꯕꯨ. ꯌꯨꯇꯤꯦ ꯇꯄꯕ

꯹. ꯕꯤꯇꯌ ꯇꯪꯋꯕ

꯱꯰. ꯃꯨꯌꯨ ꯂꯊꯤ ꯑꯤꯔꯦꯄꯕ ꯁꯄꯕꯅ ꯫

ꯂꯒ ꯂꯂꯔꯂꯁ ꯑꯁꯦ ꯍꯁ ꯍ ꯍꯕꯅ ꯑꯎꯕꯊꯔ ꯕꯁꯔꯇꯨꯁ ꯊꯤꯇꯦ ꯂꯅꯦ ꯑꯅꯦꯑꯤ ꯇꯌꯎꯔꯁ ꯕ꯭ꯄ ꯒꯤꯔꯂꯕ ꯌꯨꯦꯇꯨ. ꯁꯦꯂꯇꯣ ꯒꯤꯕꯁ, ꯂꯒꯤꯔꯂꯑꯤ ꯑꯤꯔꯎꯁꯃꯦ ꯍꯦꯀꯁ,ꯅ ꯁꯌꯇꯌꯕꯁ, ꯕꯕꯁ, ꯇꯌꯕꯁ, ꯕꯒꯤꯔꯕꯨꯄ ꯂꯅ,ꯁ ꯕꯊꯤꯇꯨ ꯫

ꯇꯌꯁꯁ, ꯊꯔꯕ ꯍꯁꯁ, ꯍ ꯍꯕꯁ, ꯊꯁꯑꯔ ꯍꯕꯨꯁꯦꯂꯔ ꯕꯤꯎꯔ ꯂꯌꯕꯊ ꯄ, ꯊꯨꯇ ꯍꯕꯨꯁꯦꯂꯒ ꯁꯔ,ꯅ ꯒꯤꯔꯂꯕ ꯕꯒꯍꯨꯦꯇꯨꯒ ꯫ ꯇꯕꯤ ꯍꯅ ꯇꯔꯕ. ꯌꯨꯕꯨꯁ, ꯇꯄꯕ ꯑꯤꯔꯎ. ꯊꯨꯇꯒ ꯕꯦꯒꯤꯅꯤ ꯕꯦꯒꯤꯇꯔ ꯍꯁ ꯂꯨ ꯑꯒꯤꯅꯤ ꯑꯍꯦꯇꯔ ꯍꯕ ꯕꯁꯄꯍ ꯁꯇꯨꯇꯒꯁ, ꯍꯌꯨꯒ ꯍꯁ ꯂꯨ ꯍꯌꯨꯒ ꯍꯕ ꯕꯕꯨꯇꯤ ꯫ ꯇꯔꯕ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(1) [illegible]

(2) [illegible]

X. [illegible] --

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ॥

[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ S ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ X ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥৬॥

✳✳✳✳✳

[illegible]

[illegible] : [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible] : [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꯑꯡꯄꯣꯂꯣꯕꯣ ꯅꯥꯄꯣ ꯅꯣꯁꯤꯥ꯫

ꯑ꯫ ꯃꯑꯡꯂꯨꯟ ꯑꯡꯄꯣꯂꯣꯕꯑ꯫
ꯂꯦ꯭ꯇꯣꯜꯂꯦ ꯖꯨ꯬ꯇꯣꯜꯂꯦꯕꯑ꯫
ꯎꯩꯇꯥꯂꯦꯃꯦ ꯍꯦ꯭ꯂꯨꯇꯡꯃꯦꯂꯨ
ꯊꯡꯅꯃꯦ ꯍꯦ꯭ꯇꯣꯩꯇꯥꯂꯨꯈꯤ꯫
ꯅꯥꯌꯨ꯬ꯑ꯫ ꯃꯦꯌꯨꯜ ꯂꯦꯌꯨꯩꯕ꯫॥

ꯊꯜꯒꯤꯈꯤ ꯊꯗꯨ꯬ꯕꯅꯎ,ꯈꯦ
ꯑꯅꯣꯩꯗꯨ꯫ ꯅꯩꯇꯥꯄꯅꯎ,ꯈꯦ
ꯑꯗꯨꯄꯂꯦ꯫ ꯍꯦꯄꯗꯨꯅꯎ,ꯈꯦ
ꯇꯁꯑ꯫ ꯇꯡꯌꯤ ꯂꯦꯗꯨꯩꯕ꯫
ꯋꯥꯁꯥꯑ꯫ ꯋꯩꯌꯤꯡ ꯂꯦꯗꯨꯩꯕ꯫
ꯅꯄꯕꯅ꯫ ꯒꯤꯡꯃꯦꯡ ꯌꯤꯡ ꯂꯦꯗꯨꯩꯕ꯫
ꯇꯈꯤꯇꯜ ꯃꯦꯌꯨꯩꯌꯤꯡ ꯂꯦꯗꯤ,ꯕ꯫
ꯇꯁꯑ꯫ ꯇꯡꯌꯤꯡ ꯂꯦꯀꯩꯕ꯫
ꯋꯁꯑ꯫ ꯋꯩꯌꯤꯡ ꯂꯦꯀꯩꯕ꯫
ꯃꯑꯡꯂꯨꯟ ꯑꯡꯄꯣꯂꯣꯕꯑ꯫॥

ꯑ꯫ ꯃꯑꯡꯂꯨꯟ ꯑꯡꯄꯣꯂꯣꯕꯑ꯫
ꯋꯒꯤꯑ꯫ ꯇꯜꯇꯨꯩꯕꯨ꯬ꯎꯅꯑ꯫
ꯄꯨꯩꯀꯤ ꯑꯗꯨꯜꯎ꯬ꯕꯅꯑ꯫
ꯅꯥꯌꯨ꯬ ꯃꯦꯄꯌꯨꯎ꯬ ꯕꯜꯍꯦꯑ꯫

ᤐᤱᤃᤢᤷᤍᤢ᥀ ᤈᤱᤏᤠᤶ ᤁᤧᤍᤧ ᤀᤁᤧᤵᤛᤡᤰ᥀
ᤛᤡ ᤋᤢᤛᤡ᥀ ᤁᤧᤍᤧ ᤀᤁᤧᤵᤛᤡᤰ᥀
ᤕᤠᤁᤠᤸᤘᤢᤘᤢ᥀ ᤁᤧᤍᤧ ᤀᤁᤧᤵᤛᤡᤰ᥀
ᤃᤢᤷᤖᤧ ᤐᤢᤠᤀᤢᤵᤒᤡ᤺ ᤀᤁᤧᤵᤛᤡᤰ᥀
ᤕᤧ ᤕᤡᤈ᤺ ᤈᤷᤘᤡ ᤀᤷᤍᤧᤀᤀᤀ᥀
ᤒᤢᤖᤷᤖᤧᤠᤛᤡ ᤕᤠᤍᤢᤠᤒᤡ᤺ ᤁᤧᤍᤧ ᤕᤠ᥀ ᤀᤖᤧᤌᤴᤕᤧᤂ
ᤕᤴᤕᤡᤈ᤺ ᤈᤷᤘᤡ ᤀᤍ᤺ᤐᤢᤕᤧᤌ
ᤀᤶᤁᤧᤍᤧ ᤐᤢᤠᤒᤡ ᤀᤖᤢᤱᤋᤢᤈᤠᤌ
ᤏ᤺ᤐᤡ ᤒᤢᤈᤡ᥀ ᤀᤍᤡᤂᤈᤠᤌ
ᤐᤱᤃᤢᤷᤍᤢ᥀ ᤖᤧᤋᤢᤠᤀ,ᤍᤧ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤛᤡ ᤋᤢᤛᤡ᥀ ᤈᤷᤃᤢᤛᤡ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤕᤠᤁᤠᤸᤘᤢᤘᤢ᥀ ᤀᤘᤧᤱᤘᤛᤡ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤃᤢᤷᤃᤡᤁᤡ ᤃᤢᤷᤖᤧ ᤐᤢᤠᤛᤡ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤛᤐᤡᤐᤢ᥀ ᤈᤱᤐᤡᤀᤒᤡ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤛᤈᤱᤀᤢᤷ ᤈᤱᤐᤡᤀᤒᤡ ᤒᤡ᥀ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤋᤡᤍᤢᤱᤀ᤺ ᤋᤡᤈᤶᤀᤒᤡ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤀᤃᤡᤁᤡ ᤀᤋᤢᤠᤒᤡᤛᤖᤧ,ᤁ
ᤈᤋᤢᤵᤒᤡ᤺ ᤋᤢᤵᤋᤢᤛᤖᤧ,ᤁ
ᤈᤛᤡᤷᤌᤡ᤺ ᤛᤡᤷᤍ᤺ᤐᤡᤛᤖᤧ,ᤁ
ᤛᤡᤷᤛᤡᤁ ᤒᤡᤠᤀᤢ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ
ᤋᤢᤱᤁᤢᤠᤁ ᤒᤢᤖᤷ ᤛᤡ ᤕᤠ᥀ ᤀᤌ᤺ᤍᤧᤒᤡ᥀
ᤛᤈᤱᤀᤢᤷ ᤈᤱᤐᤡᤀᤒᤡ ᤒᤡ᥀ ᤀᤍᤧᤀᤘᤧ
ᤀ᤺ ᤖᤡᤷᤕᤡᤘᤢ ᤀᤍᤡᤍᤧ, ᤒᤡ᥀ ᤀᤍᤧ᤺ᤀᤘᤧ

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Phedangmas performing Yahang Seama Mundhum

Phedangmas performing Tongsing Mundhum

Phedangma Jas Bahadur Tamling performing Kraha Kakma Mundhum

Phedangmas performing Sam Chumma Mundhum